

¹ I heard that Rashi in Masechet Ta'anit is not really Rashi. I was wondering what the story is:

- (a) How do we know it's not Rashi?
- (b) Why didn't Rashi write a commentary?
- (c) If it's not Rashi, who is it?

Avraham Adam Sabzevari, Kew Gardens, NY, USA

The Kollel replies:

(a) The Sefer "Rashi Ta'anis" (Moshe Chai Publishing, 5764, annotated by Rabbi Yosef Chaim Dayan) brings in his introduction the Maharatz Chiyus' essay "Imrei Binah", chapter 5, who mentions several categories of proofs and many examples of each to show that the Perush printed in our Gemara is not from Rashi. Among his proofs are:

1. Contradictions between this Perush and Rashi's Perush throughout Shas.
2. Tosfos on our Masechta does not quote this Perush, so it would seem that they did not have it.
3. Other commentaries, such as Ritva and Ran, do not bringing Rashi's opinion in their commentaries, again implying that they did not have his Perush available. (Neither does the Bartenura use the words of Rashi nearly as much as with other Masechtos.)
4. The quotes in Tosfos and other Rishonim that are attributed to Rashi are not consistent with the Perush here.
5. This Perush is not written in the same style as Rashi throughout Shas, specifically regarding the way he quotes Pesukim.
6. There are several examples of extraneous words appearing in this commentary, which is clearly not Rashi's style.
7. There is an abundance of differing versions of this Perush.

Although Rabbi Dayan refutes many of the proofs of Maharatz Chiyus, nevertheless it is clear that many Rishonim had a different commentary of Rashi than what is printed. (See, for example, Tosfos 4a DH Chigeres, and 12a DH Im, and 12b DH Nim; Ramban 15a; Or Zaru'a #403, 407, and 410). Many Acharonim agreed with Maharatz Chiyus that our commentary was not written by Rashi, for example Chida (in Shem ha'Gedolim, letter "Shin"), citing R. Yakov Emden, Yad David (Zintzheim) Ta'anis 13a, Mar'eh Kohen (R. Betzalel Cohen of Vilna), and R. Reuven Margolios (Nitzotzei Zohar to Mishpatim, 115a).

(b) We do not have Rashi's commentary on Nedarim and Nazir either, or on most of Bava Basra. Nobody seems to know why that is - were they lost, or did Rashi simply not have a chance to finish them? That does not seem to be the case here, though, since Rishonim do quote Rashi from Ta'anis.

We actually have another record of Rashi's commentary on Ta'anis. Three manuscripts of a commentary which has been attributed to Rashi (but differs from the printed "Rashi") exist. The commentary of Rashi printed with the Gemara in Spain 1482 seems to have been based on those manuscripts, as well as the Rashi printed in the Ein Yakov of Saloniki, 1520. Although there are minor differences between the manuscripts and the printed "Rashi" throughout the Maseches, the major difference between our Rashi and those Rashis is in the first Daf and a half of the Maseches. It seems that the commentary we have for these pages was written by a Talmid of Rabeinu Gershon (see below, (c)).

Even these manuscripts do not contain all of the citations from Rashi that the Rishonim bring, but they are more consistent with the Rishonim's citations than our "Rashi". One of the manuscripts begins with a note saying that it is not clear who wrote it, but the scribe heard that Rashi's student wrote the (or a) commentary. This is consistent with the conclusion of Maharatz Chiyus (see below, (c)).

The Rashi printed alongside the Rif is much briefer than our "Rashi", and his style seems more polished. According to R. Reuven Margolios (cited above at the end of (a)), this is what remains from the "true" commentary of Rashi on Ta'anis.

(c) Maharatz Chiyus concludes that some notes for Maseches Ta'anis were indeed written by Rashi himself. These were then used by a Talmid of his as the basis for his own Perush. This new Perush was not popularized at the time (thus it was not available to the other Rishonim) but after the Perush was printed alongside the Gemara, it was mistaken for Rashi's own commentary. He asserts that each mention of "I heard from my Rebbe" indicates a teaching that the author read in Rashi's Perush.

The author of Dikdukei Sofrim (Ta'anis 2b, see also Cheshek Shlomo 3a) points out that for the first Daf and a half of Ta'anis, the commentary printed as "Rashi" is suspiciously similar to the commentary of Rabeinu Gershon (which is printed in the common Shas). That section may have been written by a student of Rabeinu Gershon (as mentioned above (b)). This is not true of the remainder of the commentary.

תענית פרק ראשון מאימתי

(תענית ב, א)

משנה:

מאימתי מזכירין גבורות גשמים (שאומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם')? (ובגמרא מפרש טעמא אמאי קרי ליה 'גבורות גשמים': מפני שיורדין בגבורה שנאמר עושה גדולות וגו')
 רבי אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של חג.
 רבי יהושע אומר: מיום טוב האחרון של חג.
 אמר לו רבי יהושע: הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג (כדאמרין במסכת סוכה בפרק 'הישן' (כחב): מאימתי מותר לפנות? משתסר המקפה; משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו ואמר ליה: 'אי אפשי בשמושך'. כלומר: כשהגשמים יורדין לסוכה הכל יוצאין, ונראה שאין הקב"ה חפץ שנשתמש לפניו) - למה הוא מזכיר (ואמאי מתחילין להזכיר גבורות גשמים בחג, ונראה שהוא מתפלל שיבא מטר בחג)?
 אמר לו רבי אליעזר: אף אני לא אמרתי 'לשאול' (שיתפלל על הגשמים בחג כגון 'ותן טל ומטר'), אלא להזכיר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' (שמתחיל להזכיר בחג גבורות של מקום שמוריד גשמים) בעונתו (כלומר בזמנו).
 אמר לו: אם כן לעולם יהא מזכיר (ואמאי פוסק בפסח מלהזכיר)!
 אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים. רבי יהודה אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג - האחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר;
 ביום טוב הראשון של פסח - הראשון מזכיר, האחרון אינו מזכיר.

גמרא:

תנא היכא קאי, דקתני 'מאימתי'? (כלומר: מדקתני 'מאימתי' - מכלל דפשיטא ליה להאי תנא דחייבים להזכיר; והיכא חזינן דמחייב להזכיר?)
 תנא - התם (במסכת ברכות) קאי, דקתני [ברכות פ"ה מ"ב]: 'מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלין בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת', וקתני 'מאימתי מזכירין גבורות גשמים'.
 וליתני התם (במסכת ברכות, סמוך דתני 'מזכירין' ליתני 'מאימתי')? מאי שנא דשבקיה עד הכא (עד סדר מועד; כלומר: האי דקתני הכא בסדר מועד 'מאימתי' - ליתני התם, דקתני 'מזכירין' במסכת ברכות, היינו סדר זרעים)?
 אלא (לא תימא דהא דקתני 'מאימתי', דהתם קאי), תנא מראש השנה סליק, דתנן [ראש השנה פ"א מ"ב]: 'ובחג נידונין על המים' (ששניהן בסדר אחד הן; להכי לא מצי למימר 'מאי שנא דשבקיה עד הכא'), ואידי דתנא 'ובחג נידונין על המים' (הוי דין על המים, ומשום דתני 'מאימתי הוי דין על המים')? - תנא 'מאימתי מזכירין גבורות גשמים' (קתני נמי 'אימתי זמן הזכרה')?
 (כלומר: אגב דתנא 'בחג נידונין על המים' - קסבר בנפשיה: הואיל ונידונין בחג על המים - שמע מינה בעינן להזכיר עניינא דמאי, לרצויי על המים, דליתו לברכה; להכי קתני 'מאימתי מזכירין').
 וליתני 'מאימתי מזכירין על הגשמים'? מאי 'גבורות גשמים'?
 אמר רבי יוחנן: מפני שיורדין בגבורה, שנאמר (איוב ט, טז) עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, וכתב (איוב ה, טז) הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות.
 מאי משמע?
 אמר רבה בר שילא: אתיא 'חקר' - 'חקר' מבריייתו של עולם: כתיב הכא עשה גדלות עד אין חקר וכתב התם (ישעיהו מ, כח) הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו, וכתב (תהלים סה, ט) מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (אלמא דכתיב 'חקר' בגשמים וכתב 'חקר' בבריייתו של עולם - מה ברייתו של עולם כתיב ביה גבורה - אף גשמים הוי כמאן דכתיב ביה גבורה).
 ומנא לן דבתפלה?
 דתניא [מכילתא דרשב"י דברים כג (כה)]: ' (דברים יא, ג) (והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום) לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם [ובכל נפשכם] - איזו היא עבודה שהיא בלב? - הוי אומר זו תפלה', וכתב בתריה (פסוק יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש [ואספת דגן ותירשך ויצהרך].

אמר רבי יוחנן: שלשה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו ביד שליח (היינו שלא נמסרו לשליח אחד ביחד), ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים.
 מפתח של גשמים, דכתיב: (דברים כח, יב) 'יפתח ה' (ולא שליח) לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו [ולברך את כל מעשה ידך; והלוית גוים רבים, ואתה לא תלוה];
 מפתח של חיה מניין?
 דכתיב: (בראשית ל, כב) ויזכר אלקים את רחל וישמע

תוספות ד"ה מאימתי. מיום טוב האחרון של חג: שמיני, דלא יתבון בסוכה, ואפילו האידנא אינו אלא מדרבנן משום ספיקא, ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא גזרה שמא יחזור הדבר לקלקולו או משום מנהג אבותינו בידינו כדאי' פרק קמא דביצה (דף טז:) ולכן מדכרינן אבל כל שבעה - לא: שהגשמים בימי סוכה סימן קללה הן כדתנן פרק שני דסוכה (דף כח:) משל לעבד וכו'.

ד"ה אם כן

אם כן. אם אתה אומר מזכירין אע"פ שאין שואלין, הואיל ומשמע בעונתו אף בקי' יזכירו! ומה אתה נותן סימן מיום טוב הראשון? ור' אליעזר אומר בבריייתא בגמרא כל הקי' אם בא להזכיר - מזכיר, דלעולם בעונתו משמע, מיהו עד השתא לא רמי עליה חובה; אבל ביום טוב ראשון - חובה לרצות לפני

שאלה: שכל הבא לבקש מקדים ומרצה, ואסימן קללה לא קפדינו; ורבי יהושע קפיד.

ד"ה התם קאי

התם קאי. פירוש בסדר זרעים בברכות פרק 'אין עומדין' (דף לג.) 'וליתני התם מאי שנא כו' – כלומר: אמאי תנא הכא במועד מאי דתני התם בסדר זרעים?

ד"ה אלא תנא

אלא תנא מראש השנה קא סליק. פירוש: ור"ה הוא בסדר מועד;

ואם תאמר ואכתי ליתני בסדר זרעים?

יש לומר דהכא עיקר, דאמר 'בחג נידונין על המים' ואורחא דמילתא לרצות לפני שאלה, לכך שביק עד הכא אבל; בסדר זרעים אומרים 'מזכירין גבורות גשמים' אפשר דמשמע לעולם, כמו תחיית המתים או הבדלה בחונן הדעת.

ד"ה וליתני מאימתי

וליתני 'מאימתי מזכירין גשמים' מאי 'גבורות גשמים'? אמר ר' יוחנן שיורדין בגבורה. תימה: התם בברכות פרק 'אין עומדין' (שם) קתני כי הכא 'מזכירין גבורות גשמים' ושואלין הגשמים וכו' – אמאי לא קא נקט להקשות: אמאי נקט 'גבורות' טפי מ'כח'? וכמו כן הוה ליה למימר 'מאימתי מזכירין כח גשמים' או ליתני 'גדולות גשמים'? וי"ל דמן הדין נקט 'גבורות': משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה; אי נמי משום דהברכה מתחלת בגבורה – להכי נקט גבורות.

ד"ה וכתוב מכין

וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה. וזה גבי בריאת עולם, וכי היכי דהאי 'חקר' בבריאת העולם – רוצה לומר בגבורות – כמו כן הכא גבי גשמים האי 'חקר' נמי רוצה לומר גבורות; אך יש להקשות: אמאי נקט 'גבורות' טפי מ'כח'? וכמו כן הוה ליה למימר 'מאימתי מזכירין כח גשמים' או ליתני 'גדולות גשמים'? וי"ל דמן הדין נקט 'גבורות': משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה; אי נמי משום דהברכה מתחלת בגבורה – להכי נקט גבורות.

ד"ה שלשה מפתחות

שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח. וא"ת והא אמרינן (סנהדרין דף קיג.) דמפתח הגשמים נמסרין לאליהו וכן מפתח של תחיית המתים, וכן לאלישע דכתיב (מלכים א' יז) ויאמר אליהו חי ה' וגו' דה"נ אומר בפירקין דלקמן (דף כג.)? וי"ל דהא דקאמר שלא שנמסרו לשליח אינו ר"ל שלא נמסרו מעולם דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו! אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם.

ד"ה וישמע אליה

וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה. פירוש: שהוא בעצמו עשה; וא"ת מהכא משמע דליכא אלא שלשה מפתחות, וא"כ יש להקשות: והא כתיב (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ומשמע נמי שלא נמסרו לשליח, וכמו ההיא וישמע אליה אלהים וגו', וא"כ אמאי לא חשיב לה? וי"ל דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה, ולהכי לא קא חשיב מפתח של זעם. וא"ת דמשמע מהאי קרא דפתח ה' שלא נמסר מפתח של זעם לשליח, והא אמרינן (פסחים דף קיח.) יורקמי שר של ברד הו"י? וי"ל מכלי זעם אחרינא קאמר שלא נמסרו לשליח, אבל משום ברד – לא דאותו של ברד נמסרו.

(תענית ב, ב)

אלה אלהים ויפתח את רחמה;

מפתח של תחיית המתים מניין?

דכתיב (יחזקאל לז, יג) וידעתם כי אני ה' (ולא שליח) בפתחי את קברותיכם [ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי].

במערבא אמרי: אף מפתח של פרנסה, דכתיב: (תהלים קמה, טז) פותח את ידך (ולא שליח) [ומשביע לכל חי רצון].

ורבי יוחנן מאי טעמא לא קא חשיב להא?

אמר לך: גשמים – היינו פרנסה (וכבר חשבנא ליה).

רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג:

איבעיא להו: רבי אליעזר – מהיכא גמיר לה? מלולב גמר לה, או מניסוך המים גמר לה?

מלולב גמר לה (שדומה ללולב: שכשם שאי אפשר לאלו ארבע מינין בלא גשמים ובאין לרצות על המים כדאמרינן בסוכה – כך אי אפשר לעולם בלא מים): מה לולב ביום, אף הזכרה ביום (שמתחילין ליטול ביום ראשון – אף הזכרה נמי ביום, כלומר שאינן מזכירין בלילי יום טוב הראשון עד למחר); או דלמא מניסוך המים גמר לה: מה ניסוך המים מאורתא (כדאשכחן במסכת סוכה (נא.ב.) שממלאין הכלי מים לניסוך המים בלילה), דאמר מר: (במדבר כט, יח) ומנחתם ונסכיהם [לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט] אפילו בלילה – אף הזכרה מאורתא (שבילי יום טוב הראשון קאמר רבי אליעזר שמתחילין להזכיר גבורות גשמים)?

תא שמע: דאמר רבי אבהו: לא למדה רבי אליעזר אלא מלולב.

איכא דאמרי: רבי אבהו גמרא גמיר לה (רבי אבהו דרבי אליעזר לא למדה אלא מלולב), ואיכא דאמרי מתניתא שמיע ליה (דרבי אליעזר גמר מלולב).

מאי היא?

דתניא: 'מאימתי מזכירין על הגשמים? רבי אליעזר אומר: משעת נטילת

לולב; רבי יהושע אומר: משעת הנחתו (מיום שמברכין בו באחרונה דהיינו בשביעי);

אמר רבי אליעזר: הואיל וארבעת מינין הללו (שבולב ואתרוג) אינן באין אלא לרצות על המים, וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים כך אי

אפשר לעולם בלא מים.

אמר לו רבי יהושע: והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה?
אמר לו רבי אליעזר: אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר; וכשם שתחיית
המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלא בזמנה, כך מזכירים גבורות
גשמים כל השנה ואינן אלא בזמן; לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כולה -
מזכיר (יהא מזכיר כל השנה אפילו בימות החמה - אם הוא רוצה יהא מזכיר).

רבי אומר: אומר אני: משעה שמפסיק לשאלה - כך מפסיק להזכרה
(שבפסח פוסק מלומר 'ותן טל ומטר' - פוסק מלהזכיר גבורות גשמים. והשתא לא מצית למימר 'אם בא להזכיר כל
השנה כולה מזכיר', אלא בימות החמה אינו מזכיר, הואיל ואין זמנו - אף בחג אינו מזכיר הואיל ולא סימן ברכה
הו).
רבי יהודה בן בתירה אומר: בשני בחג הוא מזכיר.

רבי עקיבא אומר: בששי בחג הוא מזכיר.
רבי יהודה משום רבי יהושע אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון
של חג, האחרון (המתפלל תפלת מוסף) מזכיר, הראשון (המתפלל תפלת יוצר) אינו מזכיר
(ושוב אין מזכיריו); ביום טוב ראשון של פסח, הראשון מזכיר, האחרון אינו
מזכיר.

שפיר קאמר ליה רבי אליעזר (דאמר כי היכי דמזכירין תחיית המתים כל השנה, ואף על גב דלא מטא
זימניהו, כך מזכירין גבורות גשמים אם רוצה כל השנה, ובחג נמי - אף על גב דלאו סימן ברכה הן - מזכירין, הואיל ואין
שואלין) לרבי יהושע!
אמר לך רבי יהושע: בשלמא תחיית המתים מזכיר, דכולי יומא זמניה הוא,
אלא גשמים - כל אימת דאיתין זמניהו היא (וכיון דלאו זימניה הוא - אין מזכירין, והוא הדין
בחג)? והתנן [מכאן תלמד]: 'יצא ניסן ויירדו גשמים - סימן קללה הם, שנאמר
(שמואל א יב, יז) הלא קציר חטים היום' [אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר; ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול
לכם מלך]!

רבי יהודה בן בתירה אומר: בשני בחג הוא מזכיר.

מאי טעמא דרבי יהודה בן בתירה?
דתניא: 'רבי יהודה בן בתירה אומר: נאמר בשני' (במדבר כט, יח) [ומנחתם] ונסכיהם [לפרים
לאילים ולכבשים במספרם כמשפט] (דסגי ב'נסכה'); ונאמר בששי' (במדבר כט, לא) [ושעיר חטאת אחד מלבד עלת
התמיד מנחתה] ונסכה, ונאמר בשביעי' (במדבר כט, לג) [ומנחתם ונסכהם לפרים לאילים ולכבשים, במספרם]
כמשפטם - הרי מ"ם יו"ד מ"ם: הרי כאן 'מים' (וכיון דבשני אייתר מ"ם לדרשה - להכי
מתחילין להזכיר בשני); מכאן רמז לניסוך המים מן התורה; ומאי שנא בשני
דנקט, דכי רמיזי להו בקרא בשני הוא דרמיזי, הלכך בשני מדכרינן.
מועד קטן ג, ב: תוד"ה ניסוך המים: והא דאמרין בעלמא [שבת דף קג, ב] מ"ם יו"ד מ"ם - לרבות ניסוך המים מן
התורה אינו אלא אסמכתא בעלמא; כפר"ח:

רבי עקיבא אומר: בששי בחג הוא מזכיר, שנאמר בששי' (במדבר כט, לא) [ושעיר חטאת אחד
מלבד עלת התמיד מנחתה] ונסכה: בשני ניסוכין הכתוב מדבר: אחד ניסוך המים ואחד
ניסוך היין (שני ניסוכין על קרבן אחד, אבל 'ונסכיהם' משמע הרבה דבקרבנות הרבה, לכן לא הוה דריש רבי
עקיבא מ'ונסכיהם');
ואימא תרוייהו דחמרא?

סבר לה כרבי יהודה בן בתירה, דאמר רמיזי מיא (דמ"ם יו"ד מ"ם מרבה ניסוך המים).

רש"י ד"ה מה ניסוך המים מאורתא: ... ויש ספרים דכתיב בהו 'דאמר מר ומנחתם ונסכיהם בלילה' שמקריבין הקרבנות ביום
יכולין להביא המנחות והנסכים בלילה - אף האי ניסוך המים נמי יכול לנסך בלילה.

תוספות על הש"ס, תוספות מסכת תענית דף ב/ב

דף ב/ב

ד"ה איבעיא להו

איבעיא להו רבי אליעזר מהיכא גמיר לה מלולב גמיר מה לולב ביום וכו'. פי' ולולב הוי רצוי דמים וגדל על
המים או דלמא מניסוך גמר לה פי' ונפקא מינה אי מלולב גמר לה אבל ניסוך המים סבירא ליה דלאו ביום ראשון
הוא או מניסוך המים קא גמר לה דסבירא ליה דניסוך המים ביום ראשון הוא אי נמי דאי מלולב גמר לה דזווקא
ביום שנאמר (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום אבל אי מנסוך הוה אפילו בלילה ולענין זה אהני דאמר מר ומנחתם
ונסכיהם בלילה אף וכו' פירוש דאף על גב דניסוך קרבנות לא הוי עד לאחר הקרבת קרבנותיהם ואם כן היאך
קריבי נסכים בלילה רוצה לומר בלילה שניה והניסוך החג דהוי ממים מצי למהוי בלילה ראשונה ואע"ג דאמרין
במסכת יומא ב'פ' בראשונה (דף כו:): אמר רב ואיתימא ר' יוחנן אין מנסכים מים בחג אלא בתמיד של שחר וא"כ
לא הוי בלילה ראשונה דהא אינה אלא ביום יש לומר דאינו חייב לנסך אלא בתמיד של שחר מכל מקום אי בעי
עביד ליה בליליא.

ד"ה דאמר רבי

דאמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר אלא מלולב: פירוש: וסבירא ליה דניסוך לא הוי עד בשני.

ד"ה משעת נטילת

משעת נטילת לולב. פירוש: דהיינו תחילת יום ראשון של סוכות; ורבי יהושע אומר: משעת הנחתו, פירוש:
לאורתא דמוצאי שביעי של סוכות, שמניחין בו את הלולב.

ד"ה משעה שמפסיקין

משעה שמפסיקין לישאל. 'ותן טל ומטר' בברכת השנים - פוסקין מלהזכיר 'מוריד הגשם' בתחיית המתים.

ד"ה העובר לפני

העובר לפני התיבה ביום טוב של חג האחרון מזכיר וכו'. פירוש: האחרון שמתפלל תפלת מוסף; הראשון אינו

מזכיר פירוש שמתפלל שחרית - אינו מזכיר;
ובירושלמי קאמר: אמאי אינו מזכיר מאורתא? פירוש: מתפלת ערבית?
ומשני: דלית תמן כל עמא;
ולדכרו בצפרא? פירוש בתפלת שחרית
ומשני: דהו סברי דהו מדכרו ליה מאורתא.

ד"ה מים
מים. מ"ם מנסכיהם דכתיב בשני, ויו"ד דכתיב בששי 'ונסכיה', ומ"ם שבשביעי כתיב כמשפטם והוי מ"י-ם; טעמא
דרבי עקיבא בששי 'ונסכיה' דמשמע תרי נסכים, הלכך בששי בחג הוא מזכיר גבורות גשמים.

(תענית ג, א)
אי סבר לה כרבי יהודה בן בתירה - נימא כוותיה (שיזכיר בשני) !
קסבר רבי עקיבא: כי כתיב ניסוך יתירא - בששי הוא דכתיב (כלומר 'ונסכיה',
דמרבי תרי ניסוכין - כתיב בששי; להכי אמר 'בששי מתחיל להזכיר'; ואהני מ"ם יו"ד מ"ם = מים דלא מצינו למימר תרוייהו
דיין).

תניא: 'רבי נתן אומר' [בבבבס קי, ב - בשם רבי עקיבא, לא רבי נתן]: (במדבר כח, ז) [ונסכו רביעת ההין לכבש האחד]
בקדש הסך נסך שכו לה' - בשני ניסוכין הכתוב מדבר: אחד ניסוך המים ואחד
ניסוך היין'.

אימא תרוייהו דחמרא?
אם כן ליכתוב קרא או 'הסך הסך' או 'נסך נסך'; מאי 'הסך נסך'? (מדשני קרא
בדיבוריה) שמעת מינה (תרתין): חד דמיא וחד דחמרא.

אלא הא דתנן [נסוכה פ"ד מ"א, דף מב, ב]: 'ניסוך המים כל שבעה' - מני?: אי רבי
יהושע - נימא חד יומא; אי רבי עקיבא - תרי יומי (ותו לא דהא אמר 'ונסכיה' דהיינו
בששי מרבה ניסוך המים); אי רבי יהודה בן בתירה שיתא יומי?!

לעולם רבי יהודה בן בתירה היא, וסבירא ליה כרבי יהודה דמתניתין,
דתנן [נסוכה פ"ד מ"ט דף מח, ב]: 'רבי יהודה אומר: כלוג היה מנסך כל שמונה' (לא סבר
כוותיה במה דאמר 'כל שמונה מנסך' אלא במה דאמר 'בשמיני מנסך', וכיון דבשמיני מנסך - משכחת לה לרבי יהודה בן
בתירה, דאמר: בשני מתחילין לניסוך המים כל שבעה);

ומפיק ראשון ומעיל שמיני (גירסת רש"י מפיק ראשון ומעיל שמיני: משיב בעל הגמרא: מי מצי אמר
רבי יהודה דבשמיני מנסך?)

ומאי שנא ראשון דלא (דקאמר דבראשון אינו מזכיר)? דכי רמיזי מ-י-ם - בשני הוא
דרמיזי (דמו'נסכיהם' מרבה ניסוך המים)? שמיני נמי (מי מצי אמר דמנסך)?

כי רמיזי מ-י-ם - בשביעי הוא דרמיזי (הא שביעי אמר רחמנא דמ"ם יו"ד מ"ם - מים - כתיב
בשביעי, דסיוס קראי דניסוך המים בשביעי כתיב 'כמשפטם', ולא בשמיני)?!

אלא רבי יהושע היא (דאמר 'משעת הנחתו' [דהיינו בשביעי] מזכיר, ואף על פי כן סבר דניסוך המים כל
שבעה, דגמרא גמיר לה הלכה למשה מסיני דניסוך המים כל שבעה, ודאי כרבי אליעזר אתי שפיר; אבל כרבי יהודה בן
בתירה ורבי עקיבא לא מיתוקמא; אלא להכי לא מוקי לה כרבי אליעזר: דהא לא מיבעי אי רבי אליעזר סבירא ליה הכי,
דודאי לרבי אליעזר אתי שפיר, והא דקא מוקים כרבי יהושע - רבותא קמשמע לן; אבל כרבי יהודה בן בתירה ורבי עקיבא
לא מיתוקמא: דרבי יהודה יליף מ'ונאמר בשני 'ונסכיהם' כו', אלמא דסבר דניסוך המים לא הוה אלא ששה ימים, דאיהו לא
מפיק ראשון ומעיל שמיני; משום הני פירכא דפריך לעיל לא אתי כרבי יהודה; ורבי עקיבא יליף מ'נסכיה' שנאמר בששי -
אלמא דסבר דניסוך המים לא הוה אלא תרי יומי! אבל כרבי יהושע מיתוקמא; לפיכך אין מזכירין אלא ביום טוב האחרון,
דגשמים בחג סימן קללה), וניסוך המים כל שבעה הלכתא גמירי לה; דאמר רבי אמי
אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורטן: עשר נטיעות
(הפחוורות בתוך בית סאה - חורטין כל בית סאה ערב שביעית עד ראש השנה; אף על גב דשאר שדות אין חורטין לפני
שביעית שלשים יום - זה חורטין, דהואיל אס אין חורטין סביבן - מפסידין), ערבה, וניסוך המים (כל שבעה)
- הלכה למשה מסיני.

רבי יהודה אומר משום רבי יהושע (כעין 'אמר מר' הוא, כלומר: אמרינן לעיל 'רבי יהודה אומר'):
'העובר לפני התיבה כיום טוב האחרון של חג: האחרון מזכיר, הראשון
אינו מזכיר; כיום טוב הראשון של פסח: הראשון מזכיר, האחרון אינו
מזכיר';

הי רבי יהושע? אלימא רבי יהושע דמתניתין - הא אמר 'כיום טוב
האחרון של חג הוא מזכיר'! אלא רבי יהושע דברייתא? האמר 'משעת
הנחתו' (דהיינו בשביעי, והכא קתני 'יום טוב האחרון של חג', דהיינו בשמיני)! ותו - הא דתניא
(במכילתא אחרית): 'רבי יהודה אומר משום בן בתירה: 'העובר לפני התיבה
כיום טוב האחרון של חג, האחרון מזכיר' (הראשון אינו מזכיר)! הי 'בן
בתירה'? אלימא רבי יהודה בן בתירה, הא אמר 'בשני בחג הוא
מזכיר'!?

אמר רב נחמן בר יצחק: תהא (תרוייהו הא דבעית: 'הי רבי יהושע' והא דבעית 'הי בן בתירה') ברבי
יהושע בן בתירה (דהאי דקאמר 'רבי יהודה' לעיל 'משום רבי יהושע', והדר קאמר 'משום בן בתירה' - תהא
תרוייהו רבי יהושע בן בתירה, ולא קשיא): זמנין דקרי ליה בשמיה (דידיה 'רבי יהושע') וזמינין
דקרי ליה בשמיה דאבא ('בן בתירה'), והא מקמי דליסמכוהו (לא הוה חשוב, וקרו ליה
בשמיה דאבוא) והא (דקרו ליה בשמיה דנפשיה 'רבי יהושע') - לבתר דליסמכוהו.

תנא: 'בטל זכרונות' ('משיב הרוח ומוריד הטל') לא חייבו חכמים להזכיר (אפילו בימות
הגשמים), ואם בא להזכיר - מזכיר';

מאי טעמא?
אמר רבי חנינא: לפי שאין נעצרינן (שאלמלא הן אין העולם מתקיים; והאי דאמרין בתפלה 'משיב

הרוח ומוריד הגשם - לאו משום חיוב, אלא חוק גשם הוא מזכיר; דטל ורוחות מועילות לארץ לתקנה ולנגבה כדבסמוך 'זיקא דבתר מיטרא - כמיטרא'.

וטל מנלן דלא מיעצר?

דכתיב (מלכים א' יז, א) ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, וכתב [מלכים א' יח, א]: ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה - ואילו טל לא קאמר ליה ('ואתנה טל ומטר', אלא 'מטר' בלבד). מאי טעמא? - משום

(תענית דף ג, ב)

דלא מיעצר (לעולם אפילו באותן שנים).

וכי מאחר דלא מיעצר - אליהו אשתבועי ('אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי') למה ליה (- הא לא נעצר)?

הכי קאמר ליה: אפילו טל דברכה (שיצמיח שום צמח) נמי לא אתי.

וליהדריה לטל דברכה (וליא 'ואתנה טל ומטר')?

משום דלא מינכרא מילתא (דהא טל הוה מעיקרא, ולא היה אחאב הרשע מודה בחזירה דטל של ברכה, דאי הוה אומר 'ואתנה טל ומטר' - היה אחאב מקנטרו ואומר לו שלא נעצר).

(אלא) רוחות מנא לן דלא מיעצרי?

אמר רבי יהושע בן לוי דאמר קרא (זכריה ב, יא) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם ה'; מאי קאמר להו? אילימא הכי קאמר להו הקדוש ברוך הוא לישראל:

דברתינכו בארבע רוחי דעלמא - אי הכי 'כארבע' ? 'בארבע' מיבעי ליה! ('אלא דמכניפנא לכו מד' רוחי עלמא' לא גרסינן, דהא 'פרשתי אתכם' כתיב בקרא; ואיכא למימר דגרס ליה, והכי משתמע קרא: כי מד' רוחות השמים שפרשתי אתכם משם - אקבצכם; ואריכות לשון בעלמא הוא, דלא כתיב קיבוץ בקרא.)

אלא הכי קאמר: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות (שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות) -

כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, והכי אמר קרא: כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם לרוחות העולם - כדי שיתקיים, שנאמר (ירמיהו לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי).

אמר רבי חנינא: הלכך בימות החמה (מניסן עד החג) אמר משיב הרוח - אין מחזירין אותו (דבלאו הכי לא מיעצר); אמר מוריד הגשם - מחזירין אותו (דמיעצר); וכיון דבעא אמיטרא - לא התפלל תפלתו כהוגן, וחרח לראש הברכה, ואומרה בלא 'מוריד הגשם' לפי שהגשמים בקיץ סימן קללה הן מפני הקציר); בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח - אין מחזירין אותו; לא אמר מוריד הגשם - מחזירין אותו; ולא עוד אלא אפילו אמר 'מעביר הרוח (שלא ינשב) ומפריח הטל (שלא ירד)' - אין מחזירין אותו (דלא מיעצרי).

תנא: 'בעבים' (מקשר עבים) וברוחות - לא חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר - מזכיר.

מאי טעמא?

משום דלא מיעצרי.

ולא מיעצרי (לפיכך לא חייבוהו להזכיר)? והתני רב יוסף: ' [דברים יא, יז: וחרה אף ה' בכם] ועצר את השמים [ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם] - מן העבים ומן הרוחות.

אתה אומר מן העבים ומן הרוחות, או אינו אלא מן המטר?

כשהוא אומר 'ולא יהיה מטר' - הרי מטר אמור; הא מה אני מקיים 'ועצר את השמים' ? - מן העבים ומן הרוחות.

קשיא רוחות ארוחות, קשיא עבים אעבים?

עבים אעבים לא קשיא: הא בחרפי (עבים בכירות הבאים לפני המטר אינן עצורות), הא באפלי (הבאות מאוחרות, לאחר המטר, דשניות למטר הן, כדלקמן; ובהנהו כתיב 'ועצר'; וכיון דאין כולם נעצרות - לא חייבו להזכיר);

רוחות ארוחות לא קשיא: הא ברוח מצויה - הא ברוח שאינה מצויה (כתיב 'ועצר'; ואפילו הכי לא חייבוהו להזכיר, דסגי ליה במצויה; רוחות לא מצי לתרוצי 'הא בחרפי הא באפלי', דרוח בין במטר בין בלא מטר לא מיעצר, כגון רוח מצויה).

רוח שאינה מצויה חזיא לבי דרי (לגורן: לזרות הקשין מן התבואה ונחייב להזכיר) ! ? אפשר בנפוותא (וון' בלע"ז: בנפה וכברה).

תנא: 'העבים והרוחות שניות למטר' (כמעט שמועילות כמטר עצמו).

היכי דמי (אי זה עבים ורוחות קאמר דשניות למטר)?

אמר עולא ואיתימא רב יהודה: דבתר מיטרא (עבים ורוחות שלאחר המטר).

למימרא דמעליותא היא? והכתיב (דברים כח, כד) יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר [מן השמים ירד עליך עד השמדן], ואמר עולא ואיתימא רב יהודה: זיקא דבתר מיטרא (שהרוח מעלה אבק אחר הגשמים ונדבק בתבואה) ! ?

לא קשיא: הא דאתא ניחא (כשירד בנחת אינו מעלה אבק), הא דאתא רזיא (בכח); ואי בעית אימא (ולא גרסינן 'ואי בעית אימא הא והא כו' אלא הכי גרסינן): הא דמעלה אבק הא דלא מעלה אבק (והיינו הך).

ואמר רב יהודה: זיקא דבתר מיטרא - כמיטרא (שניות למטר כדקתני בתוספתא), עיבא דבתר מיטרא - כמיטרא; שימשא דבתר מיטרא - כתרי מטרי.

למעוטי מאי (מאחר דכולהו כמיטרא - מאי קמעטינן דהוי בתריה ולא הוי כמיטרא)?

למעוטי גילהי דליליא (אישלושטרא [איזה אור שמימי, או ברק] בלע"ז; 'בגילהי הוה קאי' במסכת פסחים יג, א), ורוב גילהי בליליא שכיח) ושמשא דביני קרחי (שבין העבים, שנראה במקום אחד אורה ובמקום

אחר מעונן כְּקֶרֶת שיש לו שערות במקום אחד וקרחה במקום אחר).

אמר רבא: מעלי תלגא [שלג] לטורי (וכל שכן לבקעה; אלא הרים אין להם גשמים אלא שלג; שהגשמים יורדין למטה ואין ההר שותה מהן; ועודף שלג שבמעמקים נמס והולך מפני החום ששולט שם - כמים הוא, אבל בהרים קרוי שלג) **כחמשה מטרי לארעא, שנאמר** (איוב לז,1) **כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו** (דהכי משמע קרא: כי לשלג יאמר הוא ארץ: כשיאמר לשלג - הוה ארץ הרי הוא כגשם (1) מטר (2) וגשם (3) מטרות (4-5) והרי יש כאן חמשה).
ואמר רבא: תלגא - לטורי, מטרא רזיא - לאילני, מטרא ניחא - לפירי (שיורד בנחת יפה לפירות התבואה)

(תענית ד, א)
עורפילא (גשמים דקים; כך שמן, כדלקמן) - **אפילו לפרצידא דתותי קלא** (הגרעין שתחת גושה של קרקע) **מהניא ליה** (שמתחיל לבצבץ ולעלות מיד).
מאי 'עורפילא'?
עורפילי (שסותם סדקי הארץ; לשון אחר: שמגדלת ומצמחת הגרעינים העומדין בסדקי הקרקע).

ואמר רבא: האי צורבא מרבנן (בחור חריף, כמו 'ביעי דצריבן' במסכת ביצה (א,1); תלמיד חכם זקן לא קרי 'צורבא' אלא 'ההוא מרבנן' קרי ליה) **דמי לפרצידא דתותי קלא: דכיון דנבט - נבט** (שמתחיל לבצבץ ולעלות - עולה למעלה, כך תלמיד חכם: כיון שיצא שמו - הולך וגדל למעלה).
ואמר רבא: האי צורבא מרבנן דרתח - **אורייתא הוא דקא מרתחא ליה** (שיש לו רוחב לב מתוך תורתו, ומשים ללבו יותר משאר בני אדם; וקא משמע לן דחייבין לדנונו לכף זכות) **שנאמר** (ירמיהו כג, כט) **הלוא כה דברי כאש** (שמחמם כל גופו) **וּכְפָטִישׁ יַפְצֹץ סַלַעַ** [נאם ה' - אינו בפסוק זה אלא באמצע הפסוק הבא, פסוק ל: לכן הנני על הנבאים נאם ה' מגנבי דברי איש מאת רעהו].
ואמר רבא: **אשי: כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם, שנאמר** (שם) **וּכְפָטִישׁ יַפְצֹץ סַלַעַ**.
אמר ליה רבי אבא לרבא: **אשי: אתון מהתם מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן** לה: **דכתיב** [דברים ח, ט: **ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה**] **ארץ אשר אבניה ברזל** (קפדנים וקשים כברזל) [ומהריה תחצב נחשת]; **אל תקרי 'אבניה' אלא 'בוניה'** (תלמידי חכמים: מקיימי עולם בבניהו).
אמר רבינא: **אפילו הכי מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא שנאמר** (קהלת יא, י) **והסר כעס מלבך** [והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל].

אמר רבי שמואל בר נחמני **אמר רבי יונתן** (משום דרבי ברכיה מיידי בגשמים לקמן נקט לה): **שלשה שאלו שלא כהוגן; לשנים השיבוהו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן, ואלו הן:**
אליעזר עבד אברהם ושאל בן קיש ויפתח הגלעדי:
אליעזר עבד אברהם - דכתיב (בראשית כד, יד) **והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך** [ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני] (משמע הנערה היוצאה תחילה מן העיר ויאמר לה 'השקני לה [בה - הב"ח. אולי: נא, כלשון הפסוק?] היה מנחש); **יכול אפילו חגרת אפילו סומא** (לפי שלא פירש בשאילתו, ואפשר שתהיה בעלת מום ולא יבין בה אליעזר ויקחנה) **? השיבו כהוגן ונזדמנה לו רבקה;**
שאל בן קיש - דכתיב [שמואל א' יז, כה: **ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה**] **והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו** [ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל] - **יכול אפילו עבד, אפילו ממזר! השיבו כהוגן ונזדמן לו דוד.**
יפתח הגלעדי - דכתיב (שופטים יא, לא) **והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי** [לקראתי בשווי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיו עולה] - **יכול אפילו דבר טמא** (כלב או חזיר)! **השיבו שלא כהוגן:**
נזדמנה לו בתו, והיינו דקאמר להו נביא לישראל (ירמיהו ח, כב) **הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם** [כי מדוע לא עלתה ארפת בת עמי] [מדגלי ביה קרא ואמר הצרי אין בגלעד - אלמא דלא הוי ניחא קמי שמיא כדאמרין הצרי אין בגלעד; פנחס היה שם והיה יכול להתיר נדרו, אלא שלא רצה יפתח לילך אצלו והוא לא רצה לבוא אצל יפתח; [בבראשית רבה] **וכתיב** (בירמיה כתיב בפרשת בקבוק) [ירמיהו יט, ה: **ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל**] **אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי** (שלא תאמרו 'הלא צוה כמו כן הקב"ה ליפתח ומישע ואברהם').

'אשר לא צויתי' - זה בנו של מישע מלך מואב (כי מעולם לא צויתי למישע לשרוף את בנו באש), **שנאמר** (מלכים ב' ג, כז) **ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה** [על החמה והיה קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישבו לארץ] (ולשמים נתכוון: כסבור היה לרצות להקב"ה; והאי דכתיב על שרפו עצמות מלך אדום לשיד [עמסם ב, א] - מילתא אחרינא הוא);

'ולא דברתי' - זה יפתח (שופטים יא, לט) - **ובתרגום מזכיר פנחס לגנאי ויפתח לגנאי, אלמא לא היה הקב"ה רוצה בבתו, שהרי מזכירם לגנאי, לפי שלא הלכו זה אצל זה לבטל הנדר);**
'ולא עלתה על לבי' - זה יצחק בן אברהם (כלומר: שאף על פי שצויתי לו - מעולם לא עלתה על לבי לשחוט בנו, אלא לנסותו, מפני קטיגורו - היינו שטן, כדאמר בסנהדרין ב'הנחנקין' (פסב, ב): **'ויהי אחר הדברים האלה - אחר דבריו של שטן וכו'.**
ואית דלא גרסינן האי 'ולא עלתה על לבי' בקרא אחרינא: דלא כתב אלא **אשר לא צויתי ולא דברתי** (ירמיהו ז, כא), ובפרשת בקבוק כתיב כל הני שלשה: **אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי.** בתנחומא: **אשר לא צויתי - זו בתו של יפתח: אף על פי שצויתי לו תורה ומצות - מצוה זו לא צויתי עליו.**
'ולא דברתי' זה בנו של מישע מלך מואב; והלא מישע נכרי הוא, ולא חולין הוא לי לדבר עמו, אפילו דיבור בעלמא? ובאגדה קא חשיב כלב בהדייהו: **אשר יכה את קרית ספר ולכדה וגו'** [יהושע טו, טז; שופטים א, יב].
ורבי יונתן דלא חשיב ליה, דבגמרא פשיט ליה להאי קרא בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, כדאמרין בתמורה (טז, א) ואין לחוש שתשרה רוח הקדש על עבד ועל ממזר, כדאמרין בנדרים (לח, א) שאין שכינה שורה כו'. מפי רבי. וגדעון ששאל למנוע טל מעל הארץ ובגזה לבדה יהיה - אין זה שלא כהוגן; ומה תקלה יש אם יחסר העולם טל לילה אחת

אמר רבי ברכיה: אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן והקדוש ברוך הוא השיבה כהוגן, שנאמר (הושע ג, ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו [כמלקוש יורה ארץ]; אמר לה הקדוש ברוך הוא: 'בתי' - את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש (פעמים אינו מתבקש: שהוא סימן קללה בקיץ), אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם (טל - אפילו בימות החמה) שנאמר (הושע יד, ו) אהיה כטל לישראל [יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון]. ועוד שאלה שלא כהוגן, אמרה לפניו: רבונו של עולם: (שיר השירים ח, ו) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך [כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה]! אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, את שואלת דבר שפעמים נראה (כשהוא ערום - נראה זרועו וכנגד לבו) ופעמים אינו נראה (ואינו נראה כשהוא לבוש); והכף נראית כל שעה שהיד נראית לעינינו, אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם, שנאמר (ישעיהו מט, טז) הן על כפים חקותיך [חומתיך נגדי תמיד] (ויש לומר על כפים - על השמים צורת אדם שהוא בכסא; וכן נשא לבבנו אל כפים [איכה ג, מא]. מפי רבי.).

אין שואלין את הגשמים [אלא סמוך לגשמים]: סברוה שאלה והזכרה - חדא מילתא היא (כלומר: הא דקתני אין שואלין את הגשמים - היינו אין מזכירין את הגשמים); מאן תנא (דאמר סמוך לימות הגשמים מזכירין, אבל לא קודם לכן)? אמר רבא: רבי יהושע היא, דאמר: 'משעת הנחתו' (משעת הנחת לולב הוא מזכיר, דהיינו יום שמיני; וזהו סמוך לגשמים, דמן החג ואילך הוא זמן גשמים). אמר ליה אביי: אפילו תימא רבי אליעזר: שאלה לחוד והזכרה לחוד! ואיכא דאמרי: לימא

(תענית דף ד, ב) רבי יהושע היא, דאמר 'משעת הנחתו'. אמר רבא: אפילו תימא רבי אליעזר: שאלה לחוד והזכרה לחוד. (הכי גרסינן ואיכא דאמרי לימא ר' יהושע היא; אפי' תימא רבי אליעזר כו').

רבי יהודה אומר: העובר לפני התיבה [ביום טוב אחרון של חג, אחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר, וביום טוב הראשון של פסח, ראשון מזכיר, אחרון אינו מזכיר]: ורמינהו [במשנה להלן]: 'עד מתי שואלין את הגשמים' (בסוף ימות הגשמים)? רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח (דאמרין כל חולו של מועד 'תן טל ומטר'); רבי מאיר אומר: עד שיעבור ניסן' (וכדמפיק טעמא במתניתין)? אמר רב חסדא: לא קשיא: כאן לשאול, כאן להזכיר: מישאל שאיל ואזיל; להזכיר - ביום טוב הראשון פסיק. (הכי גרסינן: אמר רב חסדא: כאן לשאול, כאן להזכיר: מישאל שאיל ואזיל; והזכרה ביום טוב ראשון פוסק לשאול - שואל והולך עד שיעבור הפסח, כדקתני 'עד מתי שואלין כו'; להזכיר אינו מזכיר אלא בתפלת יוצר של יום טוב ראשון). אמר עולא: הא דרב חסדא קשיא (משלי י, כו) כחמץ לשנים וכעשן לעינים [כן העצל לשלחין]: ומה במקום שאינו שואל (ביום טוב האחרון של חג, שאינו מתפלל תפלתו תפלת חול, דאין שאלה אלא בברכת השנים) - מזכיר (גבורות גשמים, כדאמר רבי יהודה: 'זאחרון מזכיר'), במקום ששואל (בחולו של מועד של פסח) - אינו דין שיהא מזכיר? אלא אמר עולא: תרי תנאי אליבא דרבי יהודה (חד אמר: עד שיעבור הפסח שואלין, כל שכן שמזכירין, וחד אמר: שאלה - עד הפסח, והזכרה, שיכול להזכיר ביום טוב - מזכיר ביום טוב הראשון של פסח בתפלת יוצר, ובמוספין פוסק).

רב יוסף אמר: מאי (האי דקתני) 'עד אימתי שואלין?' (- עד שיעבור הפסח)? (הכי קאמר): עד שיעבור שליח צבור ראשון היורד ביום טוב ראשון של פסח (- והיינו כאידך רבי יהודה דמתניתין, דאמר 'הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר'). אמר ליה אביי: שאלה ביום טוב מי איכא (וכי מתפלל הוא תפלת חול שאתה אומר 'עד שיעבור הפסח' דהיינו זמן שליח צבור של תפלת יום טוב הראשון של פסח)? אמר ליה: אין, שואל מתורגמן (בדרשה שהוא דורש אומר ברכת שאלה לבדה)! וכי מתורגמן שואל דבר שאינו צריך לצבור (דכיון דזמן הפסקה הוא, לאו אורח ארעא למישאל בצבור דבר שאינו צריך)? אלא מחוורתא כדעולא.

רבה אמר: מאי 'עד שיעבור הפסח'? עד שיעבור זמן שחיטת הפסח (חצות יום דארבעה עשר, עד שיעבור חצות, דהיינו כל תפלת יוצר; ואשמעינן רבי יהודה דבמנחה דערבי פסחים, אף על גב דמצלינן תפלת חול - מפסיקין ולא יאמר 'ותן טל ומטר', ואף על גב דמצדיקין עד למחר במוספין - פוסק השאלה בתפלת מנחה של ערב יום טוב הראשון; והזכרה שיכול להזכיר ביום טוב מזכיר עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון); וכתחילתו כן סופו: מה תחילתו מזכיר אף על פי שאינו שואל (שהוא מזכיר תחלה ביום טוב אחרון של חג, ואינו שואל עד לאחר החג) - אף סופו מזכיר אף על פי שאינו שואל (כך בסופו אינו שואל במנחה ערב יום טוב הראשון, ומזכיר עד מוסף של יום טוב ראשון. והכא ליכא למיפוך 'שאלה ביום טוב מי איכא'). אמר ליה אביי: בשלמא 'תחילתו מזכיר' - הזכרה נמי ריצוי שאלה היא (שמרצה תחילה, לפי שאי אפשר לו לשאול ביום טוב, וכיון דאיכא שאלה אבתריה - מזכיר הוא לרצויי בעלמא), אלא סופו - מאי ריצוי שאלה איכא (למה הוא מזכיר, הואיל ואינו צריך לשאול מכאן ואילך)? הא כיון דאפסקת מאתמול גלית אדעתך דלא ניחא לך בהו, ואמאי מזכיר? אלא מחוורתא כדעולא.

אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה (דאמר 'העובר לפני התיבה וכו'). אמר ליה רבי זירא לרבי אסי: ומי אמר רבי יוחנן הכי (דהלכה כרבי יהודה דמזכיר

ביום טוב האחרון? והתנן: 'בשלשה במרחשוון' (הכי קים להו דהוה זמן גשמים כו') שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה כו', ואמר רבי אלעזר: הלכה כרבן גמליאל (דאינו שואל עד שבעה במרחשוון; וקא סלקא דעתא דבמקום שהוא שואל מזכיר נעדר דמשני לקמן). אמר ליה: גברא אגברא קא רמית? איבעית אימא: לא קשיא: כאן לשאול (בשבעה במרחשוון) כאן להזכיר (מיום טוב האחרון; ורבי יוחנן אית ליה דרבי אלעזר)! והאמר רבי יוחנן 'במקום ששואל - מזכיר' (במקום שאינו שואל - אינו מזכיר, והיכי אמר רבי יוחנן דהלכה כרבי יהודה שמזכיר ביום טוב האחרון? הא ליכא שאלה דאין אומר ברכת השנים ביום טוב)!? ההוא להפסקה איתמר (דכשהוא מפסיק לשאלה בערב הפסח - פוסק נמי להזכרה דהכי משמע 'במקום ששואל מזכיר'). והאמר רבי יוחנן (התחלה והפסקה): 'התחיל להזכיר מתחיל לשאול' (דהיינו בחול שיכול לשאול), פסק מלשאול (בערב הפסח) פוסק מלהזכיר' (אלמא לא סבירא ליה כרבי יהודה והיכי אמר הלכה כמותו)!? אלא לא קשיא: הא לן (לבני בבל, שיש לנו תבואה ופירות בשדה כל תשרי - אין מזכירין עד שבעה במרחשוון, ושם שואלים, כדאמר רבי יוחנן 'מתחיל להזכיר מתחיל לשאול'), הא להו (לבני ארץ ישראל דקוצרין בניסן ואוספין בתשרי - מזכירין ביום טוב האחרון כרבי יהודה דאמר רב אסי הלכה כמותו). מאי שנא לדידן, דאית לן פירי בדברא (מדבר, כלומר: בשדות) - לדידהו נמי אית להו עולי רגלים (ואם ירדו להן גשמים קשה להן בחזירתן)? כי קאמר רבי יוחנן (הלכה כרבי יהודה: דמזכיר מיום טוב האחרון כו') - בזמן שאין בית המקדש קיים (ולכא עולי רגלים - מזכיר). השתא דאית להכי - הא והא לדידהו, ולא קשיא: כאן בזמן שבית המקדש קיים (דאיכא עולי רגלים אינו מזכיר עד ז' במרחשוון), כאן בזמן שאין בית המקדש קיים. ואנן, דאית לן תרי יומי (שני ימים טובים אחרונים: שמיני ספק שביעי ותשיעי ספק שמיני, לרבי יהודה דאמר מיו"ט האחרון - באיזה מהן מזכיר) - היכי עבדינן? אמר רב: מתחיל במוספין (של שמיני ספק שביעי, דשמא יום טוב האחרון הוא) ופוסק במנחה (שמא שביעי חול הוא ואין זמן הזכרה עד מוסף של מחר), ערבית ושחרית (של תשיעי ספק שמיני), וחוזר במוספין. אמר להו שמואל: פוקו ואמרו ליה לאבא (חברי) [ויש אומרים זה שמו של רב]: אחר שעשיתו קודש (לשמיני ספק שביעי שהזכרת בו גבורות גשמים כרבי יהודה מיום טוב האחרון) - תעשהו חול! (בתמיה: שמפסיק במנחה של אותו היום)? אלא אמר שמואל: מתחיל במוספין ובמנחה, ופוסק ערבית ושחרית (דלאו היינו תפלה של אותו היום), וחוזר ומתחיל במוספין (תענית ה, א).

רבא אמר: כיון שהתחיל (בשמיני ספק שביעי) שוב אינו פוסק. וכן אמר רב ששת [אחרי רבא? אולי צ"ל 'רבה!']: כיון שהתחיל שוב אינו פוסק; ואף רב הדר ביה (ממאי דאמר 'פוסק'), דאמר רב חננאל אמר רב: מונה עשרים ואחד יום כדרך שמונה עשרה ימים מראש השנה עד יום הכפורים, ומתחיל; וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק (מונה כ"א יום מראש השנה עד שמיני ספק שביעי של חג, כדרך שמונה מראש השנה ועד יוה"כ עשרה ימים: שמתחיל למנות מיום ראשון של ראש השנה, ומזכיר מכאן ואילך; וזהו שמזכיר בשמיני ספק שביעי שהוא כ"ב - שוב אינו פוסק. והא דמתחילין אנו למנות מיום א', דהא דאנו עושין ב' ימים לאו משום ספק דשמא עיברו לאלול, דהא אנן בקיאין בקביעא דירחא, אלא משום דמנהג אבותינו בידינו. לשון אחר: מונה כ"א יום כדרך שמונה כו', כלומר: אם עיברו אלול - לא יחשוב מיום ראשון של ראש השנה כ"א יום, שאם כן לא ימצאו בידו אלא כ', וכלים ביום טוב שביעי - יום נטילת ערבה; אלא מיום שמתחילין למנות עשרה ימים לעשות בעשירי יום הכיפורים - יתחיל למנות באלול, שבכך לא יטעה, שיום הכפורים יום אחד לבד, וידע מהיכן התחילו למנות לו; וביום שכלין כ"א - דהיינו ביום טוב אחרון - מתחיל להזכיר; וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק. והלכתא: כיון שהתחיל שוב אינו פוסק.

משנה:

עד מתי שואלין את הגשמים?
 רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח.
 רבי מאיר אומר עד שיצא ניסן, שנאמר (יואל ב, כג) [ובני ציון גילו ושמחו בה' אלקיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה] ויורד לכם גשם יורה ומלקוש בראשון.

גמרא:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: יורה בניסן (דכתיב ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון בתמיה)? יורה במרחשוון הוא (כדתניא לקמן ובספרי² [עקב, פרשה מ"ב] הוא), דתניא: 'יורה במרחשוון ומלקוש בניסן'! (מפרש לקמן)
 אמר ליה: (ודאי במרחשוון הוא); הכי אמר רבי יוחנן: בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה (שיורה ומלקוש היה בראשון ע"י נס: שהיה רעב שבע שנים דכתיב כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים) דכתיב ביה (יואל א, ט) יתר הגזם אכל הארבה [ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל]; אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים ('ולא זרעו רוב אדר' לא גרסינן); ירדה להם רביעה ראשונה (התחלת גשמים; ולקמן (ב, ב) מפרש 'רביעה' שמרביע את הארץ) באחד בניסן. אמר להם

² וכן הוא בתוספתא תענית פ"א מ"א: שואלין את הגשמים עד שיצא ניסן שנאמר (יואל ב) ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון [וגו'] - דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: יורה במרחשוון ומלקוש בראשון בניסן. אמר להם רבי מאיר: הואיל ואילן עושה פירות לשנים עשר ותבואה לששה חדשים מה מצינו באילן שנא' [בו] (יחזקאל מז) לחדשיו יבכר אף תבואה לחמשה עשר יום הא למדת שיורה ומלקוש [בניסן]

נביא לישראל: צאו וזרעו. אמרו לו: מי שיש לו קב חטים או קבים שעורין יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות (ברעב קודם שתגדל התבואה החדשה, שלא יהיה לו מה יאכל)? אמר להם: אף על פי כן צאו וזרעו.

נעשה להם נס (והיינו דכתיב 'ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה') ונתגלה להם מה שבכתלין (שאצרו העכברים) ומה שבחורי נמלים; יצאו וזרעו (מה שבידס) שני (בניסן) ושלישי ורביעי (ומה שמצאו אכלו) וירדה להם רביעה שניה בחמשה בניסן (ולאחר שזרעו ירדו להם גשמים בחמישה בניסן), הקריבו עומר בששה עשר בניסן (מאותה תבואה חדשה); נמצאת תבואה הגדילה בששה חדשים (מתשרי ועד ניסן) - גדילה באחד עשר יום (מחמשה בניסן עד ט"ז בו); נמצא עומר הקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של אחד עשר יום; ועל אותו הדור הוא אומר (תהלים קכו, ה-ו) הזרעים בדמעה ברנה יקצרו (שלא היה להן מה לאכול) הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע [בא יבא ברנה נשא אלמתי].

מאי הלוך ילך ובכה נשא משך [הזרע]? (אם לבני אדם - כבר נאמר 'הזרעים בדמעה ברנה יקצרו')? אמר רבי יהודה (אלא על השור הכתוב אומר): שור כשהוא חורש הולך (בהליכתו לחרוש התלים) ובוכה, ובחזירתו אוכל חזיו (שחת) מן התלים (שזרעו בהליכתו, שכשהוא זורע - מיד מתחלת ליגדל), וזהו בא יבא ברנה.

מאי נשא אלמתי? (אם מפני התבואה שיש להם לאכול הרי כבר אמור ברנה יקצרו)? אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא: קנה זרת שיבולת זרתים (זהו נס גדול מה שאין כן דרך כל תבואה: שהקנה פי שלשה וארבעה בשבולת).

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב (מלכים ב' ח, א) [ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה לאמר קומי ולכי את (כתיב: אתי) וביתך וגורי באשר תגור] כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים (בימי יהורם בן אחאב נאמר) - בהנך שבע שנים מאי אכול? אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: שנה ראשונה אכלו מה שבכתים, שניה אכלו מה שבשדות (ספחים ומה שנשתיר בשדות), שלישית בשר בהמה טהורה, רביעית בשר בהמה טמאה, חמישית בשר שקצים ורמשים, ששית בשר בנייהם ובנותיהם (מקצתם), שביעית בשר זרועותיהם, לקיים מה שנאמר (ישעיהו ט, יט) [ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאול ולא שבעו] איש בשר זרעו יאכלו.

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב [הושע יא, ט: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש] בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: משום ד - בקרבך קדוש (שאתה מטיב מעשיך) - לא אבוא בעיר (לא יבא הקב"ה בעיר)?

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא: לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה (והכי קאמר: עד שיהא בקרבך קדוש למטה, דהיינו ירושלים, לא אבוא בעיר שלמעלה).

ומי איכא ירושלים למעלה?

אין, דכתיב (תהלים קכב, ג) ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו (ירושלים שלמטה תהא בנויה 'כעיר שחברה לה' - שהיא כיוצא בה חבריתה ודוגמתה; מכלל דאיכא ירושלים אחריתי, והיכן אם לא למעלה?).

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב (ירמיהו יח, ו) ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (אי לא גזרה שוה - היה משמע אטומים כעץ לקבל מוסר, ולשוא היו לוקין)? אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: (עבירה) אחת היא (שהן עושין - יתבערו הכסילים רשעים) שמבערת רשעים בגיהנם. מאי היא?

עבודה זרה: כתיב הכא 'מוסר הבלים עץ הוא', וכתוב התם (ירמיהו י, טו) הבל המה מעשה תעתעים [בעת פקדתם יאבדו].

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב (ירמיהו ב, ג) כי שתיים רעות עשה עמי [אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכלו המים] - תרתיין הוא דהו? עשרין וארבע שביקא להו (בתמיה: בפרשת 'התשפוט' [יחזקאל כב] כ"ד עבירות שעברו! ל"א: שעברו על כ"ד ספרים)! אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: אחת שהיא

(תענית ה, ב)

שקולה כשתיים (דכותיים וקדריים, כדמפרש, שהרעו משניהן: לא הבינו [יותר?] מהן; דכותיים וקדריים, אף על פי שידאתם פחותה, לא רצו להמיר ו'עמי המירו באחר' ולא עוד אלא בלא יועיל);

ומאי ניהו? עבודה זרה דכתיב (ירמיהו ב, ג) כי שתיים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים [אשר לא יכלו המים] וכתוב בהו (ירמיהו ב, ג) כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד [וראו הן היתה כזאת] וגו' (שם פסוק יא) ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל.

תנא: 'כותיים עובדים לאש, וקדריים עובדין למים; ואף על פי שיודעים שהמים מכבין את האש - לא המירו אלהיהם, ועמי המיר כבודו בלוא יועיל'.

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב (שמואל א' ח, א) ויהי כאשר זקן שמואל [וישם את בניו שפטים לישראל] - ומי סיב שמואל כולי האי? והא בר חמישים ושתיים הוה (דכתיב 'עד יגמל הנער וגו' דשיבירי' בלע"ז וכ"ד חדשים נקרא תינוק; וכתוב (שמואל א, א, כב) וישב שם עד עולם - עולמו של לוי חמישים שנה, שנאמר (במדבר ח, כה) ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה (בברכות ירושלמי, ובסדר עולם תמצא כשני דפין תוספת על זה), דאמר מר (במועד קטן (כח, א)): 'מת בחמישים ושתיים שנה - זהו מיתתו של שמואל הרמתי' (ולא כרת היא; במסכת שמחות (פ"ג) מפרש מת 'בכך' שנים - זו היא מיתת כרת; 'בכך וכך' - זו היא מיתת אסכרה)!

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: זקנה קפצה עליו (הלבין שערו), דכתיב (שמואל א' טו, יא) נחמתי כי המלכתי את שאול [למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים] (ורצה הקב"ה להודגו מיד) ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה - אמר לפניו רבונו של עולם: שקלתני כמשה ואהרן, דכתיב (תהלים צט, ו) משה ואהרן בכהו ושמואל בקראי שמו [קראים אל ה' והוא יענם] (שורן הן); מה משה ואהרן, לא בטלו מעשה ידיהם (יהושע); אף הוא היה תלמידו של אהרן כדאמרין בעירובין (נדב) 'יצא משה ושנה להן אהרן פירקו' בחייהם - אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי! אמר הקדוש ברוך הוא: היכי אעביד? לימות שאול? לא קא שביק שמואל; לימות שמואל? אדזוטר (בחור) מרנני (כולי עלמא) אבתריה (דאמרי מדמית זוטרי שמא ח"ו עבירה היתה בו)! לא לימות שאול ולא לימות שמואל? - כבר הגיעה מלכות דוד, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. אמר הקדוש ברוך הוא: אקפיץ עליו זקנה; היינו דכתיב (שמואל א' כב, ו) וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו [ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה] ויחניתו בידו וכל עבדיו נצבים עליו; וכי מה ענין גבעה (גבעת בנימין) אצל רמה (בהר אפרים)? אלא לומר לך: מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה (כדמפרש בסדר עולם: שמלך מחצית שנת עשתי עשרה, ושנים עשרה, ושלושה עשר; ושמואל מת בתוך שנת שלש עשרה, לסוף שמונה חדשים)? תפלתו של שמואל הרמתי.

ומי מידחי מקמי גברא (דאידיחי שמואל מקמי דוד)? אינן, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (הושע ו, ה) על כן חצבתי בנביאים הורגתים באמרי פי [ומשפטיך אוריצי] - במעשיהם לא נאמר (דמשמע בעבור חטא) אלא באמרי פי (מפני דבר שגזרתי, כגון האי מעשה דשמואל) - אלמא מידחי גברא מקמי גברא.

רב נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא; אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: לימא מר מילתא!

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה (כשיוציא הקול נפתח אותו כובע שעל פי הקנה ונכנס בו המאכל ומסתכן) לושט (מאכל ומשתה הולך דרך הושט) ויבא לידי סכנה (ולפיכך לא אומר לך כלום).

בתר דסעוד אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: יעקב אבינו לא מת (אלא חי הוא לעולם).

אמר ליה: וכי בכדי (בחנם) ספרו ספדניא וחנטו חנטיא (דכתיב ביה (בראשית נ, כו) ויחנטו אתו [בראשית נ, י] ויספדו לו) וקברו קבריא?

אמר ליה: מקרא אני דורש (והאי דחנטו חנטיא - סבורים היו שמת), שנאמר (ירמיהו ל, ו) ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שְׁבָיִם [ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחיר] - מקיש הוא לזרעו: מה זרעו בחיים (כשהוא מקבץ את ישראל מארץ שבאים - החיים הוא מקבץ, שהן בשבי, שהמתים אינן בשבי) אף הוא בחיים (שיביאנו בגולה כדי לגאול את בניו לעינינו, כמו שמצינו במצרים: 'וירא ישראל [את ה]יד הגדלה אשר עשה ה' במצרים' [שמות יד, לא] ודרשינן: ישראל סבא; ודחנטו חנטיא - נדמה להם שמת, אבל חי היה).

אמר רבי יצחק: כל האומר 'רָחֵב' 'רָחֵב' - מיד נקרי (נעשה בעל קרי).

אמר ליה רב נחמן: אנא אמינא ולא איכפת לי (איני חושש)!

אמר ליה כי קאמינא ביודעה (היינו נמי מכירה) ובמכירה (ובמזכיר את שמה).

כי הוו מיפטרי מהדדי, אמר ליה (רב נחמן מרב יצחק): ליברכך מר!

אמר ליה: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין (לרעב) וצילו נאה (שזה צריך לאדם עייף לנח תחתיו) ואמת המים (לצמא) עוברת תחתיו; אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך? אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין - הרי פירותיך מתוקין! שיהא צילך נאה - הרי צילך נאה! שתהא אמת המים עוברת תחתך - הרי אמת המים עוברת תחתך! אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך

(תענית ו, א)

יהיו כמותך (בתורה ולעושר וכבוד); אף אתה - במה אברכך? אם בתורה - הרי תורה; אם בעושר - הרי עושר; אם בבנים - הרי בנים; אלא יהי רצון שיהו צאצאי מעיך כמותך.

תנו רבנן [ספרי דברים פיסקא מב]: (ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש (דברים יא, יד): רביעה ראשונה היורדת במרחשון, כדלקמן); יורה (למה נקרא יורה?) - שמורה את הבריות להטיח גגותיהן (בטיח של טיט שלא יטפו גשמים בבית) ולהכניס את פירותיהן (שהניחו בשדות לייבשן עד עכשיו) ולעשות כל צרכיהן (שאר דברים הצריכים לימות הגשמים).

דבר אחר: שמורה את הארץ ומשקה עד תהום שנאמר (תהלים טו, יא) תלמיה רָנָה (כשאתה מרוה תלמי חרישה של ארץ ישראל) נחת גְדוּדָה (נחת הוא לגדודיה: בני אדם; היינו פשט המקרא; ולקמיה דריש שאפילו גייסות פוסקות בו) ברביבים תִּמְגַּנְנָה צמחה תברך.

דבר אחר: יורה - שיוור בנחת ואינו יורד בזעף (והכי משמע: יורה כאדם שמורה לתלמידיו בנחת, דכתיב (קהלת ט, יז) דברי חכמים בנחת נשמעים); (אי נמי לשון חן: יורה ההולך ביושר ואינו נוטה לכאן ולכאן; לשון אחר: שמתכוין לארץ ואינו יורד בזעף (בספרי));

או אינו יורה (הכי גרסינן: 'או אינו אלא ששוטף את הזרעים', כלומר: דעד השתא אמרינן יורה לברכה; או אינו אלא יורה לשון קללה, כמו ירה יירה (שמות יט, יג), ששובר הכל? או לשון חן היורה? והכי משמע קרא: והיה אם שמעו תשמעו אל מצותי [דברים יא, יג], ואם לאו [פסוק יד] - ונתתי מטר ארצכם ... יורה לרעה): אלא שמשיר את הפירות (שעונדן באילן כגון אתרוגים או רמונים או סופי תאנים) ומשטיף את הזרעים ומשטיף את האילנות? (מלתא בעלמא הוא, ואורחא דברייתא למתני כי האי גוונא; ולא גרסינן 'שוטף את הגרנות', דגרנות במרחשון ליכא);

תלמוד לומר: מלקוש: מה מלקוש לברכה - אף יורה לברכה (שאי אפשר לדורשו 'לשבר גרנות ולהשיר פירות' שאינם מצויים באותו הפרק, ואי אתה יכול לדורשו אלא לטובה: שיורד על המלילות ועל הקשין, וממלא את התבואה בקשיה);

או אינו מלקוש אלא שמפיל את הבתים (הדר אמר: דלמא 'מלקוש' - קללה הוא, והכי משמע: שמל וקשה, כלומר מל את הבתים והאילנות: שמפילן ומשברן וקשה לתבואה; ומשמעו כדלקמן שמל קשיותן של ישראל; אי נמי שמל דבר הקשה: חותך ומשבר את הבתים, כלומר: אין בו תקלת גרנות והשרת פירות לפי שאי אפשר לו) ומשבר את האילנות ומעלה את הסקאין (מין ארבה כדמדרגם הצלצל (דברים כח) סקאה; ומלקוש לשון ארבה, כמו והנה לקש אחר גזי המלך (עמוס א, י)?) (וברכה דקרא - למילוי מים בורות שיחין ומערות; גימגום?)

תלמוד לומר 'יורה': מה יורה לברכה - אף מלקוש לברכה.

ויורה גופיה מנלן?

דכתיב (יואל ב, כג) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה (אלמא יורה לטובה) ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון.

תנו רבנן [המשך ספרי דברים פסקא מב]: 'יורה במרחשון ומלקוש בניסן; אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן? או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר (שיש עדין מלילות וקשין)?

תלמוד לומר 'בעתו' (יורה במרחשון ומלקוש בניסן, שכך היא העת והזמן, ויפה הוא, כדלקמן: דזמן רביעה ראשונה במרחשון הוא. אית ספרים דכתוב בהו 'או אינו אלא בכסליו', דזמן יורה בכסליו הוא, וכרבנן, דפליגי עליה דרבי מאיר לקמן; תלמוד לומר 'בעתו יורה ומלקוש' - מה מלקוש בעתו - אף יורה בעתו; דמלקוש זהו שיורד על המלילות ועל הקשין, וזהו ניסן, שיש בו קשין ומלילות).

'מלקוש': אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל: דבר שמל קשיותיהן של ישראל (שכשאינו יורד - חוזרין ישראל בתשובה, ומתענין. 'מלילות' = ראשי שיבולות שאדם מולל בידו, כדכתיב (דברים כג, כו) וקטפת מלילות בידך).

דבי רבי ישמעאל תנא: 'דבר שממלא תבואה בקשיה (ומשלימה)'.
במתניתא תנא: 'דבר שיורד על המלילות ועל הקשין'.

תנו רבנן: 'יורה במרחשון ומלקוש בניסן;
אתה אומר יורה במרחשון? או אינו אלא בחדש כסליו?

תלמוד לומר: (דברים יא, יד) [ונתתי מטר ארצכם] בעתו יורה ומלקוש [ואספת דגןך ותירשך ויצהרך]; מה מלקוש בעתו - אף יורה בעתו (כיון שיצא ניסן וירדו גשמים אינו סימן ברכה).

תניא אידך: 'יורה במרחשון ומלקוש בניסן, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: יורה בכסליו'.
מאן חכמים?

אמר רב חסדא: רבי יוסי היא, דתניא: 'איזו היא רביעה ראשונה (איזה זמן רביעה)? הכירה (ראשונה; ולקמן מפרש למאי הלכתא ניהו: יורה יש בו שלשה זמני גשמים) - בשלשה במרחשון; כינונית - בשבעה בו; אפילה (אחרונה, כמו כי אפילות הנה (שמות ט, לב)) - בשבעה עשר בו, דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: (בכירה) בשבעה (במרחשון), ובשבעה עשר (בינונית), ובעשרים ושלשה (אפילה; וכולהו הני תלתא 'יורה' קרי להו); רבי יוסי אומר: בשבעה עשר, ובעשרים ושלשה, וכראש חדש כסליו; וכן היה רבי יוסי אומר: אין היחידים (חסידים) מתעניין עד שיגיע ראש חדש כסליו' (דאמרינן בסמוך: 'שלישית להתענות'; והואיל זמן שלישיית בראש חדש הוא - אין ליחידים להתענות). (והכי אמרינן במתניתין לקמן (יא, י): 'הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים - התחילו היחידים להתענות', שמכאן ואילך זמן רביעה אפילה לרבי מאיר; דסתם מתניתין רבי מאיר. והכי נמי אמר רבי יוסי דאין מתעניין עד ראש חדש כסליו, דהיינו רביעה אפילה, והיינו כחכמים, דאמרי יורה בכסליו).

אמר רב חסדא: הלכה כרבי יוסי.

אמימר מתני להא דרב חסדא בהא לישנא: בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים; רבן גמליאל אומר בשבעה בו. אמר רב חסדא: הלכה כרבן גמליאל. (ואמימר תני להא דאמר רב חסדא: הלכה כרבן גמליאל' = דאינו שואל עד שבעה במרחשון.)

כמאן אזלא הא דתניא: 'רבי שמעון בן גמליאל אומר: גשמים שיורדו שבעה ימים זה אחר זה (שיורדו גשמים עכשיו, ופסקו עד יום שביעי, וירדו שבעה ימים זה אחר זה) - אתה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה ושלישית'? [דומה לתוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק א הלכה ד, אך שם - רק רביעה שניה]

כמאן? כרבי יוסי (דאליבא דרבי יוסי הכי הווי: בין רביעה ראשונה ושניה או שניה ושלישית, דראשונה בשבעה עשר, ושניה בעשרים ושלשה, דהיינו שבעה ימים עם שנים ימי רביעה; ומעשרים ושלשה עד שלשים - שבעה ימים בלא יום רביעה אחרונה; דלכולהו תנאי לא הוי הכי: דלרבי מאיר דאמר 'ראשונה בשלשה ושניה בשבעה' ליכא בין זו לזו אלא ארבעה ימים, בין שניה לשלישית יש עשרה ימים, ולרבי יהודה בין ראשונה לשניה עשרה ימים, אבל בין שניה לשלישית יש יותר. נראה לרבי גרסינן: אמר רב חסדא: הלכה כרבי יהודה, דאמר: בכירה בשבעה במרחשון ואז מתחילין לשאול כדלקמן (יא, י).

אמר רב חסדא: הלכה כרבי יוסי.

בשלמא רביעה ראשונה - לשאול (מכאן ואילך ותן טל ומטר), שלישיית - להתענות (שאם לא ירדו גשמים עד זמן רביעה שלישיית אפילו פעם אחת מתעניין היחידים שני וחמישי ושני), שניה למאי? אמר רבי זירא לנדריים, דתנן [דומה לשביעית פ"ט מ"ז]:

(תענית ו, ב)

'הנודר "עד הגשמים" (דאמר: "קונם אם אהנה מדבר זה עד הגשמים") [או] "משירדו גשמים"

- **עד שתד רביעה שניה** (בנדרים הולכין אחר לשון בני אדם, ואין קורין 'גשמים' לראשונה, עד שתד שניה, שמכאן ואילך מקולקלות הדרכים ומאוסות מפני הגשמים; לשון אחר: עד הגשמים משמע תרי, דהיינו רביעה שניה) ' .
רב זביר אמר: לזיתים, דתנן [דומה לשביעית פ"ט מ"ז]: **'מאימתי כל אדם** (אפילו העשירים) **מותרין בלקט בשכחה ובפאה - משילכו הנמושות** (לשון ממשש); **בפרט** (לא תפאר אחרך (דברים כד, כ) - לא תטול תפארתו ממנו) **ובעוללות - משילכו עניים בכרם ויבואו** (כלומר: שלקטו וחזרו ובאו פעם שניה, והשתא מסחי דעתייהו עניים); **בזיתים - משתד רביעה שניה** (דעד ההיא שעתא לקטו הכל) ' .
מאי 'נמושות' ?

אמר רבי יוחנן: סבי דאזלי אתיגרא (הולכין בנחת, ומעייני טפי, מחזיק בפלך (שמואל ב' ג, כט) מתרגמא: אתיגרא) .

ריש לקיש אמר: לקוטי בתר לקוטי (עני מוליך בנו אחריו, שמכאן ואילך פוסקים שאר עניים מלקוט) .

רב פפא אמר: כדי להלך בשבילי הרשות (הכי גרסינן: רב פפא אמר לשבילי הרשות - כלומר, שיש רשות מבית דין לעוברי דרכים לקצר שבילן לילך בשדות), **דאמר מר: מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתד רביעה שניה** (שמכאן ואילך גדלה התבואה, וקשה לה דישת הרגל, דאמר מר בפרק 'מרובה' (בבא קמא פא, א) בתנאים שהתנה יהושע: מהלכין בשבילי הרשות וכו') .

רב נחמן בר יצחק אמר: לבער פירות שביעית, דתנן [שביעית פ"ט מ"ז, t: בשנויים]: **'עד מתי נהנין ושוּרפין כתבן ובקש של שביעית** (ספחים שגדלו בשביעית, דיש בהן איסור שביעית, או תבואה שגדלה בשביעית לאחר שנכנסה) ? - **עד שתד רביעה שניה** ; **מאי טעמא - דכתיב** (ויקרא כה, t) **ולבהמתך ולחיה אשר בארצך** [תהיה כל תבואתה לאכל]: **כל זמן שחיה אוכלת בשדה - האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה מן השדה** (לשון זכר, כמו (בדאשית יח, כא) **עשו כלה כלומר: כלה האוכל**) - **פלה לבהמתך** (כמו כלה בחימה כלה ואינמו (תהלים נט, d:)) **מן הבית** (ומשירדה רביעה שניה מכאן ואילך אין תבן וקש בשדות, שהגשמים עושין אותן זבל) .

אמר רבי אבהו: מאי לשון רביעה - דבר שרובע את הקרקע, כדרב יהודה, דאמר רב יהודה: מיטרא בעלה דארעא הוא, שנאמר (ישעיהו נה, i) **כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה** (ומשירדה רביעה שניה מכאן ואילך אין תבן וקש בשדות, שהגשמים עושין אותן זבל) **והצמיחה** [ונתן זרע לזרע ולחם לאכל] .

ואמר רבי אבהו: רביעה ראשונה - כדי שתד בקרקע טפח (גשמים ברביעה ראשונה, אם באין כל כך שנימס הקרקע (בעומק טפח) - יפין הן, ואין צריך להתענות); **שניה - כדי לגוף בה פי חבית** (ששותת מן המים עד שנעשה תיחוח כל כך שיכול לעשות מגופת חבית בלא תוספת מים) .

אמר רב חסדא: גשמים שירדו כדי לגוף בהן פי חבית - אין בהן משום 'ועצר' (אין זו קללה של 'ועצר את השמים' (דברים יא, יז)) .

ואמר רב חסדא: גשמים שירדו קודם 'ועצר' (קודם זמן קריאת שמע, דכתיב ביה 'ועצר את השמים' (דברים יא, יז), אף על פי שלא יהיה רוב גשמים) - **אין בהן משום 'ועצר'** .

אמר אביי: לא אמרן אלא קודם 'ועצר' דאורתא, אבל קודם ועצר דצפרא - יש בהן משום 'ועצר' (הואיל ולא ירדו ביום, ואין יפין לעולם), **דאמר רב יהודה בר יצחק: הני ענני דצפרא - לית בהו מששא** (ואין שנתן מתברכת), **דכתיב: (הושע ד, t) מה אעשה לך אפרים, מה אעשה לך יהודה, וחסדכם כענן בקר** (שאין בו ממש) **[וכטל משכים הלך]** .

אמר ליה רב פפא לאביי: והא אמרי אינשי: במפתח בבי מיטרא - בר חמרא מוך שקך וגני (אם יורדין בבקר, כשפותחין הפתחים - יקפל החמר שמוכר תבואה את שקו ליכנס לישן, מפני שהשנה מתברכת, ויהיה שובע בעולם ולא ישתכר במכירת תבואתו, אלמא: יפין הן) ! ?

לא קשיא: הא - דקטיר בעיבא (אם נתקשרו שמים בעננים עבים, ולא קלוישים - אין בהם משום ועצר) , **הא - דקטיר בענני** (שהיא קלושה מעב - אין בו ממש) .

אמר רב יהודה: טבא לשתא (אשריה, כלומר, טובה יש לשנה) **דטבת ארמלתא** (שאין גשמים יורדין בה להרביע את הארץ) .

איכא דאמרי: דלא ביירי תרביצי (אותן מקומות שמרביצין בהן תורה אינן בורות, מפני שהדרכים יפין הן, והולכין התלמידים ממקום למקום ללמוד תורה; לשון אחר **לא ביירי תרביצי** - גנות, שאינן גדילין על רוב מים, כגון כרשנין), **ואיכא דאמרי: דלא שקיל שודפנא** (אין השדפון נאחז ומתדבק בתבואה) .

איני !! והאמר רב חסדא: טבא לשתא דטבת מנוולתא (שהדרכים מנוולים בטיט מפני הגשמים) ! ?

לא קשיא: הא - דאתא מיטרא מעיקרא (שירדו הגשמים בזמן במרחשון, וירדו אף בטבת - רעים הן, שכבר די לעולם בגשמים של מרחשון), **הא - דלא אתא מיטרא מעיקרא** (טבא לשתא דטבת מנוולתא לשון אחר: הא דאתא מיטרא מעיקרא טבא דמנוולתא) .

ואמר רב חסדא: גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו - אין בהן משום 'ועצר' (דאותן של קצת מדינה שירדו להן גשמים מוכרין לאחרים) .

איני !! והכתיב (עמוס t, t) **וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטירתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטיר** [וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש], **ואמר רב יהודה אמר רב: שתיהן לקללה** (אותן שירדו ואותן שלא ירדו, מפני שרוב גשמים קלקלו את תבואתם) ?

לא קשיא: הא - דאתא טובא (יותר מדאי, שתיהן לקללה), **הא - דאתא כדמבעי ליה** (אין בהם משום ועצר שקצת מדינה תספק לקצת מדינה) .

אמר רב אשי: דיקא נמי, דכתיב 'תמטיר' - תהא מקום מטר (כלומר יותר מדאי), **שמע מדינה** .

אמר רבי אבהו: מאימתי מברכין על הגשמים ? (בפרק 'הרואה' (ברכות נד, א) אמרינן: על הגשמים

אומר 'הטוב והמטיב', והתם (ברכות נט,א) פרכינן: הך ברכה דתקון לה רבנן, ומשנינן לה: הא - דחזא מיחזא, והא - דשמע משמע) - משיצא חתן לקראת כלה (שירדו כל כך שכשהטפה נופלת - יוצאה אחרת ובולטת כנגדה; מפי מורי; לשון אחר: שהשווקין מקלחין מים, שוק מקלח חזק מקלח כנגדו).

מאי מברך?
אמר רב יהודה אמר רב: "מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו";
ורבי יוחנן מסיים בה הכי: "אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו" כו', עד "אל יעזבונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו, ברוך רוב ההודאות".
'רוב ההודאות' (כלומר: רוב ההודאות אתה קורא להקדוש ברוך הוא) ולא 'כל ההודאות' (והכי משמע: ברוך אתה ברוב ההודאות, ולא בכל)?
אמר רבא: אימא (אלא כך חותם): 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם) אל ההודאות' (דמשמע כל ההודאות).

אמר רב פפא: הלכך

(תענית ז, א)
נימרינהו לתרוייהו: אל ההודאות ורוב ההודאות (ברוך אתה ברוב ההודאות - במרבית ההודאות; האל - של כל ההודאות משמע, ומתחלה היה משמע רוב ממש, ולא מרובות, וכמו כן ב'שתבח': "אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות". מפי רבי).

Re: Ta'anis 006b: The Berachah said on rain in Eretz Yisrael

Michael Winokur <michaelswinokur@yahoo.com> asked:

Michael asked earlier:

>> Does the berach on rain have an introduction containing shem and malchus...<<

The Kollel replied:

>>TOSFOS in Berachos (46a, DH ul'Man d'Amar) explains that a Berachah of Hoda'ah, a Berachah of praise to Hashem (as opposed to Birchah ha'Nehenin or Birchah ha'Mitzvos), does not need to open with the text of a Berachah with Shem u'Malchus.<<

Michael asked further:

The Shem is obviously there. But where is Malchus? The word Melech does not appear. Is it implicit in the Shem?

The Kollel replies:

(a) The word "Malkeinu" appears in the Berachah (granted, not in the Chasimah itself, but right before the Chasimah). We find that, according to some Rishonim, appearances of Malchus, even when not in the actual Chasimah (or Pesichah), still count as the necessary Malchus, as the Beis Yosef, citing from the Rosh and Tosfos, mentions in OC 214.

(b) It is interesting to note, though, that the RAN (Ta'anis 2a, DH Amar Rav Papa) says that the end of the Berachah should indeed include the word "Melech" ("Baruch... Melech Rov ha'Hoda'os") for this reason.

(c) The RA'AVAD (on the Ba'al ha'Me'or in Maseches Berachos), as quoted by the TUR (OC 218), maintains that a Birchah Hoda'ah does *not* require Malchus like other types of Berachos do. Although all of the Rishonim argue with the Ra'avad, the PERISHAH there (218:4) writes that, "[The opinion of the Ra'avad] is the source for the common practice that in a number of Berachos, we do not say Malchus."

(The MISHNAH BERURAH (214:1) says that the Halachah that a Berachah without Shem u'Malchus is not a Berachah applies to "both Birchah ha'Mitzvos and Birchah ha'Nehenin." He leaves out Birchah ha'Hoda'os, though, and it may be that he means to imply, like the Perishah, that Birchah ha'Hoda'os (such as the Berachah for rain in Eretz Yisrael) do not need Malchus.)

Y. Shaw

אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים מתחייית המתים, דאילו תחייית
המתים לצדיקים, ואילו גשמים - בין לצדיקים בין לרשעים.
ופליגא דרב יוסף, דאמר רב יוסף: מתוך שהיא שקולה כתחייית המתים
- קבעוה בתחייית המתים (דאיהו אמר בְּתַחֲיִית הַמֵּתִים ולא יותר, שבה חיים בני אדם, שהתבואה
גדילה בו).

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר (דברים לב,ב) יערף (כמו אף שמי יערפו טל (דברים לג,כח) ושחקים יערפו טל (משלי ג,כ) - שהיא מרבה הפירות) כמטר לקחי [תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב] (השוה לקח למטר), ואין לקח אלא תורה, שנאמר (משלי ב,ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה, שנאמר 'יערף כמטר לקחי' - מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול.

רבא רמי: כתיב (דברים לב,ב) יערף כמטר לקחי, וכתיב תזל כטל (דמשמע נחת) אמרתי! ? אם תלמיד חכם הגון הוא - כטל, ואם לאו - עורפהו (הרגהו) כמטר.

תניא: 'היה רבי כנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה (משום כאשר צוני ה' אלהי [דברים ד,ה] ולא כדי להקרות 'דבי') - תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר (משלי ג,יח) עץ חיים היא למחזיקים בה [ותמכיה מאושר], ואומר (משלי ג,ח) דפאות תהי לשךך [ושקוי לעצמותיך], ואומר (משלי ח,לה) כי מצאי מצא חיים [ויפק רצון מה']; וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר יערף כמטר לקחי - ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר (דברים כא,ד) [והרדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע] וערפו שם את העגלה בנחל '.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ליתי מר ליתני! אמר ליה: חלש לבאי, ולא יכילנא. לימא מר מילתא דאגדתא!

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: [דברים כ,יט: כי תצור על עיר ימים רבים להלחם עליה לתפסה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת] כי האדם עץ השדה; וכי אדם עץ שדה הוא? אלא משום דכתיב (שם) כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת, וכתיב (בפסוק הבא, פסוק כ) [רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא] אתו תשחית וְכָרַת [ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה]; הא כיצד? אם תלמיד חכם הגון הוא - ממנו תאכל ואתו לא תכרת, ואם לאו - אתו תשחית וְכָרַת (אלא מקיש אדם לעץ השדה: מה עץ השדה, אם עץ מאכל הוא - ממנו תאכל ואתו לא תכרות, כך תלמידי חכמים: אם הגון הוא - ממנו תאכל, למוד הימנו, ואם לאו - אותו תשחית, סור מעליו).

אמר רבי חמא (אמר רבי) [מסורת הש"ס: ברבי] חנינא: מאי דכתיב (משלי כז,יז) ברזל בברזל יחד [ואיש יחד פני רעהו]? לומר לך: מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו (כגון סכין על גבי חבירתה) - אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה. אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי תורה כאש? - שנאמר (ירמיהו כג,כט) הלא כה דברי כאש נאם ה' [וכפטיש יפצץ סלע], לומר לך: מה אש אינו דולק יחיד (עץ אחד אינה דולקת, אלא שנים או שלשה ביחד) - אף דברי תורה אין מתקיימין ביחיד (בלא חבר שיחדדנו).

והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב (ירמיהו נ,לז) חרב אל הבדים ונאלו [חרב אל גבוריה וחתו] - חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה, ולא עוד אלא שמטפשינן (שמוסיפין טפשות), שנאמר 'ונאלו' ('אשר נואלנו' מתרגם 'דאיטפשאנא'), ולא עוד אלא שחוטאין: כתיב הכא 'ונאלו' וכתיב התם ('ונאלו' גבי חטאנו) [במדבר יב,יא: ויאמר אהרן אל משה: בי אדמי אל נא תשת עלינו חטאת] אשר נואלנו ואשר חטאנו; ואיבעית אימא מהכא: (ישעיהו יט,ג) נואלו שרי צען [נשאו שרי נף] התעו את מצרים [פנת שבטיה] (ותועה היינו חוטא).

אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר (משלי ג,יח) עץ חיים היא למחזיקים בה [ותמכיה מאשר] (כשמדליק את האור מצית את העצים דקין תחלה), לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול - אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים (ששואלין כל שעה) את הגדולים; והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן.

רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב: (ישעיהו כא,יד) לקראת צמא התיו מים [ישבי ארץ תימא בלחמו קדמו נדד] (התיו משמע: להוליך לו מים), וכתיב (ישעיהו נה,א) הוי כל צמא לכו [ילך הוא עצמו]

למים] ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב] ? !
 אם תלמיד הגון הוא (שרוצה ללמוד ממך) - 'לְקַרְאֵת צִמָּא הִתִּינוּ מִיָּם' (מצוה לרב לילך אצלו במקומו), ואי לא - 'הוי כל צמא לכו למים' (ילך הוא אצל הרב).
 רבי חנינא בר חמא רמי: כתיב (משלי ה, טז) 'פּוֹצוּ מַעֲיֵנְתֶיךָ חוּצָה [ברחבות פלגי מים], וּכְתִיב (שם, פסוק יז) 'יִהְיוּ לְךָ לְבָדֶךָ [ואין לזרים אתך] ? !
 אם תלמיד הגון הוא - 'פּוֹצוּ מַעֲיֵנְתֶיךָ חוּצָה (אמור לו סתרי תורה), ואם לאו - יהיו לך לְבָדֶךָ (ואין לזרים אתך).

[ו] אמר רבי חנינא בר אידי: למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב (ישעיהו נה, א) 'הוי כל צמא לכו למים' [ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב] - לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.

ואמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במים, וביין, ובחלב (זו התורה שאינו נותן בה כלום ויודעה ולומדה), דכתיב: [שם] 'הוי כל צמא לכו למים' [ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב], וכתב: לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב, לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים ('במאני דפחרא'), אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה - כדאמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניה: אי, חכמה מפוארה בכלי מכוער!

אמר לה: אביך רמי חמרא במני דפחרא (בדרך שחוק אמר, ומרמז: מה את אומרת לי? והלא אביך נותן יין בכלים מכוערין של חרט)?

אמרה ליה: אלא במאי נירמי (אם לא בשל חרט, הא כולי עבדי הכי)?
 אמר לה: אתון דחשביתו - רמו במאני דהבא וכספא.
 אזלה ואמרה ליה לאבוה, רמיא לחמרא במני דהבא וכספא, ותקיף (החמיק). אתו ואמרו ליה. אמר לה לברתיה: מאן אמר לך הכי?
 אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניה.
 קריהו, אמר ליה: אמאי אמרת לה הכי?
 אמר ליה: כי היכי דאמרה לי ("אי חכמה מפוארה בכלי מכוער") אמרי לה (הכי אמרי לה, דין משתמר בכלי מכוער - אף התורה מתקיימת בי יותר משאילו הייתי נאה) !
 והא איכא שפירי דגמירי !

(תענית ז, ב)

אי הוו סנו (אותם נאים שהם חכמים) - טפי הוו גמירי (שאי אפשר לנאה להשפיל דעתו, ובא לידי שכחה).

דבר אחר: מה שלשה משקין הללו אין נפסלין אלא בהיסח הדעת (שאם לא ישמרם יפה - יהו נשפכין או נופל לתוכן דבר מאוס, ונפסלים מלשחות בדבר קל, יותר משמן ודבש שמתוך שהן עבים צפה הפסולת למעלה, ואפשר אדם נוטל העליון וזורקו לחוק, והתחתון בר ונקי, מה שאין כן במשקה צלול), אף דברי תורה - אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (אם אינו מחזיר תמיד).

אמר רבי חמא ברבי חנינא: גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ, שנאמר (ישעיהו מה, ח) 'הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו'. 'בראתי' (דמשמע אשחקים יזלו קאי) לא נאמר, אלא 'בראתי' (אלא אני ה' בראתיו לטל ומטר; שמע מינה שמשכתב ומתפאר הקדוש ברוך הוא במטר השמים).

אמר רב אושעיא: גדול יום הגשמים, שאפילו ישועה פרה ורבה בו, שנאמר [הרעיפו שמים ממעל, ושחקים יזלו צדק] תפתח ארץ ויפרו ישע [וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו] (מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים, שנזכר לישועה מתוך שעת רצון; הוא לישנא דקרא: 'ויפרו ישע' ואימתי - בזמן שהשחקים יזלו צדק).

אמר רבי תנחום בר חנילאי: אין הגשמים יורדים אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל, שנאמר (תהלים פה, ב-ג) 'רצית (במים) ה' ארצך שבת שבות יעקב (ג)

נשאת עון עמך (מיד) כסית כל חטאתם סלה .

אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא (הכי גרסינן: 'מר זעירי'; זעירי סתם היה מן הראשונים, ורבינא סוף הוראה, לא ראו זה את זה): אתון מהכא מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה: (מלכים א' ח, לו) ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת [עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר יגזלו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה] (ואומר ונתת מטר על ארצך בתפלה דשלמה [מלכים א ח, לו]).

אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו: אין הגשמים נעצרינן אלא אם כן נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה, שנאמר (איוב כד, יט) ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו (כשציה גם חום גזלין מימות השלג, שאינן יורדין מטר כמשפטים - בידוע ששאול חטאו).

אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא: אתון מהכא מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה: [דברים יא, יז: וחרה אף ה' בכם] ועצר את השמים [ולא יהיה מטר (וסמך ליה) והאדמה לא תתן את יבולה] ואבדתם מהרה [מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם].

אמר רב חסדא: אין הגשמים נעצרינן אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות, שנאמר (איוב כד, יט) ציה (דריש לשון צווי, דברים שצויתי אתכם) גם חם יגזלו מימי שלג [שאול חטאו].

מאי משמע?

תנא דבי רבי ישמעאל: 'בשביל דברים שצויתי אתכם כימות החמה (תרומות ומעשרות) ולא עשיתם - יגזלו מכם מימי שלג (את המטר) כימות הגשמים'.

אמר רבי שמעון בן פזי: אין הגשמים נעצרינן אלא בשביל מספרי לשון הרע, שנאמר (משלי כה, כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (תחולל - תבטל, כמו לא יחל דברו (במדבר ל); כדאמרינן ביבמות (עב, א) דרוח צפון ברור הוא, ומביא אורה לעולם, מה שגשמים נעצרינן ופנים נזעמים שמראה הקדוש ברוך הוא, שאינו מביא מטר לעולם, מפני לשון שקר - רכילות, ופשט המקרא: כשם שרוח צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון שקר).

אמר רב סלא אמר רב המנונא: אין הגשמים נעצרינן אלא בשביל עזי פנים, שנאמר (ירמיהו ג, ג) וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה היה לך [מאנת הכלם] (וימנעו רביבים) - משום ד-מאנת הכלם, שהיה בך עזות).

ואמר רב סלא אמר רב המנונא: כל אדם שיש לו עזות פנים - סוף נכשל בעבירה, שנאמר 'ומצח אשה זונה היה לך'. רב נחמן אמר: בידוע שנכשל בעבירה, שנאמר 'היה לך' (היה - משמע כבר נכשל) ולא נאמר 'יהיה לך'.

אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע, שנאמר (משלי כא, כט) העז איש (איש - שיש בו עזות פנים, אמור לו) רשע בפניו [וישר הוא יכין דרכי] (ואין בו משום מלקות, כדאמרינן במסכת קדושין (כח, א), ומשום דבר זה בלבד מותר לקרותו רשע). רב נחמן בר יצחק אמר: מותר לשנאותו (אף על גב דכתיב ואהבת לרעך כמוך), שנאמר [קהלת ח, א]: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר; חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו יִשָּׁנָא; אל תקרי יִשָּׁנָא אלא יִשָּׁנָא (ועז כתיב חסר ו': מי שהוא עז פנים - ישנא בשין ואלף).

אמר רב קטינא: אין הגשמים נעצרינן אלא בשביל ביטול תורה, שנאמר (קהלת י, יח) בַּעֲצָלָתִים מִמָּךְ הַמִּקְרָה [ויבִשְׁפְּלוּת יָדִים יִלְף הַפִּי] (כמי שאין בו כח להוריד טל ומטר): בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה - נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מך; ואין מך אלא עני, שנאמר (ויקרא כז, ח) ואם מך הוא מערכך [והעמידו לפני הכהן והעריך אותו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן], ואין 'מקרה' אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים קד, ג) הַמִּקְרָה בָּמִים עֲלִיּוֹתָיו [השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח]. רב יוסף אמר מהכא: (איוב לז, כא) ועתה לא ראו אור (מפני שלא ראו אור של תורה) בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם; ואין אור אלא תורה, שנאמר (משלי ג, כג) כי נר מצוה ותורה אור [ודרך חיים תוכחות מוסר].

[איוב לז, כא: ועתה לא ראו אור] בהיר הוא בשחקים [ורוח עברה ותטהרם] - תנא דבי רבי ישמעאל: 'אפילו בשעה שרקיע נעשה כהורין כהורין (כמו בהרת, מנומר בעבים, ורדצה) להוריד טל ומטר - רוח עברה ותטהרם (מפזרת העבים)'.

אמר רבי אמי: אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל, שנאמר (איוב לו, לב) על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע; בעון כפים כסה אור, ואין כפים אלא חמס, שנאמר [יונה ג, ח]: ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה [ומן החמס אשר בכפיהם]; ואין אור אלא מטר, שנאמר [איוב לו, יא]: אף ברי (המלאך אף ברי שמו) יטריח עב [יפיץ ענן אורו] (גשם שלו); מאי תקנתיה?

ירבה בתפלה, שנאמר [איוב לו, לב]: כפים כסה אור ויצו (הקדוש ברוך הוא) עליה (על הגשם שתדור) במפגיע (כשיתפלל עליה, כמו 'ואל תפגע ב' [להלן]); ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר (ירמיהו ז, טז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה [ואל תשא בעדם רנה ותפלה] ואל תפגע ב' [כי אינני שמע אתך]. ואמר רבי אמי: מאי דכתיב (קהלת י, א) אִם קָהָה הַבְּרִזָּל (כמו דוקקה את שיניו, ושיני בני תקהנה [ירמיהו לא, כח]) והוא לא פנים קלקל [וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה] (שקלקלו הדור): אם ראית רקיע שקיהה כברזל מלהוריד טל ומטר - בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין, שנאמר והוא לא פנים קלקל; מה תקנתן? - יתגברו ברחמים, שנאמר (שם) וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה - כל שכן אם הוכשרו מעשיהן מעיקרא (קודם לכן; והכי משמע: ויתרון הכשיר - ויתרון הכשיר לחכמה, אם הכשירו מעשיהן מתחילה, שיבואו הגשמים - יותר מבחיילים יגבר, שהן מגבירין חיילים ועומדין בתפלה בזמן שקלקלו).

ריש לקיש אמר: אם ראית תלמיד

(תענית ח, א)

שלמודו קשה עליו כברזל (שקשה לו מרוב קושיות) - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו (ואינו זוכר מה כתיב בה, ולפיכך אינו יודע לפרק, אי נמי שגורסה בטעות, פוטר על החיוב ומחייב על הפסוק, ומקשי עלה מדוכתא אחרית), שנאמר (קהלת י, א) והוא לא פנים קלקל (והכי משמע קרא: והוא לא, שאינו יודע שמועתו - מפני שפנים קלקל: שקלקל במשנה שהיא קודם לגמרא). מאי תקנתיה?

ירבה בישיבה (שיסדירו בני הישיבה משנתם), שנאמר (שם) וחילים יגבר (בין תלמידים, שהן חיילות חיילות), ויתרון הכשיר חכמה - כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא (כשסידר משנתו מתחילה).

כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה (שתתקיים בידו), ועייל לקמיה דרבי יוחנן (למיגמר גמרא).

רב אדא בר אבהה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים (שהן עשרים וארבעה ספרים), ועייל לקמיה דרבא. רבא אמר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל - בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים, שנאמר (שם) והוא לא פנים קלקל (שהראה לו פנים רעות). מאי תקנתיה? - ירבה עליו רעים (לפייס הימנו, שיסבור לו פנים), שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה; כל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא.

ואמר רבי אמי: מאי דכתיב (קהלת י, יא) אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון? אם ראית דור שהשמים משתכין כנחשת (מאדימין פנים, כעין רודילי"א [חלודה], כדאמרין בבבא מציעא (כו, א): 'דשתין טפי' = שהעלה חלודה: שנעצין) מלהוריד טל ומטר - בשביל לוחשי לחישות שאין בדור (בשביל שאין מתפללים תפלה בלחש). מאי תקנתן?

ילכו אצל מי שיודע ללחוש, דכתיב: יגיד עליו רעו [מקנה אף על עולה] (יתפלל עליו חבירו, וגבי גשמים כתיב, באיוב [איוב לו, לג]).

'ואין יתרון לבעל הלשון' (כלומר: מה הנאה יש לבעל הלשון שיודע ללחוש ואינו לוחש): ומי שאפשר לו ללחוש ואינו לוחש - מה הנאה יש לו? ואם לחש ולא נענה - מאי תקנתיה? ילך אצל חסיד שבדור, וירבה עליו בתפלה, שנאמר [איוב לו, לב]: על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע, ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר (ירמיהו ז, טז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ב' [כי אינני שמע אתך]; ואם לחש ועלתה בידו, ומגיס דעתו עליו - מביא אף לעולם, שנאמר [איוב לו, לג]: יגיד עליו רעו [מקנה אף על עולה] (מקנה אף - מי שמגיס דעתו ועולה).

רבא אמר: שני תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה - מתקנאין באף, ומעלין אותו, שנאמר [איוב לו,ג: יגיד עליו רעו] מקנה אף על עולה.

(והכי משמע: בשביל שצריך להגיד זה לזה ולהיות נוחין בהלכה, ואינן עושין, מקנה - מתקנאים, מתגרים באף, ומעלים אותו ומביאים אותו עליהן; ויש גורסין: ונוחין זה לזה בהלכה - מתקנאים באף וכו': משיגיד עליו רעו שנוחין זה לזה - מתקנאים באף ומעלים אותו מעליהם.)

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (קהלת י"א) אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון? - לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש, ואומרים לו: ארי דורס ואוכל (מיד, ואינו מתירא), זאב טורף ואוכל (שמוליך לחוריו ואוכל שם, שמפחד מן הבריות, ולכולן יש להם הנאה), אתה - מה הנאה יש לך (שאתה נושך בני אדם והורגן)?

(והוא) אומר להם: ואין יתרון לבעל הלשון? (שמספר לשון הרע אף על פי שאין לו הנאה, ולפיכך מביאו הקדוש ברוך הוא בדין אצל נחש, כדי שיתבייש, מפני שהשיא אדם הראשון, ומתביישין עמו מספרי לשון הרע).

אמר רבי אמי: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו, שנאמר (איכה ג,מא) נשא לבבנו אל כפים [אל בשמים]. [איני? והא? אוקים שמואל אמורא עליה ודרש (תהלים עח,לו-לח) ויפתוהו בפייהם ובלשונום יכזבו לו (לז) ולבם לא נכון עמו (עם הקדוש ברוך הוא) ולא נאמנו בבריתו, ואף על פי כן (כתוב בסמוך) - (לח) והוא רחום יכפר עון] ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו] (ושומע תפלתם; והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו - כלומר, שנפשו מכוונת בכפו)? לא קשיא: כאן - ביחיד (אינו אלא אם כן לבו מכוון), כאן - בצבור (תפלתם נשמעת, ואף על פי שאין לב כולם שלם, כדכתיב ויפתוהו בפייהם בדברים, לשון רבים).

אמר רבי אמי: אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה, שנאמר (תהלים פ"ה,יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (בזמן שאמת מארץ תצמח - שיש אמונה במשא ומתן - אז צדק משמים נשקף דהיינו גשמים, שהן צדקה).

ואמר רבי אמי: בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה, מניין - מחולדה ובור (שהמיתו שני בני אדם; מצוי הוא באגדה: מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה, אמרה: מי מעיד והיה שם בור אחד וחולדה, אמר הבחור: בור וחולדה עדים בדבר, לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת, והוליד שני בנים, אחד נפל לבור ומת, ואחד נשכחו חולדה ומת, אמרה לו אשתו: מה מעשה הוא זה שבנינו מתים במיתה משונה ואמר לה: כך וכך היה המעשה): ומה המאמין בחולדה ובור - כך, המאמין בהקדוש ברוך הוא (שמשמיו עד בינו לבין חבירו) - על אחת כמה וכמה.

אמר רבי יוחנן: כל המצדיק את עצמו מלמטה (שמכשיר ומקטש מעשיו) - מצדיקין עליו הדין מלמעלה (מדקדיקין עמו אפילו כחוט השערה, יותר משאילו מקלקל מעשיו כדי למרק עונותיו), שנאמר (תהלים פ"ה,יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (שנאמר אמת מארץ תצמח - אז צדק משמים נשקף; 'צדקה' אין כתיב כאן, אלא 'צדק' - דמשמע דין). רבי חייא בר אבין אמר רב הונא: מה כא: [תהלים צ"א: מי יודע עז אפך] וכיראתך עברתך (על מי שהוא ירא אותך מחזיק עברתך, כדי למרק עונותיו, ופשט המקרא: מי יודע עז אפך - מי יודע עוז וכח למצוא אותו לנוס מפניך ביום אפך, וכיראתך עברתך - כשם שאתה יראוי ומפחד - כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך).

ריש לקיש אמר מה כא: (ישעיהו ט"ז,ד) פגעת את שש ועשה צדק (במי ששמוח ועושה צדק, שהן העושים כך אתה פוגע בו אם חוטא כלום, כמו ויפגע בו וימת) בדרכיך יזכרך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע (קרא הכי הוא: פגעת את שש ועושה צדק - והן העושים כך - בדרכיך יזכירך: באותם דרכים שאתה מייסרן ביסורין יזכירך לטובה, ואומרים: הן אתה קצפת בשביל שחטאנו בהם עולם ונושע - בשבילם נושע לעולם הבא).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמח ביסורין שבאין עליו - מביא ישועה לעולם, שנאמר בהם עולם ונושע.

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (דברים י"א,יז) [וחרה אף ה' בכם] ועצר את השמים [ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם]: בשעה שהשמים נעצרים מלהוריד (טל ומטר) (מסורת הש"ס: מטר) - דומה לאשה שמחבלת (כמו חבלת

יולדה) ואינה יולדת (אף השמים עושין כן, וקשה לעולם, ועל חטא הוא), והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא: נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה:

(תענית ח, ב)

נאמרה עצירה באשה (כלומר, על כולן מבקשים רחמים) - שנאמר: (בראשית כ"ח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם [לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם], ונאמרה עצירה בגשמים - דכתיב [דברים י"ז: וחרה אף ה' בכס] ועצר את השמים [ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם];

נאמר לידה באשה ונאמר לידה בגשמים: נאמר לידה באשה - דכתיב (בראשית ל"ב) ותהר ותלד בן [ותאמר אסף אלהים את חרפתי], ונאמר לידה בגשמים דכתיב (ישעיהו נה"י) [כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ] והולידה והצמיחה [ונתן זרע לזרע ולחם לאכל];

נאמר פקידה באשה, ונאמר פקידה בגשמים: נאמר פקידה באשה - דכתיב (בראשית כ"א) וה'פקד את שרה [כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר], ונאמר פקידה בגשמים - דכתיב (תהלים ס"ה"י) פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים [תכין דגנם כי כן תכניה]. מאי 'פלג' (ברכה) אלהים מלא מים?

תנא: 'כמין קובה' (אהל מלא מים) יש ברקיע, שממנה גשמים יוצאין'. אמר רבי שמואל בר נחמני: מאי דכתיב (איוב ל"ז"ג) אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימצאהו?

אם לשבט - בהרים ובגבעות, אם לחסד ימצאהו לארצו - בשדות ובכרמים; אם לשבט - לאילנות, אם לארצו - לזרעים, אם לחסד ימצאהו - בורות שיחין ומערות.

(אם לשבט - אם גזר הקדוש ברוך הוא רוב גשמים לרעה - אז יורדים בכח, כשבט שמכה בכח, וחזרו בתשובה - הקדוש ברוך הוא מורידן על הרים וגבעות, מקום שאין שם איש; אבל אם לחסד - שיורדין בנחת - ימצאהו לארצו, לארץ ישראל).

בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא, אמרי: היכי נעביד? ניבעי רחמי אתרתי (לא בעינן רחמי אהדדי, כדלקמן) - לא אפשר, אלא: ליבעי רחמי אמותנא, וכפנא ניסבול. אמר להו רבי שמואל בר נחמני: ניבעי רחמי אכפנא (דליתב שובעא, ומותנא ליבטל ממילא), דכי יהיב רחמנא שובעא - לחיי הוא דיהיב (לחיים ולא למות), דאינו מביא שובעא כדי להמית בני אדם, אלא כדי שיחיו⁽¹⁾, דכתיב (תהלים קמ"ט) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (שובע נותן לבני אדם חיים). ומנלן דלא מצלינן אתרתי?

דכתיב (עזרא ח"ב) ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת (על חטא משמע, בעזרא כתיב) [ויעתר לנו], מכלל דאיכא אחריתי.

במערבא אמרי משמיה דרבי חגי מהכא (בדניאל כתיב): (דניאל ב"ח) ורחמין למבצא מן קדם אלה שמיא על רזה דנה [די לא יהבדון דניאל וחברוהי עם שאר חכמי בבל] - מכלל דאיכא אחריתי.

בימי רבי זירא גזור שמדא, וגזור דלא למיתב בתעניתא (דלא בעו דליתי ברכה לעולם בשבילן). אמר להו רבי זירא: נקבליה עילוין (יומי תעניתא, דמשום קבלה מהני לן כתעניתא), ולכי בטיל שמדא - ליתביה (עבדין להו).

אמרי ליה: מנא לך הא (כלומר, דמהני אי עבדינן הכי)? אמר להו: דכתיב (דניאל י"ב) ויאמר אלי: אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך (אלמא: משקיבל עליו נשמעו דבריו) נשמעו דבריך [ואני באתי בדבריך].

אמר רבי יצחק: אפילו שנים כשני אליהו (בימי אחאב, שהיה העולם צריך לגשמים, דכתיב (מלכים א' י"ז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי) וירדו גשמים בערבי שבתות - אינן אלא סימן קללה (שבני אדם צריכים לחזר בשוק לקנות סעודת שבת); היינו דאמר רבה בר שילא: קשה יומא דמיטרא (שאין בני אדם יכולין לעשות צרכיהן) כיומא דדינא (שני וחמישי, שמתקבצין בני אדם לדון עם חבריהן, כתקנת עזרא, שיש הומות וקולות

ואושות ביום הגשמים כיום הדין, ובערב שבת כל שכן דקשי מיטרא. והיינו דאמר רבי שילא).

אמר אמימר: אי לא דצריך לברייא - בעינן רחמי ומבטלינן ליה ומבטלינהו לירידת גשמים - שטורחין בני אדם, ואינן יכולין לצאת ולבא).

ואמר רבי יצחק: שמש בשבת - צדקה לעניים (שמתעניין בה, ונוח להן יום ברור, ומתחמין בה ביום הצינה), שנאמר (מלאכי ג, ב) וזרחה לכם יראי שמי (שומרי שבת) שמש צדקה ומרפא [בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק].

ואמר רבי יצחק: גדול יום הגשמים, שאפילו פרוטה שבכיס (אפילו מעשה ידיים שאינן צריכים לגשמים מתברכין) מתברכת בו, שנאמר [דברים כח, יב: יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך] לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך [והלית גוים רבים ואתה לא תלנה].

ואמר רבי יצחק: אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברים כח, ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמך [ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך].

תנא דבי רבי ישמעאל: 'אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמך'.

תנו רבנן: 'הנכנס למוד את גרנו אומר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידנו"; התחיל למוד אומר: "ברוך השולח ברכה" (שיפוע) (מסורת הש"ס: ושפוע); ומזכיר בה מלכות ואזכרה ככל הברכות כולן) בכרי הזה; מדד ואחר כך בידך - הרי זו תפלת שוא (ושוב אין ברכה נכנסת בה), לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (שאינו יודע הסכום)'.
קבוץ גייסות צדקה (מעשה) (מסורת הש"ס: מעשר) פרנס - סימן:

אמר רבי יוחנן: גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות, שנאמר (תהלים קכז, ד) שובה ה' את שביתנו כאפיקים (כאפיקי נחלים) בנגב (יבשה, והנה חרבו מתרגמין נגיבו), ואין אפיקים אלא מטר, שנאמר (שמואל ב' כב, טז) ויראו אפקי ים (מוצאי ים, אלמא: אפיק לשון מים, ואפיקים בנגב נמי לשון גשמים) יגלו מסדות תבל בגערת ה' מנשמת רוח אפו; ואמר רבי יוחנן: גדול יום הגשמים, שאפילו גייסות (חיילות, כשאתה מרווה תלמי הארץ בגשם מיד גדודים נוחין, כדלקמן) פוסקות בו, שנאמר (תהלים סה, יא) תלמיה רוה נחת גדודיה [ברביבים תמגנה צמחה תברך].

ואמר רבי יוחנן: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים (לשם ולפנים, ואורחא דמילתא נקט, שאין אדם עשוי לפסוק צדקה בינו לבין עצמו ואינו נותן) ואין נותנין, שנאמר (משלי כה, יד) נשיאים ורוח וגשם אין (באין לעולם כאילו גשמים יורדין - ואינן יורדין, בשביל) איש מתהלל במתת שקר (דכשם שהוא עושה לפנים ומחניף את העניים - אף שמים מחניפין את הארץ, שמראין נשיאים ורוח - וגשם אין, אי נמי: אין קאי אשלשתם, דמכל אלו נעצרים).

(תענית ט, א)

(דברים יד, כב) עשר תעשר [את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה] - עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש (בן אחותו של רבי יוחנן, ולאחר מיתתו של ריש לקיש, כדמוכח לקמן), אמר ליה: אימא לי פסוקיך!

אמר ליה: (דברים יד, כב) עשר תעשר [את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה].

אמר ליה (ינוקא לרבי יוחנן): ומאי עשר תעשר?

אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר.

אמר ליה: מנא לך?

אמר ליה: זיל נסי.

אמר ליה (ינוקא): ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא? והכתיב (דברים י, טז)

לא תנסו את ה' [אלקיכם כאשר נסית במסה]!

אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר (מלאכי ג, י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את

ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די.

מאי 'עד בלי די'?

אמר רמי בר חמא אמר רב: עד שיכלו שפתותיכם מלומר די
(שיבלי' - כלומר: שייגעו - דולוראנט בלעז; עייף מאד).

אמר ליה: אי הות מטי התם להאי פסוקא (ד-הביאו את כל המעשר) - לא הוית
צריכנא לך ולהושעיא רבך (הוה ידעית ליה ממילא דאמרית לי משמיה).
ותו אשכחיה רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתיב ואמר (משלי יט, ג) **אֱוֹלֶת**
אָדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ (כשאדם חוטא - מסלף דרכו, שבאין עליו פגעים) **וְעַל ה' יִזְעַף לָבוֹ** (שכועס ואומר: מפני מה
אירע לי פגע זה?).

יְתִיב רַבִּי יוֹחָנָן וְקָא מַתְמָה; אמר: מי איכא מידי דכתיבי בכתובי
דלא רמיזי באורייתא (משה באורייתא? שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים, ובכולן יש סמך למצוא
מן התורה)? - אמר ליה: אטו הא מי לא רמיזי? והכתיב [בראשית מב, כח: ויאמר אל
אחיו: הושב כספי וגם הנה באמתחתך] **וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחֲדָדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מִה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ**.
דל עיניה וחזא ביה (רבי יוחנן, שהיו עפעפיו מכסין את עיניו, ומגביהין במחלגי דכספא, נבבא קמא
בפרק אחרון (קיי, א)), שהיה רוצה לראותו מפני שהוא חריף, **אֵתִיא אִימִיָּה אֲפִיקְתִּיהּ**, אמרה
ליה: תא מקמיה, דלא ליעבד לך כדעבד לאבוכך (שלא יתן עיניו בך כמו שנתן באביך
והמיתו [נבבא מציעא טז, א]).

[ו] אמר רבי יוחנן: מטר - בשביל יחיד, פרנסה - בשביל רבים (שאם אין
צריך מטר אלא לאדם אחד, כגון שזרע אחר זמן זריעת בני אדם, או שזר בעיר שכולה נכרים וצריך למטר - בא
בזכותו, ופרנסה שפע טובה ומחיה לכל העולם אינו בא לעולם בזכות אחד אלא בשביל רבים: שאם רבים צריכין
שובע, שתשלח ברכה בתבואה - הקדוש ברוך הוא עושה, אם זכו, אבל יחיד הצריך שיתברכו תבואותיו - אין
הקדוש ברוך הוא משנה בעבורו דין השנה, אלא כפי ברכותיה, ואף על פי שמוריד בשביל יחיד מטר זה להשביח
תבואותיו, שלא יהו גרועות משל אחרים - אבל לעשות שדהו כשדה שובע - לא):

מֵטֶר בִּשְׁבִיל יַחֲיד - דְּכִתִּיב (דברים כח, יב) יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב [את השמים] לִתֵּת מֵטֶר
אַרְצְךָ (של אחד משמע) [בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה];
פְּרִנְסָה בִּשְׁבִיל רַבִּים - דְּכִתִּיב (שמות טז, ד: ויאמר ה' אל משה) הֲנִנִי מִמֵּטֶר לָכֶם (לשון רבים) לֶחֶם
לִמֵּן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעֶם וּלְקֹטוֹ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לִמְעַן אֲנִסְנוּ הִלֵּךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא.

מִיִּתְיָבִי: 'רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה פְּרִנְסִים טוֹבִים עֲמָדוֹ
לְיִשְׂרָאֵל, אֵלּוּ הֵן: מֹשֶׁה, וְאַהֲרֹן, וּמֹרִים; וְשֹׁלֶשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נִיתְנוּ
עַל יָדָם, וְאַלּוּ הֵן: כָּאֵר, וְעֵנָן, וּמֶן; כָּאֵר - בְּזִכְוֹת מֹרִים (באר: סלע, חבין
מִמֶּנּוּ מִים וְהִיא מִתְגַּלְגֶּלֶת וְהוֹלֵךְ עִם יִשְׂרָאֵל וְהוּא הַסֹּלֶעַ שֶׁבּוּ הִכָּה מֹשֶׁה, שֶׁלֹּא הָיָה רֹצֵחַ לְהַזִּיל מִיָּמָיו בִּשְׁבִילָו, לְפִי
שְׁמֹתָה מֹרִים), עֲמֹד עֵנָן - בְּזִכְוֹת אַהֲרֹן, מֶן - בְּזִכְוֹת מֹשֶׁה; מַתָּה מֹרִים -
נִסְתַּלַּק הַבָּאֵר, שְׁנֵאמַר (במדבר כ, א: וַיֵּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צֶן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, וַיֵּשֶׁב הָעָם בַּקֹּדֶשׁ)
וְחִמַּת שֵׁם מֹרִים (ותקבר שם), וְכִתִּיב בְּתוֹרָתוֹ (במדבר כב, ב) וְלֹא הָיָה מִים לָעֵדָה (ויקהלו על משה ועל אהרן,
וְחִזְרָה בְּזִכְוֹת שְׁנֵיהֶן (שכן כתיב 'ודברתם' - שניכם - 'אל הסלע ונתן מימיו' (במדבר כח, ח)).

מֵת אַהֲרֹן - נִסְתַּלְקוּ עֲנָנֵי כְבוֹד (ענני רקיע וענני עשן; ושאר עננים אינן של כבוד), שְׁנֵאמַר (במדבר כא, א: וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדַּל [ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי]: מִה
שְׁמוּעָה שְׁמַע? - שְׁמַע שְׁמַת אַהֲרֹן וְנִסְתַּלְקוּ עֲנָנֵי כְבוֹד, וְכִסְבוֹר נִיתְנָה
לּוֹ רִשּׁוֹת לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל; וְהֵינּוּ דְּכִתִּיב (במדבר כ, כט) וַיֵּרָאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גֹעַ אַהֲרֹן
[ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל];

אמר רבי אבהו: אל תקרי 'יִיִרְאוּ' אלא 'יִיִרְאוּ', כדדריש ריש
לקיש, דאמר ריש לקיש: 'כי' משמש בארבע לשונות: אי, דלמא,
אלא, דהא (כל מקום שצריך לדרוש 'כי' בין לענין דרשה בין למשמעות המקרא - תוכל לשנותו
באחד מהני ארבע לשונות, דלשון 'כי' משמע בכולם: וכן וכד, וברם, וארי בכלל הני ארבע הן, והאי דכי
גוע אהרן (במדבר כ, כט) משתמש בלשון 'דהא', ושמעין מינה טעמא דקרא: דמה טעם נתראו - דהא מית:
שהרי מת אהרן; וריש לקיש לא אתי למימר דלא מתרגמין שום 'כי' בעולם אלא מהני לשונות, אלא
אפילו מתרגם 'דלמא' 'ארי' - דרשינן משמעותיה כמשמעות דהא, ומאן דמתרגם 'וחזיאו כל בנישאת דהא
מית' - טועה הוא, דאם כן 'וזאתחזיאו' מיבעי ליה, 'יִיִרְאוּ' כל העדה במשקל יִיִרְאוּ ראשי הבדים, וְיִרְפוּ המים
[מלכים ב, כב], וְיִעֲלֻ מעל משכן קרח (במדבר טז, כז);

חֲזָרוּ שְׁנֵיהֶם בְּזִכְוֹת מֹשֶׁה (מדכתיב ואכחיד את שלשת הרועים פשיטא לן דבדידהו משתעי, שלא
מצינו פרנסים לישראל שלשה כאחד אלא הם); מֵת מֹשֶׁה - נִסְתַּלְקוּ כּוֹלָן, שְׁנֵאמַר (זכריה יא, ח)
וְאֶכְחַד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בִּירַח אֶחָד (ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי);
וְכִי בִירַח אֶחָד מֵתוּ? (והלא מרים מתה בניסן (שנאמר (במדבר כ) וַיֵּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צֶן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בַּקֹּדֶשׁ וְחִמַּת שֵׁם מֹרִים וְתִקְבְּרָם שָׁם, [בפרשת] פֶּרָה אֲדוּמָה),

ואהרן באב (באחד לחדש), ומשה באדר!! אלא מלמד שנתבטלו שלש מתנות טובות שנתנו על ידן, ונסתלקו כולן בירח אחד - אלמא אשכחן פרנסה בשביל יחיד?

שאני משה, כיון דלרבים הוא בעי - כרבים דמי. רב הונא בר מנחם ורב שמואל בר אידי ורב חייא מווסתניא (מאותו מקום) הוו שכיחי קמיה דרבא. כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא. כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמזי אהדדי (מראין ומביטין זה לזה, דלא סלקא להו שמעתא כרבא). חלש דעתיה.

(תענית ט, ב)

אקרויה בחלמיה (היו מקרין אותו מקרא זה בחלום) (זכריה יא, ח) ואכחד את שלשת הרעים [בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בן] (שרוצין לעונשן בשמים, משום דמכספי ליה); למחר, כי הוו מיפטרו מיניה - אמר להו: ליזלו רבנן בשלמא. רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא, הוה מקשי ליה טובא; יומא חד חזייה דנפל על אפיה, שמעיה דאמר: "רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי"! קביל עליה (רב שימי) שתיקותא (מלהקשות עוד), ותו לא אקשי ליה.

ואף ריש לקיש סבר מטר בשביל יחיד, דאמר ריש לקיש: מניין למטר בשביל יחיד? - דכתיב (זכריה י, א) שאלו מה' מטר בעת מלקוש ה' עשה חזיונים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה; יכול לכל (כלומר, יכול אין נותן מטר אלא אם כן הכל צריכין לו)? - תלמוד לומר 'לאיש' (אפילו בשביל אחד); ותניא: אי לאיש, יכול לכל שדותיו (כלומר, אינו יורד עד שהוא צריך לכל שדותיו)? - תלמוד לומר 'שדה' (אפילו אינו צריך אלא בשדה אחד); אי 'שדה' - יכול (עד שיצטרך) לכל השדה - תלמוד לומר 'עשב' (אפילו אינו צריך אלא לעשב אחד - בשביל ירק אחד יורד עליו מטר).

כי הא: דרב דניאל בר קטינא הוה ליה ההיא גינתא, כל יומא הוה אזיל וסייר (מעיין) לה, אמר: הא מישרא (ערוגה) בעיא מיא, והא מישרא לא בעיא מיא, ואתא מיטרא וקמשקי כל היכא דמיבעי ליה מיא.

מאי [זכריה י, א: שאלו מה' מטר בעת מלקוש] ה' עשה חזיונים [ומטר גשם יתן להם, לאיש עשב בשדה]? - אמר רבי יוסי (בר) [ברבי] חנינא: מלמד שכל צדיק הקדוש ברוך הוא עושה לו חזיון בפני עצמו (עושה לו חזיון לכל צדיק הבא בעולם הזה, להריק לו גשמים על שדותיו). מאי 'חזיונים'? (ברישא בעי 'מאי חזיונים' לשון רבים, והדר בעי: ומאי ניהו 'חזיונים': מאי ניהו דקרי חזיון?) אמר רב יהודה: פורחות. אמר רבי יוחנן: סימן למטר - פורחות. מאי 'פורחות'?

אמר רב פפא: עיבא קלישא (ה"ג: קלישתא) תותי עיבא (כלפי הארץ) סמיכתא.

אמר רב יהודה: נהילא ('נהילא' - כמו 'קייטמא נהילא' (חולין נא, ב) שהיא דקה; גשמים דקים כקמחא נהילא, שהיא דקה, הבאין תחילה למטר) מקמי מיטרא - אתי מיטרא (ואחר כך בא מטר: גשמים יורדין לרוב, ואין פוסקין מהר); בתר מיטרא - פסיק מיטרא (אבל בא מטר תחילה ומתחילין דקין לבא - פוסקין מיד).

מקמי מיטרא אתי מיטרא - וסימניך: מהולתא (שמתחילה יוצא קמח דק, ולבסוף סובין גסין); דבתר מיטרא פסיק מיטרא - וסימניך: חריא דעיוזי (ריעי של עזים: בתחילה יוצאה גסה, ולבסוף דקה, ופוסק).

עולא איקלע לבבל, חזא פורחות. אמר להו: פנו מאני, דהשתא אתי מיטרא. לסוף לא אתי מיטרא. אמר: כי היכי דמשקרי בבלאי - הכי משקרי מיטריהו.

עולא איקלע לבבל, חזי מלא צנא דתמרי (דבש עושין מהן) בזוזא. אמר: מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא (כלומר, יכולין הן לעסוק תמיד, שיש להן מזונות בזול ובלא טורח)! בליליא צערוהו (מצערים בשלשול, דאמרו (גיטין עא): תמרי משחנן ומשלשון), אמר: מלא צנא דסכינא בזוזא (שמתוך שלוקחין אותו בזול אוכלין מהן הרבה, ומצערים אותו) ובבלאי עסקי באורייתא!

תניא: 'רבי אליעזר אומר: כל העולם כולו ממימי אוקיינוס הוא שותה (כלומר: ממים של מטה, ולא ממים של מעלה), שנאמר (בראשית ב, ו) ואד יעלה מן הארץ (ששתה בארץ ועלה) והשקה את כל פני האדמה. אמר לו רבי יהושע: והלא מימי אוקיינוס מלוחין הן (ואין תבואה גדילה מהן)! אמר לו: ממתקין בעבים. רבי יהושע אומר: כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה, שנאמר (דברים יא, א) [והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה - ארץ הרים ובקעת] למטר השמים תשתה מים. אלא מה אני מקיים 'ואד יעלה מן הארץ'? - מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע, ופותחין פיהן כנוד, ומקבלין מי מטר, שנאמר [איוב לו, כז:] כי יגרע נטפי מים [יזקו מטר לאדו] (רקיעין מוציאין מים לעבים; 'יזקו' - כמו יצוקו: צק לעם ויאכלו (מלכים ב' ד, מא)), ומנוקבות הן ככברה, ובאות ומחשרות מים על גבי קרקע, שנאמר [שמואל ב' כב, יב:] וישת חשך סביבותי סכות [חשרת מים עבי שחקים] (העבים מחשרין, כלומר: משירין המים לארץ); ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא, ללמדך (אקרא דלקמן קאי) שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר [איוב ה, ט] עשה גדלות (עד) [ואין חקר] [נפלאות עד אין מספר] וכתוב [איוב ה, י] הנתן מטר על פני ארץ [ושלח מים על פני חוצות], וכתוב להלן [ישעיהו מ, כט] הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' [בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע] אין חקר לתבונתו; וכתוב [תהלים סה, ז] מכין הרים בכחו [נאזר בגבורה] .

כמאן אזלא הא דכתיב (תהלים קד, יג) משקה הרים מעליותיו [מפרי מעשיך תשבע הארץ], ואמר רבי יוחנן: מעליותיו של הקדוש ברוך הוא (כלומר ממים העליונים, ורבי יוחנן מים העליונים אתא לאשמועינן, דאי לאו רבי יוחנן - הוי אמינא דהכי קאמר: מעליות שהקדוש ברוך הוא עומד בהם הוא משקה אותן למטה, ולעולם המים מאוקיינוס)? כמאן - כרבי יהושע (דאמר ממים העליונים). ורבי אליעזר (אמר: לעולם מעליותיו של הקדוש ברוך הוא): כיון דסלקי להתם - 'משקה מעליותיו' קרי להו; דאי לא תימא הכי - [דברים כח, כד:] יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים [ירד עליך עד השמד] היכי משכחת לה? אלא: כיון דמדלי להתם - 'מן השמים' קרי ליה, הכי נמי דסלקי להתם - 'מעליותיו' קרי ליה. כמאן אזלא [הא] דאמר רבי חנינא: ' (תהלים לג, ז) לנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות (מים של מטה, כדכתיב תהומות יכסיומו (שמות טו, ה)) - מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר? - תהומות? כרבי אליעזר ורבי יהושע? ההוא -

(תענית י, א)

בברייתו של עולם (כתיב, שהיה כל העולם שטוף במים, והקדוש ברוך הוא כונסן במקום אחד כמכניס מים בנאד, שנתנם באוצרות, דכתיב נותן באוצרות תהומות: שם חול גבולו ואוצר לים).

תנו רבנן: 'ארץ ישראל נבראת תחילה, וכל העולם כולו נברא לבסוף, שנאמר (משלי ח, כו) עד לא עשה ארץ וחוצות [וראש עפרות טבל]; ארץ ישראל - משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו, וכל העולם כולו על ידי שליח, שנאמר [איוב ה, י] הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות; ארץ ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם כולו מתמצית (מה שנשאר בעבים אחד שתייתה), שנאמר [איוב ה, י] הנתן מטר על פני ארץ (ארץ ישראל) [ושלח מים על פני חוצות]; ארץ ישראל שותה תחילה (שם יורדין הגשמים תחילה, כך שמעתי), וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר הנתן מטר על פני ארץ [ושלח מים על פני חוצות]. משל לאדם שמגבל את הגבינה, נוטל את האוכל ומניח את הפסולת'.

אמר מר: 'ממתקין הן בעבים', מנליה? דאמר רבי יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן (שני מקראות הן, חד בתהלים וחד בשמואל, בוידבר דוד): כתיב [תהלים יח, יב:] ישת חשך סתרו סביבותי סכות [חשכת מים עבי שחקים, וכתוב [שמואל ב' כב, יב:] וישת חשך סביבותי סכות] חשרת מים עבי שחקים, שקול כף ושדי אריש (כלומר: קח כף שבמלת חשכת, וצרפו עם מלת חשרת), וקרי ביה 'חכשרת' (- שממתקין ומכשירין בעבים).

ורבי יהושע, בהני קראי מאי דריש בהו?

סבר לה כי הא: דכי אתא רב דימי, אמר: אמרי במערבא: נהור ענני - זעירין מוהי, חשוך ענני - סגייין מוהי; (נכנראה לרש"י סדר הפתגם היה הפוך: [חשוך ענני סגייין מימוהי - והיינו דכתיב חשכת מים; נהור ענני - כשהענן קליש - זעירין מימוהי; ומכלל חשוך סגייין אתה למד: אבל נהור זעירין; וחשרת - לשון השרה, כמו אין שולין דיו' (שבת יז,ב) כו') כדדריש ליה רבי יהושע לעיל, אבל חשכת מיבעי ליה להכי ולהכי).

כמאן אזלא הא דתניא: 'מים העליונים במאמר הם תלויים' (אינן נחות על שום דבר, אלא מכונסות ועומדות כמין בריכה, ותלויות במאמרו של הקדוש ברוך הוא), ופירוטיהן מי גשמים (משום לישראל דקרא נקט הכי), שנאמר [תהלים קד, יג: משקה הרים מעליותיו] מפרי מעשיך תשבע הארץ (משום דכתיב מפרי מעשיך תשבע הארץ, ופירוטיהם, כלומר מזיעת המים, שאין נחסרין כלום, כדכתיב [תהלים סה, יג: פלג אלהים מלא מים - כל שעה, והקין קיימת, ופירוטיהן מי גשמים, וכן מפורש בבראשית רבה] ? כמאן ? - כרבי יהושע. ורבי אליעזר ? ההוא - במעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא הוא דכתיב.

אמר רבי יהושע בן לוי: כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה, שנאמר (בראשית ב, י) ונהר יוצא מעדן [להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים] (סימן לדבר שגן עדן שותה מן הגשמים תחילה - דכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו').

תנא: מתמצית בית כור שותה תרקב (כלי שמשקין במימיו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב, שהוא אחד מששים בבית כור, והכי נמי, עולם אחד מששים בגן עדן, ודי לו בתמצית העננים המשקין את הגן, גן לפני כל העולם כולו כעדן לגן).

תנו רבנן: 'אדן מצרים הויא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, והוא אחד מששים בכוש; וכוש אחד מששים בעולם; ועולם אחד מששים בגן; וגן אחד מששים לעדן; ועדן אחד מששים לגיהנם; נמצא כל העולם כולו - ככיסוי קדרה לגיהנם' (הקטן כנגד הקדמה)!

ויש אומרים: גיהנם אין לה שיעור, ויש אומרים: עדן אין לה שיעור'.

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב (ירמיהו נא, יג) שוכנת על מים רבים רפת אוצלת נבא קצץ אמת בצקצק ?

מי גרם לבבל שיהו אוצרותיה מלאות בר ? - הוי אומר מפני ששוכנת על מים רבים (שמשקין שדותיהן, דבבל עמוקים מכל הארצות, וגשמים מטפטפין ויורדין שם).

אמר רב: עתירה בבל דחצדא בלא מיטרא (עשירה היא בבל, שקוצרין בה תבואה בלא מטר, שאינן צריכים לגשמים).

אמר אביי: נקיטינן (דהכי חצדא בבל בלא מיטרא): טובעני (היא מקום מצולה ורקק) ולא יובשני (שאינה יבשה).

משנה:

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים; רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג (כלומר, בשבעה במרחשון הוא חמשה עשר אחר החג), כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת (כלומר, קודם ביאת מים לנהר פרת, שהוא רחוק יותר).

גמרא:

אמר רבי אלעזר: הלכה כרבן גמליאל.

תניא: 'חנניה אומר: ובגולה עד ששים בתקופה' (ובגולה אין שואלין עד ששים בתקופה, לפי שהוא מקום נמוך, ואין צריכים מטר כל כך).

אמר רב הונא בר חייא אמר שמואל: הלכה כחנניה.

איני? והא בעו מיניה משמואל: מאימת מדכרינן ותן טל ומטר? אמר להו: מכי מעילי ציבי לבי טבות (שם אדם) רישבא ('רישבא' = צייד עופות, כמו 'אין פורשין רשבים ליונים' (בבא קמא עט, ב); משעה שמכניסין עצים לאוצר לצורך ימות הגשמים; שכן היו נוהגין, לפי שהיו יודעין שזמן גשמים הוא משם ואילך, ולא היו יכולין לחטוב עצים ביער)!

דילמא אידי ואידי חד שיעורא הוא.

איבעיא להו: יום ששים כלפני ששים (ולא מדכרין) או כלאחר ששים (ומדכרין)?

תא שמע: רב אמר: יום ששים כלאחר ששים, ושמואל אמר: יום ששים כלפני ששים.

אמר רב נחמן בר יצחק: וסימנך: עלאי בעו מיא (העומדים בהרים צריכין יותר מים, מפני שהגשמים מתגלגלים ויורדין למטה), תתאי לא בעו מיא (שמתכנסין כל מימי ההרים לבקעה; הכי נמי: רב, שהיה מארץ ישראל, כדאמרין בעלמא (גיטין ו, א) 'מכי אתא רב לבבל' וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות - משום הכי אמר כלאחר ששים; ובבבל, בגולה מתוך שאינן צריכין לגשמים - אין שואלין עד ששים לתקופת תשרי, וכן אנו נוהגים, שכל מנהגינו אחר בני בבל).
אמר רב פפא: הלכתא, יום ששים כלאחר ששים.

משנה:

הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים - התחילו היחידים מתעניין שלש תעניות:
אוכלין ושותין משחשיכה (שאיין אוכלין [דוקא] מבעוד יום כיום הכפורים ותשעה באב), ומותרין במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה.

הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים - בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור: אוכלין ושותין משחשיכה, ומותרין במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה.

גמרא:

מאן 'יחידים'?

אמר רב הונא: רבנן.

ואמר רב הונא: יחידים מתעניין שלש תעניות: שני וחמישי ושני.

מאי קמשמע לן (האי דקאמר 'שני וחמישי ושני')? תנינא (בפירקין דלקמן (תענית טו, ב): 'איין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי - שלא להפקיע את השערים (מבטל שיעור מדה הראשונה, וממעטה: שאם היו מתחילין להתענות בחמישי - היו קונין למוצאי התענית שתי סעודות גדולות, אחד לתענית ואחד לשבת, וכסבור המוכר שרעב בא לעולם ואתי לאפקועי שערים), אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני'?

מהו דתימא 'הני מילי - צבור, אבל יחיד - לא' (שלש תעניות שהיחידין עושין קודם לצבור - אינן זקוקין להתחיל בשני, דליכא אפקיעת שערים משום יחידים לחודייהו, והללו שלש תעניות דיחידים אינן בכלל שלש עשרה תעניות דצבור, תדע דקא חשיב במתניתין שלש ושלש ושבע) - קמשמע לן.

תניא נמי הכי: 'כשהתחילו היחידים להתענות - מתעניין שני וחמישי ושני, ומפסיקין בראשי חדשים' (שאם חל ראש חדש בשני ובחמישי לאחר שהתחילו להתענות - פוסקין תעניתם),

(תענית י, ב)

ובימים טובים הכתובין במגילת תענית'.

Ta'anos 010a: When we start saying "v'Sen Tal u'Matar"

Mark Kerzner <mkerzner70@hotmail.com> asked:

Dear Rabbi Kornfeld:

BSD

In the Artscroll edition of Taanis, the dates are quoted as December 5 or 6, not 4 or 5, as in the Artscroll Siddur. This is a stira.

Besides, I have also heard in a Daf Yomi lecture a few years ago that the 4 or 5 of December were calculated by the author of Kitzur Shulchan Oruch, Rabbi Shlomo Ganzfried, and that since then the calculated date changed by 1, thus making it December 5 or 6.

Have you heard of these opinions? Is it connected to the question of 60 days being 60*24 hours, or 60 days?

Thank you. Sincerely,

Mark Kerzner

The Kollel replies:

Good question. The issue is not related to the question of 60 days after the Tekufah, or 60 periods of 24 hours after the Tekufah.

Rather, the issue is merely a matter of how to count the English dates.

The Jewish date begins at nightfall, while the secular date begins at midnight.

If I tell you that we start saying "v'Sen Tal u'Matar" in Ma'ariv (after nightfall, but before midnight) of December 4, what does that mean? Does that mean the night *going into* December 4 (but right now, when you Daven Ma'ariv before midnight, it is still December 3), or does that mean the night *near the end* of December 4 (it has been December 4 all day already, and at night, a few hours before midnight, you say v'Sen Tal u'Matar)?

When the ArtScroll Sidur says that the date (in a normal year) is December 4, that means that we begin saying v'Sen Tal u'Matar after December 4, during the night going into December 5.

When the ArtScroll Ta'anis says that the date (in a normal year) is December 5, that also means the night going into December 5 (but right now, during Ma'ariv, it is still December 4).

When the KITZUR SHULCHAN ARUCH was first published (1864), they were saying v'Sen Tal u'Matar on the night going into December 4, while the actual date was still December 3. In the year 1900, when no leap year was made (in accordance with the system of the Gregorian calendar of omitting the leap year three out of every four centesimal years), the date of 60 days after the Tekufah consequently moved up one day -- to "December 5" in the words of the footnotes on the Kitzur Shulchan Aruch, meaning that we say v'Sen Tal u'Matar on December 4, during the night going into December 5.

I hope this clarifies your question.

All the best,

Y. Shaw

תנו רבנן: 'אל יאמר אדם: "תלמיד אני" (ואיני חשוב כל כך כיחידים, כלומר: איני ראוי להתחיל תענית עם היחידים), איני ראוי להיות יחיד", אלא: כל תלמידי חכמים יחידים.
אי זהו יחיד ואי זהו תלמיד?
יחיד - כל שראוי למנותו פרנס על הצבור,

תלמיד - כל ששואלין אותו דבר הלכה בתלמודו ואומר, ואפילו במסכת דכלה'.

תנו רבנן: 'לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד' (לענין תענית) - עושה (דנראה מגסי הרוח, ותנן (אבות פרק ג משנה י'): 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו כו'), תלמיד - עושה (הכי גרסינן: התלמידים עושין עצמן - כדאמרינן לעיל, שכל התלמידים ראויין לכך, ואין בהם משום גסות הרוח) - דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: עושה, וזכור לטוב, לפי שאין שכח הוא לו, אלא צער הוא לו'. (ואפילו שאינו תלמיד, עושה עצמו יחיד להתענות וזכור לטוב, דצער הוא לו ולא גסות).

תניא אידך: 'לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד - עושה; תלמיד - עושה - דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: כמה דברים אמורים - בדבר של שכח, אבל בדבר של צער - עושה, וזכור לטוב, שאין שכח הוא לו אלא צער הוא לו'. (לישנא אחרינא גרסינן: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה, תלמיד עושה, כלומר: ולא כל הרוצה נמי לעשות עצמו תלמיד, להתנהג עצמו במדת תלמיד בחלוקו ובמסתנו, ולהתנאות בסודר של תלמידי חכמים ושאר דברים עושה, דכל הרוצה ליטול לו את השם לא יטול, ורבי יוסי ארישא; ומסתבר כי האי לישנא מדקא מהדר רבן שמעון בן גמליאל: 'דבר של שכח - אינו עושה', מכלל דאיירי בשבח).

תנו רבנן: 'מי שהיה מתענה על הצרה ועברה' (מתענה ומשלים, ואם לאו - נראה כמתנה עם קונו: אם תעבור [לא] אתענה, ואם לאו - אתענה), על החולה ונתרפא - הרי זה מתענה ומשלים (הוא הדין אם מת החולה בעי לקימיו נדרו); ההולך ממקום שאין מתעניין למקום שמתעניין - הרי זה מתענה עמהן; ממקום שמתעניין למקום שאין מתעניין - הרי זה מתענה ומשלים (כל התעניות שקבלו עליהן בני עירו, דנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם); שכח ואכל ושתה (דיעבד) - אל יתראה בפני הצבור (שנראה כחתן בין אבלים, ויתקנאו בו), ואל ינהיג עידונין בעצמו (שלא יאמר: הואיל ואכלתי כל שהוא - אוכל הרבה), שנאמר: [בראשית מב,א: וירא יעקב כי יש שבר במצרים] ויאמר יעקב לבניו למה תתראו; אמר להם יעקב לבניו: אל תראו עצמכם כשאתם שבעין (שיש לכם חטים הרבה), לא בפני עשו ולא בפני שמעאל, כדי שלא יתקנאו בכם (ולא הלכו אלא בשביל דבר זה: שלא להתראות בפני בני עשו, שהיו צעורים ורעבים) '.

[בראשית מה,כד: וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם] אל תרגזו בדרך; אמר רבי אלעזר: אמר להם יוסף לאחיו: אל תתעסקו בדבר הלכה, שמא תרגזו עליכם הדרך (תתעו). איני? והאמר רבי אלעאי בר ברכיה: שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה - ראויין לישורף, שנאמר (מלכים ב' ב'א) ויהי המה הלכים הלך ודבר והנה רכב אש וסוסי אשויפרדו בין שניהם [ויעל אליהו בסערה השמים]; טעמא - דאיכא דיבור, הא ליכא דיבור - ראויין לישורף (דכתיב והנה סוסי אש וכתוב בההוא עניינא הלך ודבר, ואהכי כתביה: לאשמועינן דאי לאו שהיו הולכין בעומקה של הלכה - לא היו ניצולין) ! ?

לא קשיא: הא - למיגרס (מבעי ליה באורחא), הא - לעיוני (אבל במלתא דמבעי ליה לעיוני - לא).

במתניתא תנא: (מאי אל תרגזו בדרך?) - אל תפסיעו פסיעה גסה (- אל תזיקו עצמכם בפסיעה גסה), והכניסו חמה לעיר (כשאתם לנין ושוכבין בדרך בעיירות - הכניסו לעיר בעוד שהחמה זורחת):

אל תפסיעו פסיעה גסה - דאמר מר: פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם; והכניסו חמה לעיר - כדורב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יצא אדם בכי טוב (שימתינ עד שיאור, כמו וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א,ט)) ויכנס בכי טוב (בערב בעוד שהחמה זורחת, שאין ליסטיין מצויין, אי נמי: שלא יפול בבורות ובקעים שבעיר, שלא יעלילו עליו עלילות מדגל אתה או גנב), שנאמר (בראשית מד,ג) הבקר אור והאנשים שלחו [המה וחמריהם] (מיכן שיצאו בכי טוב, והוא הדין ליכנס בכי טוב. יש ספרים דלא כתיב בהו האי קרא, אלא מילתא דרב יהודה סברא הוא, ולא בעינן קרא).

אמר רב יהודה אמר רבי חייא: המהלך בדרך - אל יאכל יותר משני

רעבון (דאמיר לקמן (תענית יא,א) שצריך להרעב עצמו בשני רעבון). **מאי טעמא?**
הכא (תלמוד זה בבלי הוא, וכי משתעי בבבל קאמר הכא, וכל 'הא לן והא להו' - בבבל קאמר) **תרגימו:**
משום מעיינא (שלא יתחלחלו מעיו של אדם ברוב אכילתו מפני טורח הדרך; יש אומרים: יהיו מעיו של
אדם שופכים זה לזה כעין מעיו), **במערבא אמרי: משום מזוני** (שמא אין לו לאחר כך).
מאי בינייהו?
איכא בינייהו

(תענית יא, א)
דיתיב בארבא (שהולך בספינה: משום מזוני - איכא, משום מעיינא - ליכא); **אי נמי: דקאזיל**
מאונא לאונא (מקום מלון התגרים מכפר לכפר, דמשתכחי מזוני, וליכא למיחש למזוני, ולמעיינא
איכא למיחש).
רב פפא - כל פרסה ופרסה אכיל חדא ריפתא, קסבר (רב פפא): (הא דאמור רבון
לא ליכול טפי) **משום מעיינא** (משום מעיינא, ואיהו לא מיסתפי ממעיינא, דבעל בטן הוה, ענין אחר:
כריסו רחבה, כדאיתא בבבא מציעא (דף,א) דקא חשיב אבריה דרב פפא, וכאיש גבורתו, ולפיכך יכול לאכול הרבה
ואינו מזיק לו).

אמר רב יהודה אמר רב: כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה
משונה (מת בחרב וברעב, וכל מיתה שאינה בידי מלאך המות כדרך כל אדם על משתו), **שנאמר** (איוב ה,כ)
ברעב פדך ממות [ובמלחמה מידי חרב]. **מרעב מיבעי ליה! אלא הכי קאמר: בשכר**
שמרעיב עצמו בשני רעבון (כשישראל בצער) - **ניצול ממיתה משונה**.
אמר ריש לקיש: אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון (דצריך אדם לנהוג צער
בעצמו), **שנאמר** (בראשית מא,ג) **וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב** [אשר ילדה לו אסנת בת פוטי
פרע כהן און].
תנא: 'חסוכי בנים (חסירי בנים, דגרסינן במנחות (כס"א) לגבי מנורה: ומי חסיכי כולי האי, שלא קיימו
פריה ורביה) **משמשינן מטותיהן בשני רעבון**.

תנו רבנן: **'בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן, כאין שני**
מלאכי השרת שמלוין לו לאדם (אחד מימינו ואחד משמאלו, דכתיב (תהלים צא,יא) **כי מלאכיו יצוה**
לך), **ומניחין לו ידיהן על ראשו, ואומרים: פלוני זה שפירש מן**
הצבור - אל יראה בנחמת צבור.
תניא אידך: 'בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם: אלך לביתי
ואוכל ואשתה, ושלוש עליך נפשי, ואם עושה כן - עליו הכתוב
אומר: (ישעיהו כב,יג) והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר
נמות; מה כתיב בתריה - ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותן [אמר ה'
אלהים צבאות];
עד כאן מידת בינונים (שיראין מן המיתה, כדכתיב בהו כי מחר נמות), **אבל במדת**
רשעים מה כתיב?

(ישעיהו נ"ב) **אתיו אקחה יין ונספגא שכר והיה כזה יום מחר** [גדול יתר מאד]. **מה כתיב בתריה?**
- (ישעיהו נ"א) **הצדיק אבד ואין איש שם על לב** [ואנשי חסד נאספים באין מבין] (מפני מה הוא מת?) **כי מפני**
הרעה נאסף הצדיק (מפני שלא יצטער הוא ברעה, ואחר שהיא גזרה מלפניו, כי מפני הרעה נאסף הצדיק; לשון
אחר: מפני רעות של אלו הוא נאסף, שאין הקדוש ברוך הוא רוצה שיבקש עליהם רחמים) **! אלא: יצער**
אדם עם הצבור, שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור,
שנאמר (שמות י"ב) **וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה** [ואהרן וחור תמכו בידיו, מזה
אחד ומזה אחד, והי ידיו אמונה עד בא השמש]; **וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת**
אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויין בצער -
אף אני אחיה עמהם בצער; וכל המצער עצמו עם הצבור - זוכה ורואה
בנחמת צבור. ושמא יאמר אדם: מי מעיד כן? - אבני ביתו של אדם
וקורות ביתו של אדם מעידים בו, שנאמר (חבקוק ב,יא) **כי אבן מקיר תזעק**
וְכָפִיִּים (חצי לבינה, ורגילין לתתה בין שתי נדבכי העצים) **מעץ יעננה**.
דבי רבי שילא אמרי: שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם הן מעידין
עליו, שנאמר (תהלים צא,יא) **כי מלאכיו יצוה לך** [לשמך בכל דרכך].
רבי חידקא אומר: נשמתו של אדם היא מעידה עליו, שנאמר (מכילתא,ה) **אל**
תאמינו ברע אל תבטחו באלוף [משכבת חיקך שמר פתחי פיך];

ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו, שנאמר (ישעיהו מג,י) אתם עדי (לשון רבים) נאם ה' [ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה].

[דברים לב,ד: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט] אל אמונה ואין עול [צדיק וישר הוא]: 'אל אמונה' - (מצדיק הדין על הצדיקים לפרוע מהם, ועושה טובה וישרות עם הרשעים לפרוע כל זכותם בעולם הזה, כדי לטוֹרֵדוֹ): כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעושין - כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושין;

'ואין עול' (שאין עושה דין בלא דין אמת וצדק): כשם שמשלמין שכר לצדיקים לעולם הבא אפילו על מצוה קלה שעושין - כך משלמין שכר לרשעים בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושין (כדי לטוֹרֵדוֹ מן העולם הבא, וכדכתיב (דברים י,י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו);

'צדיק וישר הוא' - מלמד שבשעת פטירתו של אדם לבית עולמו - כל מעשיו נפרטין לפניו, ואומרים לו: כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני, והוא אומר "היין", ואומרים לו: חתום! וחותם, שנאמר (איוב לז,י) ביד כל אדם יחתום [לדעת כל אנשי מעשהו] (כותב מעשה כל אדם, ומחתים יד על כל מעשיו); ולא עוד, אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם: יפה דנתוני לקיים מה שנאמר (תהלים נא,י) לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי [למען תצדק בדברך [תזכה בשפטך] (שהוא מצדיק עליו בדברך, שאתה מראה לו).

Ta'anis 11

1) PERSONAL CONDUCT DURING TIMES OF FAMINE

QUESTION: The Gemara says that during a time of famine, marital relations are prohibited, as we learn from the conduct of Yosef during the famine in Mitzrayim. If marital relations are prohibited during a time of famine, how was Yocheved conceived? Yocheved was born to Levi when the family of Yakov descended from Eretz Yisrael and entered Mitzrayim (as Rashi points out in Bereishis 46:26), which was two years into the famine! (TOSFOS)

ANSWERS:

(a) TOSFOS answers that our Gemara is only making a statement of preferable behavior, of Midas Chasidus, and it is not expressing an actual prohibition. Levi and his wife did not practice this Midas Chasidus, although Yosef did. (The RA'AVAD writes in Sha'ar ha'Kedushah that before the Torah was given, the Avos and their children did not observe practices such as Midas Chasidus, but only the actual Mitzvos.)

The OR HA'CHAIM (Bereishis 41:50), though, asks that the verse explicitly refers to Levi as "Ish Chasidecha" (Devarim 33:8), implying that he did conduct himself with Midas Chasidus!

(b) The DA'AS ZEKENIM (Bereishis 41:50) quotes RABEINU YEHUDAH HE'CHASID who explains that it is only prohibited when one knows, from the prophecy of a Navi, that the famine will continue. Yosef had heard the prophecy that was expressed in the dream of Pharaoh, and thus he knew that the famine would continue. Levi did not know this, and therefore it was permitted for him to engage in marital relations.

It appears that Rabeinu Yehudah he'Chasid understood that the reason for the prohibition so as not to stretch already limited resources by introducing another contender for the food supply. This only applies if the child will be *born* while there is still a famine (since that is the when he, or his mother, will need to need extra food).

(c) The MIZRACHI and the OR HA'CHAIM answer that if one does not have any children, marital relations are permitted during a famine, as our Gemara says. The reason is presumably because a person who has no children is obligated to fulfill the Mitzvah of Piryah v'Rivayah. Levi, although he had boys, did not have any girls, and thus he had not yet fulfilled the Mitzvah of Piryah v'Rivayah. Therefore, it was permitted for him during the time of famine.

The problem with this answer is that Yosef, too, did not have any daughters! Why, then, did Yosef refrain from marital relations, while Levi did not? (See OR HA'CHAIM.)

The DA'AS ZEKENIM, who also gives this answer, explains why Yosef acted differently from Levi even though they both had only boys. Yosef maintained that one fulfills the Mitzvah of Piryah v'Rivayah with two male children. Levi, on the other hand, was of the opinion that one must have at least one boy and one girl to fulfill the Mitzvah (both of these opinions are discussed in Yevamos 62a). Therefore, Yosef held that he did not fall into the category of those who are permitted to engage in marital relations during a famine, while Levi held that he did!

(d) The CHIZKUNI and OR HA'CHAIM further suggest that the reason Levi did not refrain was because his own family was not suffering; they had food during the famine. Only the natives around them were suffering, and there was no obligation to join in their suffering. (Although he did not know whether Yosef did or did not have food, Yosef was only a single person and the entire family should not have to suffer because of a single member's plight.) Yosef, though, did not know that his father and brothers had food and he thought that they were suffering from the famine. Therefore he joined them in their suffering and refrained from marital relations.

We may develop this answer further by suggesting that even if Yosef was confident that his family had food because of the great merit of Yakov Avinu (if Yosef merited to have food, certainly Yakov would merit the same), he nevertheless separated from his wife because the natives were suffering. Why, then, did Levi not separate from his wife out of empathy for the natives like Yosef did?

The MIZRACHI (beginning of Parshas Vayeshev) explains that when the young Yosef reported to his father that his brothers were eating Ever Min ha'Chai (limbs from a live animal), that was only his interpretation of their act; they were actually eating from an animal that had been slaughtered properly but was still kicking. An animal in such a state is permitted for a Jew to eat, and is prohibited as Ever Min ha'Chai for a Ben Noach to eat. The brothers maintained that they had a status of Jews, and therefore the animal was permissible to them. Yosef, though, maintained that they were considered Bnei Noach, since the Torah had not yet been given to them, and thus it was forbidden for them to eat the animal.

Levi, then, was following his previous reasoning when he did not separate from his wife. He held that he had a status of a Jew, and thus he did not have to share in the suffering of the natives who were Bnei Noach. Yosef, though, maintained that the sons of Yakov, too, were considered Bnei Noach, and therefore he had to be concerned for the feelings of his fellow Bnei Noach (just as Noah did during the Flood, Rashi Bereishis 7:7). That is why

Yosef separated from his wife while Levi did not! (M. Kornfeld)

אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא.
סבר כי האי תנא, דתניא: 'רבי אלעזר הקפר ברכי אומר: מה תלמוד לומר [במדבר ו,יא]: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה? וכפר עליו מאשר חטא על הנפש [וקדש את ראשו ביום ההוא]? וכי באיזה נפש חטא זה? (מי הרג שנקרא 'חוטא')? אלא שציער עצמו מן היין (שאין מצוה לצער עצמו, כדאמרין: 'צדיקי אי אכלי האי עלמא [בהוריות]: אי אכלי תרי עומלין] - מי שני להו?', [במסכת הוריות פרק שלישי דף יב,ב])! והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר - על אחת כמה וכמה.
רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש (רישיה דקרא קא דריש, בשביל שמתוך כך מתמקין עונותיו: שמתענה), שנאמר (במדבר ו,ה) [כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר לה'] קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו; ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר - על אחת כמה וכמה!'.
ולשמואל, הא איקרי קדוש!
ההוא - אגידול פרע קאי (ששערו אסור בהנאה, אבל הוא עצמו לא נקרא קדוש);
ולרבי אלעזר, הא נקרא חוטא!
ההוא - דסאיב נפשיה (כתרגומו מאשר חטא על הנפש [במדבר ו,יא]; פשט המקרא על שנטמא במת!)
ומי אמר רבי אלעזר הכי? והאמר רבי אלעזר: לעולם ימוד אדם עצמו

(תענית יא, ב)
כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (כאילו כל מעיו קדוש, ואסור להכחישן), שנאמר [הושע יא,ט]: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש] בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר! (דהכי משמע בקרבך קדוש: כלומר: דאסור להתענות, בקרבך קדוש; רישיה דקרא קדריש; בשביל שקדוש שרוי בצער - לא אבוא בעיר של מעלה, עד שאבנה ירושלים של מטה; ורמיזא בעלמא הוא?)
לא קשיא: הא - דמצי לצעורי נפשיה (שיכול לסבול התענית - משבחו הקדוש ברוך הוא), הא - דלא מצי לצעורי נפשיה (אבל מי שאינו יכול להתענות נקרא חוטא).
ריש לקיש אמר: נקרא חסיד (המתענה), שנאמר (משלי יא,יז) גמל נפשו איש חסד (מפריש עצמו ממאכל ומשתה, כמו ביום הגמל את יצחק (בראשית כא,ח) - שבר"ר בלעז [לגמול מיניקה] מפי מור; אי נמי: גומל - לשון תגמול, שמשלים נפשו לקונו) ועכר שארו [אכזר] (המתענה ומכחיש בשורו נקרא אכזר).

אמר רב ששת: האי בריבי דיתבי בתעניתא - ליכול כלבא לשירותיה (סעודתו; 'כלבא ליכול סעודתו'! ולכן המתענה אינו מועיל לו, אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה יאכל).
ואמר רבי ירמיה בר אבא: אין תענית ציבור בבל (לענין איסורי חומרי תענית אמר רבי ירמיה למילתיה, שהיו נוהגין בו כעין אבילות, שהיו אוכלין מבעוד יום ואסורין בנעילת הסנדל) אלא תשעה באב בלבד.
אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים (חלש הוא, ואינו יכול ללמוד).

11b-----11b

2) DEFINITION OF A "TA'ANIS SHA'OS"

OPINIONS: The Gemara discusses whether a "Ta'anis Sha'os" is considered an actual Ta'anis, and if it is, whether or not one recites Aneinu, the prayer said on a Ta'anis, in the Shemoneh Esreh. What exactly is a Ta'anis Sha'os?

RASHI seems to say that a Ta'anis Sha'os is simply a Ta'anis which one did not formally accept upon himself during the previous day (one fasted without a Kabbalah to do so the day before). Why, though, should such a Ta'anis be called a Ta'anis *Sha'os*? What does it have to do with "Sha'os" (literally "hours")?

Second, why does the Gemara say that if remains fasting through the night

following a Ta'anis ("Lan b'Ta'aniso"), it is not even called a Ta'anis Sha'os because "he was not Mekabel it." By definition, every Ta'anis that one was not Mekabel is a Ta'anis Sha'os! Why should this not be considered a Ta'anis Sha'os?

(a) According to RASHI, who says that a Ta'anis Sha'os is simply a Ta'anis that one was not Mekabel upon himself the day before, the reason it is called a Ta'anis Sha'os is as follows. Since one was not Mekabel it the day before, but only after nightfall, that day is not a full day of Ta'anis. It lasts only for "hours" rather than days, since it starts at the time he accepted it and continues until the end of that same day. When one is Mekabel the Ta'anis the day before, the entire day -- and not just a certain number of hours in the day -- is viewed as a "day of fasting."

This does not mean that if he accepts the Ta'anis from before nightfall he will not be eating for 24 hours. It is permitted for him to eat at night. Nevertheless, since he accepted it upon himself earlier, the night is considered to be part of a "fast day." (Rashi says clearly in Shabbos 24a, that one who was Mekabel a Ta'anis the day before says Aneinu even at night, even if he is still eating and drinking at that time.) If one was Mekabel the Ta'anis after the night began, then the whole day cannot be considered a Ta'anis because the day began before the Ta'anis was accepted.

When Abaye says that the Ta'anis of our Gemara is different because the person did not accept upon himself the Ta'anis, he means that the person not only failed to accept the Ta'anis upon himself the day before, but he was never accepted it upon himself it at all. Only **after** he fasted did he express his desire to say Aneinu for his "retroactive fast," but by then it is too late to convert his act of fasting into a formal Ta'anis.

(b) The ROSH holds that both a Ta'anis and Ta'anis Sha'os are the same with regard to Kabalah -- one must accept upon himself either type of Ta'anis the day before in order for it to be considered a valid Ta'anis. The difference between them is that in a Ta'anis Sha'os, one accepts to fast only a certain number of hours during the day, as the term "Ta'anis Sha'os" implies. A regular Ta'anis is when one accepts to fast the entire day.

Abaye says that in the case of Rav Huna, the person was not Mekabel the Ta'anis the day before, but only on the day that he started to fast (albeit before the fast began). Therefore it is not even a Ta'anis Sha'os.

3) SAYING "ANEINU" AFTER FASTING THROUGH THE NIGHT

QUESTION: Rav Huna says that if one fasted during the day and continued to fast through the night, he does not say Aneinu during the day that follows that night. Why would we have thought that he says Aneinu on the day after his fast? RASHI (DH l'Machar) explains what Rav Huna is teaching us. We might have thought that one should say Aneinu in order to fulfill the recitation of Aneinu for the fasting of the **night before**. Rav Huna teaches that one cannot do that, because there was no Kabalah for the Ta'anis that one observed during the night.

Why did Rashi have to explain that Aneinu is being said retroactively for the fast of the previous night? The person has presumably not yet stopped fasting. Rashi should explain that Aneinu is being said for the fast that he

is *still observing*, during the day after the night!

ANSWER: The Gemara (12a) states that it is only considered a Ta'anis Sha'os if one does not eat anything *until the end of the day*. If so, when one fasted throughout the night after his fast, how can he say Aneinu the following day? Even though he is still observing his fast at the beginning of the day, he is going to eat before the end of the day, and thus the fast will not be a valid Ta'anis on which to say Aneinu!

For this reason, the ROSH says that Rav Huna is not discussing a case where one fasts for a single day and wants to say Aneinu on the following day before eating. Rather, the case is where one decides, on the morning after a Ta'anis, to fast for two entire consecutive days. He wants to say Aneinu after the first night and not eat again until nightfall. (KORBAN NESANEL 1:10:5)

RASHI, on the other hand, found that explanation to be unlikely, because the Gemara, which says "Lan b'Ta'aniso," implies that the person had no intention to fast a second day, but merely to fast during the night following his one-day fast. Therefore, Rashi explains that the prayer of Aneinu that one would say during the day after fasting through the night is for the fast that he *already observed* (the previous night), and not for the fast that he is observing at that time, when he Davens, during the day. When the Gemara says later (12a) that one must fast until sundown, it is referring to a case where one starts his fast at sunrise. Rashi learns that just as one may fast from sunrise to sunset, so may one fast from sunset to sunrise and it is considered a full-fledged fast. That is why Rashi says that we might have thought that one may say Aneinu because of the fast of the preceding night which had a status of a Ta'anis Sha'os. On the other hand, there was no reason for the Gemara to presume that one should say Aneinu for fasting a short while on the next day, since he is going to eat before sundown and thus that day does not have a status of a Ta'anis. (M. Kornfeld)

אוכלין ושותין משחשיכה [ומותרין במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה]:
אמר רבי זעירא אמר רב הונא: יחיד שקיבל עליו תענית (מאתמול): "הרי אני יושב בתענית למחר", אפילו אכל ושתה כל הלילה (עד עמוד השחר) - למחר הוא מתפלל תפילת תענית ('עננו'); לן בתעניתו (באותו תענית שקיבל עליו, שלא אכל במוצאי תעניתו, ולן כל אותו הלילה לשם תענית עד הבקר) - (למחר) אינו מתפלל של תענית (אינו יכול להתפלל 'עננו' קודם שיאכל, כדי לצאת ידי חובת תענית של לילה, אף על פי שהוא יום אחד כדכתיב (בראשית א.ה) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, ולקמן מפרש ואזיל).
אמר רב יוסף: מאי קסבר רב הונא (מאי טעמא אין מתפלל למחר עננו)?
סבירא ליה אין מתענין לשעות (כלומר: האי דקאמר למחר אין מתפלל תפלת תענית - לכך אינו מתפלל: דקבלת תענית זה אינו קבלה, ואינו תענית כלל, ואם רוצה לאכול ולטעוד בתוך התענית - הרשות בידו, דאין מקבלין תענית לשעות, כגון זה שלא קיבל תענית של לילה זה מאתמול, כדקתני: 'לן בתעניתו'; דמשמע: מאליו: כשהחשיך ובא לטעוד עמד ולא אכל, כלומר: שהיה בדעתו לאכול עד שעבר מקצת הלילה שעה אחת או שתי שעות, ואחר כך נמלך ולן בתעניתו), או דלמא (האי דקאמר רב הונא למחר אין מתפלל תפלת תענית' - לאו משום דאין מתענין לשעות) מתענין לשעות (דשם תענית עליו, ואם רוצה לחזור בו ולטעום אחר שהתחיל בתענית - אינו יכול), (אלא להכי אינו מתפלל תפלת תענית, דסבר: והמתענה לשעות אינו מתפלל תפלת תענית (אין תענית של שעות חשוב וחמור כל כך שיהא צריך להתפלל עליו 'עננו')?
אמר ליה אביו: לעולם קסבר רב הונא (בעלמא ד) מתענין לשעות, והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, ושאי הכא (והכא מאי טעמא אין מתפלל תפלת תענית?) -

דאיכא שעות דליליא (דשאני הכא היכא דהתענה אתמול ובלילה לן בתעניתו) דלא קביל עליה מעיקרא (שלא קיבל עליו תענית זה בפני עצמו מאתמול כדרך שאר מתעניין לשעות, ואינו חשוב להתפלל עליו 'עננו').

מר עוקבא איקלע לגינזק ('מר עוקבא איקלע לגינזק' - גרסינן, דאילו רבי עקיבא לא היה מסתפק לו הנך בעי! ועוד: דבלשון ברייתא הוה משתעי ביה: מעשה ברבי עקיבא כו', ולא בגמרא), בעו מיניה:

1. מתעניין לשעות או אין מתעניין לשעות? - לא הוה בידיה;
2. קנקנין של נכרים (שמכניסין בהן יין לקיום) אסורין (אסור להשתמש בהן) או מותרין? - לא הוה בידיה.

3. במה שימש משה כל שבעת ימי המלואים (דאילו באהרן כתיב בגדי כהונה, דכתיב (שמות כט, ה) והלבשתם, שבשעה שהיה משה עובד, אהרן היה לבוש בגדי כהונה, ועבודה דמשה גזירת הכתוב הוא, ובגדי כהונה לא מצינו בו, ומסתמא אין הדבר כשר שהיה עובד בבגדיו של חול, שיוצא בהן לשוק)? - לא הוה בידיה.

אזל ושאל בי מדרשא. אמרו ליה, הלכתא: מתעניין לשעות, ומתפללין תפלת תענית; והלכתא: קנקנין של נכרים לאחר שנים עשר חדש מותרין (הולך טעם יין נסך, ומותרים בלא עירוי מים, אבל תוך שנים עשר חדש - צריך עירוי שלשה ימים מעת לעת); במה שימש משה כל שבעת ימי המלואים - בחלוק לבן (של פשתן, עשוי לשם כך).

רב כהנא מתני (כי האי לישנא): בחלוק לבן שאין לו אימרא (שפה מתרגמין אימרא (שמות כח, לב), כלומר: תחוב היה מחוט אחד כל החלוק, ולא כבגדים שלנו שבתי הידים מדובקין בבגד הגוף בתפירה; כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנאמר (במדבר לב, כב) והייתם נקיים מה' ומישראל).

אמר רב חסדא:

(תענית יב, א)

הא דאמרת 'מתעניין לשעות' - והוא שלא טעם כלום עד הערב. (כלומר: לא אמרו במתענה שאכל בו ביום כגון שהתחיל להתענות עד חצי היום ואחר כך אכל - דאין זה עינוי ואם אכל קודם חצות - אין בכך כלום, דאינו תענית של כלום, אלא כשהשלים כל היום, אף על פי שלא קיבלו עליו מאתמול).

אמר ליה אביי (ופריך): (אי דקבל עליו להתענות עד חצי יום, והדר מתענה כל היום -) הא תענית מעלייתא היא (ופשיטא דתענית גמור הוא, ואפילו תפלת תענית נמי מתפלל עליו, ולא איצטרך לאוקומי הלכה בהכי, דזהו תענית גמור)! (והאי מקשה סבר: דהאי הלכה מתעניין לשעות - כמשמעו: דיכול להתענות עד חצי היום - 'מתענה' קרינא ביה);

לא, צריכא דאימלך אימלוכי (כלומר: לא היה בדעתו כלל להתענות, אלא אתא ליה טרדא ולא אכל עד חצי היום, וכי מטא חצי יום ממליך אמר: "הואיל והתענית עד חצי היום - אתענה כל היום").

ואמר רב חסדא: כל תענית שלא שקעה עליו חמה (שלא התענה עד אותה שעה) - לאו שמיה תענית.

מיתיבי [תענית פ"ב מ"ד דף טו, ב]: 'אנשי משמר' (כהנים ולוים העובדין מתעניין, כדלקמן בפרק סדר תעניות) מתעניין ולא משלימין' (לפי שהן עוסקין בעבודה, ואין יכולים להשלים; אלמא, אף על גב דאינו משלים - מתענה קרי ליה)!

התם - לצעורי נפשיה בעלמא הוא (עם הצבור, אבל אינו תענית לא להתפלל תפלת 'עננו' ולא לקובעו עליו חובה כלל, וכל שעה שהוא רוצה לאכול - אוכל).

תא שמע, דאמר רבי אליעזר ברבי צדוק: 'אני מכני כניו של סנאב כן בנימין' (משבט בנימין) ופעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיום טוב שלנו הוא' (כדלקמן 'בשלשה פרקים' (תענית כו, א) 'זמן עצי כהנים והעם כו', עד בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה, בעשרה בן בני סנאב בן בנימין, שעל ידי מעשה קבעו להן חכמים להתנדב עצים ולהביא למערכה, וכשמגיע זמנו מביאין אותן ומדליקין אותן על גבי המזבח, אף על פי שהיו שם שאר עצים הרבה, מה שאין כן בשאר מתנדבי עצים, דאין מבערין אותן בזמן שיש עצים אחרים. במסכת מנחות (ק"ב) אמרין: המתנדב עצים לא יפחות משני גזירין, ועצים טעונין קמיצה, טעונים הגשה כו')! ?

התם נמי לצעורי נפשיה בעלמא הוא.

תא שמע דאמר רבי יוחנן (פעמים שהיה אומר): "אהא בתענית עד שאבוא לביתי" (ואי מטי לביתיה בשתיים או בשלש שעות ביום - הוה אכיל, וקרי ליה 'מתענה')! ?

התם - לשמוטיה נפשיה מבי נשיאה הוא דעבר (דלא ליטרוהו למיכל בהדיהו, שהיה מבקש הימנו שיאכל עמו, היה אומר כן, שלא יטריחנו לאכול עמו; ומיהו לא הוי תענית, שאם היה רוצה - היה אוכל מיד, ואין בנדרו כלום).

אמר שמואל: כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום - לאו שמיה תענית.

ואי יתיב מאי (מי סליק לתענית אי לא)?

אמר רבה בר שילא: דמי למפוחא דמליא זיקא ('מפוחא' - הוא המפוח שנופחין בו הנפחין את האור, המתמלא ברוח, אף זה נתמלא רוח - שלא אכל בחנם).

אימת מקביל ליה?

רב אמר 'במנחה' (בזמן המנחה, ואפילו בשוק - אומר: "הריני מחר בתענית"); **ושמואל אמר 'בתפלת המנחה'** (בסופה, תוספת ריצוי ותחנונים, עד שאומר: "הריני מחר בתענית"; ודוקא נקט מנחה, משום דסמוך לתחלת יום תעניתו, לאפוקי תפלת יוצר; ודיקא נמי: מדפסיק שמואל ופליג אדבר דאמר בזמן המנחה, שיעורא יתירא).

אמר רב יוסף כוותיה דשמואל מסתברא, דכתיב* במגילת תענית (לסוף ימים טובים הכתובים במגילת תענית כתיב בה: 'מקדמת דנא ייסר לעיל מינה תני אילין יומיא די לא להתענאה בהון') **'להן כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא** (לפני אלו ימים טובים, כגון שקיבל עליו עשרה תעניות או עשרים, ונכנסו אלו הימים בהם) **ייסר'; מאי, לאו ייסר עצמו בצלו** (בתפלה, ואי לא קבליה עליה בתפלת המנחה - לא דחי להנך ימים טובים, אלמא: דעיקר תענית בעי לקבולי בתפלת המנחה עילויה, ואי לא קבליה עילויה בתפלת המנחה - לא עשה כלום)? **(בצלו - צלותא; איכא דאמרי: לשון נדר: שקבל עליו להתענות, כמו הרימותי ידי אל ה' (בראשית יד, כב) דמתרגמינן: ארימיה ידי בצלו, ואין רבי מודה.)**

לא, יאסר עצמו.

*** (האי דקתני 'דכתיב' - משום דמגילת תענית היתה נכתבת לבד, לזכרון נסים).**

פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון ברבי: חד אמר 'ייסר' (ייסר - לשון וְאָסְרָה אָסַר (במדבר לד,)) וחד אמר 'יאסר' (דלא הוי תני ייסר בצלו', דמשמע דוקא כדאמרינן אי מקבל בתפלת המנחה - אין, ואי לא - לא, אלא יאסר, דמשמע: יהא אסור לאכול אי אתי עליה תעניות מן קדמת דנא, בין בתפלה בין שלא בתפלה).

מאן דאמר 'ייסר' - כדאמרינן; למאן דאמר 'יאסר' - מאי היא (מאי קסבר)?

(ומשני): דתניא במגילת תענית: 'כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא - יאסר. כיצד? יחיד שקיבל עליו שני וחמישי <ושני> של כל השנה כולה (כלומר: כדמפרש בהדיא: אם נדרו קודם לגזרתנו כו' **ולא שנא בין בתפלה בין שלא בתפלה) ואירעו כם ימים טובים הכתובין במגילת תענית - אם נדרו קודם לגזרתנו** (קודם שגזרו חכמים ימים טובים הללו) **יבטיל נדרו את גזרתנו, ואם גזרתנו קודמת לנדרו - תבטל גזרתנו את נדרו** (אבל משגזרו, אף על פי שהתחיל תעניתו קודם הזמנים הללו - לא דחו).

תנו רבנן: 'עד מתי אוכל ושותה (בלילה, כשמתענה למחר, בכל תעניות שהוא אוכל משתחשך, ואפילו בתענית יחיד קא מיירי)?

עד שיעלה עמוד השחר - דברי רבי.

רבי אליעזר בר שמעון אומר: עד קרות הגבר (אפילו פעם ראשונה קאמר, מדקאמר גבי יוצא יחידי בלילה בסדר יומא (כא,א): 'עד שישלש').

אמר אביי: לא שנו אלא שלא גמר סעודתו (אבל גמר דברי הכל אינו אוכל), **אבל גמר סעודתו - אינו אוכל.**

איתיביה רבא: 'גמר ועמד (אף על פי שבירך ועמד משולחנו) **- הרי זה אוכל** (חזר ואוכל, ואין בכך כלום)!

- התם כשלא סילק (את הטבלא דלאו עקירה היא, ולא אסח דעתיה מאכילה, וכסעודה אריכתא דמיא).

איכא דאמרי אמר רבא: לא שנו אלא כשלא ישן, אבל ישן אינו אוכל. (והלכה כאיכא דאמרי: אוכל ושותה עד שיישן קבע, ועד שיעלה עמוד השחר, כרבי; אבל ישן - הפסקה היא, ושוב אינו אוכל).

איתיביה אביי: 'ישן ועמד הרי זה אוכל'!

התם (לאו ישן ממש, אלא) במתנמנם.
היכי דמי 'מתנמנם' (שומיליי"ר בלעז)?
אמר רב אשי:

(תענית יב, ב)
נים ולא נים, תיר (ער, כדמתרגמין (בראשית מא, ד) וייקץ - ואיתער) ולא תיר: דקרו ליה
ועני, ולא ידע אהדורי סברא (אם צריך ממנו דבר שצריך הרהור - אינו יודע לומר בעוד
שמתנמנם), וכי מדכרי ליה (כזה שמעת) - מדכר.

אמר רב כהנא אמר רב: יחיד שקיבל עליו תענית (סתם, ואינו יודע איזה תענית
קבל עליו, אם של יחיד אם של צבור) - אסור בנעילת הסנדל: חיישינן שמא תענית
צבור (כשלש ראשונות או כשבע אחרונות) קיבל עליו.
היכי ליעבד?

אמר רבה בר רב שילא: לימא הכי: "למחר אהא לפניך בתענית יחיד".

אמרו ליה רבנן לרב ששת: הא קא חזינן רבנן (בתענית צבור) דמסיימי
מסנייהו [נועלים נעליהם] ואתו לבי תעניתא! (וסברי לה כשמואל, דאמר: אין תענית
צבור בבבל [בפרק מקום שנהגו (פסחים נד, ב)] דאסור בנעילת הסנדל ובכל הני).
אי קפד ואמר להו: דלמא מיכל נמי אכול! (ופורשים מדרכי צבור)!? (ולית ליה
דשמואל, ואנן האידנא נהגינן כשמואל).

אביי ורבא מעילי כי מסיימי אפנתא (אישקריפי"ט: נעל רכה); מרימר ומר
זוטרא מחלפי (ביומא דתעניתא) דימינא לשמאלא ודשמאלא לימינא; רבנן
דבי רב אשי נפקי כי אורחיהו, סברי כי הא דאמר שמואל: אין
תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד.

אמר רב יהודה: אמר רב: 'לוה אדם תעניתו ופורע'; כי אמריתה
קמיה דשמואל, אמר לי: וכי נדר קבל עליה, - דלא סגי דלא משלם?
לצעורי נפשיה קביל עליה: אי מצי - מצער נפשיה, אי לא מצי - לא
מצער נפשיה (לא יהא אלא כיומא אחרינא).

איכא דאמרי אמר רב יהודה: אמר רב: 'לוה אדם תעניתו ופורע'; כי
אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי: פשיטא! לא יהא אלא נדר! נדר מי
לא מצי בעי לשלומי ומיזל למחר וליומא אחרינא?
רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אסי; עבדו ליה עגלא
תילתא. אמרו ליה "ליטעום מר מידי"!
אמר ליה: כתעניתא יתיבנא.

אמרו ליה: ולוזיף מר וליפרע - לא סבר מר להא דאמר רב יהודה אמר
רב: 'לוה אדם תעניתו ופורע'?
אמר להו: תענית חלום הוא, ואמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר
גוריא אמר רב: 'יפה תענית לחלום כאש לנעורת', ואמר רב חסדא
'ובו ביום', ואמר רב יוסף 'ואפילו בשבת' (יכול להתענות, כדי שיתבטל צער
גו!) [מאי תקנתיה? ליתבי תעניתא לתעניתא].

משנה:

עברו אלו ולא נענו - בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על
הצבור: אוכלין ושותין מבעוד יום, ואסורין במלאכה וברחיצה
ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ונועלין את המרחצאות.
עברו אלו ולא נענו - בית דין גוזרין עליהן עוד שבע, שהן שלש
עשרה תעניות על הצבור; הרי אלו יתרות על הראשונות: שבאלו
מתריעין ונועלין את החנויות; בשני מטין עם חשיכה; ובחמישי
מותריין מפני כבוד השבת.
עברו אלו ולא נענו - ממעטין במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין

ובנישואין ובשאלת שלום בין אדם לחבירו, כבני אדם הנזופין למקום; היחידים חוזרין ומתעניין עד שיצא ניסן; יצא ניסן וירדו גשמים - סימן קללה, שנאמר (שמואל א' י"ז) הלא קציר חטים היום [אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך].

גמרא:

בשלמא כולהו אית בהו תענוג: רחיצה וסיכה ותשמיש המטה, אבל מלאכה צער הוא!
אמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא: אמר קרא (יזאל א"ד) קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים [כל יושבי הארץ בית ה' אלהיכם וזעקו אל ה'] - כעצרת (שבועות ושמיני עצרת): מה עצרת אסור בעשיית מלאכה - אף תענית אסור בעשיית מלאכה.
אי מה עצרת (איסור מלאכתו) מאורתא - אף תענית נמי מאורתא?
אמר רבי זירא: לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי ירמיה בר אבא אמר קרא: 'אספו זקנים' - דומיא דאסיפת זקנים: מה אסיפת זקנים ביום - אף צום נמי ביום (דבליה כל אחד בביתו, ואינן נאספין).
ואימא מטיהרא [מהצהרים]?
אמר רב שישא בריה דרב אידי: (הא דפשיטא לך דאסיפת זקנים ביום) מסייע ליה לרב הונא דאמר: מצפרא כינופיא (ביום תענית צבור מתקבצין ובאין לבית הכנסת מן הבקר).

היכי עבדי (מאי עבדי בכינופיא דמצפרא ובכוליה יומא דתעניתא)?
אמר אביי: מצפרא עד פלגא דיומא - מעיינינן במילי דמתא (דרישה וחקירה, לבדוק במעשיהם בעסקי בני העיר, אם גזל וחמס ביניהן, ומפייסין אותן), מכאן ואילך: ריבעא דיומא (מחצות ואילך עושין שני חלקים) (בפלגא - דהיינו ריבעא דיומא) קרינן בספרא (קרו ויחל משה) ואפטריתא (ומפטרין דרשו את ה' בהמצאו), מכאן ואילך בעינן רחמי שנאמר: (נחמיה ט, ג) ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים לה' אלהיהם.

(תענית יג, א)

איפוך אנא (דפלגא דיומא קמא הוה קרו ומפטרין ובעו רחמי, ובאיך פלגא מעיני?)!
לא סלקא דעתך, דכתיב (עזרא ט, ד) ואלי יאספו (לי היו מתאספין ובאין) כל חרד בדברי אלהי ישראל (טובים שבהן) על מעל הגולה (להגיד לפני על מעל וחטא הגולה, להפרישם) [ואני יושב משומם (אישתורדין בלעז; מבולבל, מבוהל) עד למנחת הערב] ו כתיב (עזרא ט, ה) ובמנחת הערב קמתי מתענית (לא שמתענה עד המנחה ואחר כך אוכל, אלא כלומר מצער נפשיה) ובקרעי בגדי ומעילי (ואם שאני קורע בגדי ומעילי) ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל ה' [אלהי] (הייתי מתפלל, כדי שאתרצה, על מעלם - שמתודין עד מנחת הערב מחצות ואילך, שהצל נוטה, כדאמרינן במסכת יומא (כתב: ב) 'צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי').

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: כל (תענית שאסרו חכמים רחיצה) שהוא משום אבל - כגון תשעה באב (שהוא משום אבילות חורבן), ו (וכל שכן) אָבֵל (ממש: שמתו לפניו, דאית ליה צערא טובא) - אסור, בין בחמין בין בצונן; כל שהוא משום תענוג (שמצטערין, ואוסרין עצמן בתענוג) - כגון תענית צבור - בחמין אסור, בצונן מותר.

אמר רב אידי בר אבין: אף אנן נמי תנינא (במתניתין דקתני גבי תענית צבור): 'ונועלין את המרחצאות' (דהיינו חמין, אבל צונן מותר).
אמר ליה אביי: ואי בצונן אסור - 'סוכרין את הנהרות' מבעי ליה למיתני? (בתמיה, כלומר: ואי הוה סבירא ליה לתנא דידן דבצונן אסור - היכי הוה בעי למיתני 'סוכרין את הנהרות' היכי מצי למיסכרינהו)!

אמר רב שישא בריה דרב אידי: אבא (רב אידי) - הכי קשיא ליה: מכדי תנן 'אסור ברחיצה', 'ונועלין את המרחצאות' למה לי? אלא לאו שמע מינה בחמין אסור, בצונן מותר! (הכי קא קשיא ליה במתניתין, דקאמר שמע מינה דלא אסר אלא חמין: מכדי קתני מתניתין אסורין ברחיצה, וסתם רחיצה בין חמין בין צונן - למה לי תו למיהדר ומיתנא 'ונועלין' אלא למימרא דוקא חמין וכו')!

לימא מסייע ליה (לרב חסדא, דאמר כל שהוא משום אבל אסור, אפילו בצונן) 'כל חייבי טבילות' (נדה ויולדת) טובלין כדרכן, בין בט' כאב בין ביום הכיפורים', - במאי? אילימא בחמין - טבילה בחמין מי איכא? (חמי האור) שאובין

נינהו! אלא - לאו בצונן, וחייבי טבילות - אין (משום דטבילה בזמנה מצוה,
 שממחר לטהר עצמו), איניש אחרינא לא (הכי גרסינן: כולי עלמא לא בחמין ולא בצונן)!
 אמר רב חנא בר קטינא: לא נצרכה אלא לחמי טבריא! (והלכך: חייבי טבילות -
 אין, כולי עלמא - לא, אבל בצונן שרו).
 אי הכי - אימא סיפא: 'אמר רבי חנינא סגן הכהנים: כד' (ראוי) הוא
 בית אלהינו לאכד עליו טבילה פעם אחת בשנה', ואי אמרת בצונן
 מותר - ירחץ בצונן! (ואם איתא כדמוקמת לה דבצונן שרי, מאי קא מהדר ליה רבי חנינא לתנא
 קמא מאיבוד טבילה? נהי דלא טבלי בחמין משום כבוד בית אלהינו, הא מצו טבלי בצונן אלא לאו בצונן נמי
 אסירי, והיינו דאמר לאכד!'
 אמר רב פפא: (לעולם בחמי טבריא, והיינו דקאמרינן 'חייבי טבילות - אין, כולי עלמא - לא, ובצונן כולי
 עלמא שרי', ומאי 'לאכד' דקאמר רבי חנינא? - כגון) באתרא דלא שכיח צונן.

Ta'anis Chart #1
 Daf 13a-13b

THE PROHIBITION OF WASHING ON A TA'ANIS AND FOR AN AVEL		
	(A)	(C)
	TA'ANIS TZIBUR	AVEL & TISHA B'AV
RAV CHISDA, AND		
RAVA (2nd version)		
1) HOT WATER	Asur (entire body) (1)	Asur (2)
2) COLD WATER	Mutar	Asur (entire body) (3)
RAVA (1st version)		

3) HOT WATER	Asur (entire body) (1)	Asur (2)
4) COLD WATER	Mutar	Mutar

=====

FOOTNOTES:

=====

(1) It is Mutar, though, to wash one's face, hands, and feet in hot water on a Ta'anis.

(2) This applies to any part of the Avel's body.

(3) It is over this point that the Amora'im disagree. The Gemara's conclusion is like Rav Chisda; an Avel is prohibited from washing all of his body, even in cold water, and *any* part of his body in hot water (but he may wash his face, hands, and feet in cold water).

תא שמע: 'כשאמרו 'אסור במלאכה' (גבי תענית צבור) - לא אמרו אלא כיום, אבל כל לילה מותר (מהכא משמע דבילי תשעה באב מותר במלאכה ואין ביטול אלא ביום, אבל אין מפרסמין הדבר); וכשאמרו 'אסור בנעילת הסנדל' - לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר; הא כיצד? יוצא לדרך (חוץ לעיר) נועל, נכנס לעיר חולץ; וכשאמרו 'אסור ברחיצה' - לא אמרו אלא כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו - מותר; וכן אתה מוצא במנודה ובאכל'; מאי לאו אכולהו, ובמאי עסקינן? אילימא בחמין - פניו ידיו ורגליו מי שרו? והאמר רב ששת: אבל אסור להושיט אצבעו בחמין? אלא לאו - בצונן! (אכל הני קאי, ואפילו ארחיצה, ושמע מינה דבתענית צבור אסור לרחוץ כל גופו, ואפילו בצונן, ותיבתא לפרס בר פפא!)

לא, לעולם (הך רחיצה) בחמין (אבל בצונן - שרי לרחוץ כל גופו); ודקא קשיא לך 'וכן אתה מוצא במנודה ובאכל' - אשאר קאי (אנעילה וסיכה; והשתא דאמרת במנודה ואבל לאו ארחיצה קיימי - ליכא לאקשווי דפרכת לעיל: 'אילימא בחמין מי שרי, ורחץ בצונן בתוך שבעה' - גרסינן, אלמא: בצונן שרי).

תא שמע, דאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן: 'מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא ורחץ בצונן כל שבעה'?

התם - כשתכפוהו אבליהו (בזה אחר זה) הוה (כדקתני: 'שמחו בניו': שניהם, ולפיכך התירו לו, כדאשכחן גבי שיער), דתניא: 'תכפוהו אבליהו זה אחר זה: הכביד שערו - מיקל בתער (דשקיל פורתא מינייהו) ומכבס כסותו במים'.

אמר רב חסדא: 'בתער' (דרך שינוי) - אבל לא במספרים; 'במים' - ולא בנתר ('נתר' - קרקע הוא, או אבן, כעין שקורין קרי"א בלעז [גיר]) ולא בחול (בנתר וחול - דרך לכבס שיתלבן).

אמר רבא: אכל מותר לרחוץ בצונן כל שבעה מידי דהוה אבשרא וחמרא (דתענוג הן בצונן).

מיתבי:

(תענית יג, ב)

'אין הנוגות' (שהביאה שתי שערות) רשאה לנוול את עצמה כימי אבל אביה' (אלא מתקשטת כדי שיקפצו עליה) - הא נערה (שאניה דאוייה להינשא עדיין עד שתבגר) רשאה (דבת חיוב אבילות היא; וקטנה אינה חייבת ולא כלום; בימי אבל אביה - אפילו אירע אבילות לאביה, שמת בנו, אי נמי: שמת אביה ממשי, אף על פי שהיא בת חיוב אבילות - אינה רשאה לנוול). מאי? לאו ברחיצה?

ובמאי? אילימא בחמין אין הבוגרת רשאה, והאמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין! אלא לאו - בצונן (ואפילו הכי נערה אינה רוחצת בצונן, אלמא: דאבל אף בצונן אסור)!

לא, אכיחול ופירכוס (ולא קא מיירי ברחיצה כלל, פירכוס - בשיער, כבוס - בבגדים, רחיצה - בגוף)!

לימא מסייע ליה דאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן: 'מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בר חנינא ורחץ בצונן כל שבעה'; אמרי התם בשתכפוהו אבליו זה אחר זה, דתניא [דומה לשמחות פרק ה הלכה ו]: 'תכפוהו אבליו זה אחר זה: הכביד שערו - מיקל בתער, ומכבס כסותו במים'; אמר רב חסדא 'בתער' - אבל לא במספרים; 'במים' - ולא בנתר ולא בחול ולא באהל.

איכא דאמרי: אמר רבא: אָבֵל אסור בצונן כל שבעה, מאי שנא מבשר ויין?!

התם - לפכוחי פחדיה הוא דעביד.

לימא מסייע ליה: 'אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה' - הא נערה רשאה! במאי? אילימא בחמין אין הבוגרת רשאה, והאמר רב חסדא: אבל אסור להושיט אצבעו בחמין! אלא לאו - בצונן! לא, אכיחול ופירכוס.

אמר רב חסדא: זאת אומרת (מדמוקמינן לה בכיחול ופירכוס) אָבֵל אסור בתכבוסת כל שבעה (הוא הדין לתכבוסת). והלכתא: אָבֵל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל שבעה, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור, בצונן מותר; אבל לסוך - אפילו כל שהוא אסור; ואם לעבר את הזוהמא - מותר.

צלותא דתעניתא ('ענו') היכי מדכרינן? אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה, ודרש: יחיד שקיבל עליו תענית - מתפלל של תענית, והיכן אומרה? בין גואל לרופא (ברכה בפני עצמה). מתקיף לה רב ~~יצחק~~ [ב"ח: יוסף]: וכי יחיד (חשוב כל כך) קובע ברכה לעצמו (שיהו מתקנין לו ברכה בפני עצמה, להוסיף בתפלתו)? אלא אמר רב יצחק: בשומע תפלה (שכוללה בתוך הברכה, וחותם בשומע תפלה, דאותה ברכה וחתימתה משמע בין אתענית בין אכל מילי). וכן אמר רב ששת: בשומע תפלה.

מיתיבי: 'אין בין יחיד לצבור (גבי תענית) אלא שזה (יחיד) מתפלל (ביום תעניתו) שמונה עשרה (וכולל תפלת תענית בשומע תפלה)', וזה מתפלל תשע עשרה (דקבע ליה בין גואל לרופא; סתם תפלה קרי 'שמונה עשרה', דברכת ולמלשינים ביבנה תקנוה, כדאמרינן בברכות (כח, ב); מאי 'יחיד' ומאי 'צבור'? אילימא יחיד ממש, ו'צבור' = שליח צבור - הני תשע עשרה? עשרין וארבע הוו (בפירקין דלקמן (תענית 10א)) דעשרים וארבע ברכות הוו ביומא דתעניתא, והכא קתני תשע עשרה ותו לא! אלא - לאו הכי קאמר: 'אין בין יחיד דקבל עליו תענית יחיד ליחיד שקבל עליו תענית צבור, אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה' - שמע מינה יחיד קובע ברכה לעצמו (כשקיבל תענית צבור)!

לא! לעולם אימא לך 'שליח צבור', ודקא קשיא לך 'שליח צבור עשרין וארבע מצלי' - בשלש תעניות ראשונות, דליכא עשרים וארבע (כדאמרינן בפרק 'סדר תעניות כיצד' בגמרא (תענית 10א)) דאלו מותרין בעשיית מלאכה וכו'; ראשונות דלא חמירי כולי האי, הא לעשרים וארבע ברכות - זה וזה שוין, וקא סלקא דעתך דאיתנהו לעשרים וארבע באמצעיות, מדקמתינן 'קמיתא דליכא עשרים וארבע' - מכלל דבאמצעיתא איתנהו; ולא היא: דליתנהו אלא באחרונות, כדקתני התם, ומשום דהא מילתא קמיתא, משום הכי פריך ליה מעשרים וארבע דליתנהו באמצעיות).

ולא? והא 'אין בין' קתני: 'אין בין שלש ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין בעשיית מלאכה', הא לעשרים וארבע זה וזה שוין!

תנא ושייר (תנא מילי דאיתנהו בין אמצעיות לראשונות, ושייר; 'אין בין' - לאו דוקא הוא, כדמוכח לקמן גבי אידך).

מאי שייר דהאי שייר, ותו: והא 'אין בין' קתני?

אלא תנא - באיסורי קא מיירי, בתפלות לא מיירי (דלא אורחא דתנא למתני כל מילי ולשיורי חדא, אלא לעולם עשרים וארבע בקמייתא ליתנהו, ולהכי לא חשיב להו, באין בין דבתפלה לא קמיירי). (הכי גרסינן: מאי שייר דהאי שייר, אלא באיסורי קא מיירי, בתפלות לא קא מיירי - ומאן דגריס 'שייר תיבה מוציאין את התיבה כו' - שיבוש הוא, דאינה אלא באחרונות, כדבסמוך, ומיפשט פשיטא ליה דאינה אלא באחרונות.)

ואי בעית אימא: באמצעייתא נמי לא מצלי עשרים וארבע (אלא באחרונות, כדאמרינן התם).

ולא? והתניא: 'אין בין שלש שניות לשבע אחרונות, אלא שבאלו (האחרונות) מתריעין ונועלין את החנויות' (כדתנן נמי במתניתין), 'הא לכל דבריהן זה וזה שוין' (זה וזה שוין, דבתרייהו איתנהו), וכי תימא 'הכא נמי תנא ושייר' - והא 'אין בין' קתני! ותסברא 'אין בין' דוקא?

(תענית יד, א)

והא שייר תיבה (דבאחרונות איתא והכא ליתא, כדקתני לקמן (תענית טו, א): 'סדר תעניות כיצד? מוציאין את התיבה כו'! ומותבינן בגמרא בהדיא מתיבה דליתא אלא באחרונות, ומשני: כי קתני נמי מתניתין - בקמייתא)! אי משום תיבה - לאו שיורא הוא: מילי דצינעא קתני (מתריעין בבית הכנסת, ועשרים וארבע נמי בבית הכנסת) מילי דבפרהסיא (תיבה ברחובה של עיר) לא קתני. אמר רב אשי: מתניתין נמי דיקא (דלעשרים וארבע זה וזה שוין), דקתני: 'מה אלו יתירות על הראשונות? אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות, אבל בכל דבריהן זה וזה שוין' (ואלו עשרים וארבע לא קא חשיב גבי אחרונות)! - וכי תימא הכא נמי תנא ושייר - והא 'מה אלו' קתני (דמשמע דווקא)!

ותסברא 'מה אלו' דווקא הוא? והא שייר לה תיבה! אי משום תיבה - לאו שיורא הוא, משום דקא חשיב לה באידך פרקא (דמי ששנה מתניתין דהכא תנא נמי דהתם, והאי דלא תנא בהאי - סמיך אהתם, דקתני: 'באחרונות מוציאין התיבה, מה שאין כן באמצעיות').

השתא דאית להכי (דמשום דקתני לה באידך פירקין דאמרת דלא הוי שיור) - עשרים וארבעה נמי לאו שיורא הוא, דקתני לה באידך פירקא (דאמרת דשוין נינהו - איכא למימר דלא הוי שוין, דהא אפילו שיורא נמי לא הוי, דבהדיא קתני לה באידך פירקין דבאחרונות איתנהו, באמצעיות לא, ואיכא לתרוצי כתירוצא קמא: בקמייתא, דליכא עשרים וארבע)! מאי הוי עלה (היכן אומרה יחיד)?

אמר רב שמואל בר סורטאי, וכן אמר רב חייא בר אשי אמר רב: בין גואל לרופא. ורב אשי אמר משמיה דרבי ינאי בריה דרבי ישמעאל: בשומע תפילה. והלכתא בשומע תפלה.

תני חדא 'עוברות ומיניקות מתענות בראשונות ואין מתענות באחרונות', ותניא אידך 'מתענות באחרונות ואין מתענות בראשונות', ותניא אידך 'אין מתענות לא בראשונות ולא באחרונות'?

אמר רב אשי: נקוט אמצעייתא בידך, דמיתרצון כולהו (כלומר: תריץ דבשלש אמצעיות היו מתענין, ומתרצת לכולהו הנך מתנייתא: הא דקתני בראשונות ולא באחרונות - הנך 'ראשונות' לאו ראשונות ממש נינהו, אלא אמצעיות, דאינהו הוו ראשונות לאחרונות, אבל בשבע אחרונות - לא מיתענו, דכיון דשבע נינהו - לא מצו עוברות ומיניקות למיקם בהו; והא דקתני 'באחרונות ולא בראשונות' - הנך 'אחרונות' אמצעיות נינהו, וה'ראשונות' - ראשונות ממש, ואין מתענין בהן - דלא תקיף רוגזא כולי האי, וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות, ואחרונות לראשונות).

מה אלו יתירות על הראשונות, אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות: במאי מתריעין?

רב יהודה אמר בשופרות (היו עושין ההתרעות, ולשון 'התרעה' כמו 'תרועה', וסתם תרועה פשוטה לפניו ולאחריה [במסכת ראש השנה לד, א], ואהכי מתריעין בשופרות, כדכתיב (במדבר י, ו) ותקעתם בחצוצרות, וגו'; תוקעין בשופרות כדי שיכניעו לבם לקול השופר, ויהיו נרתעים מחטאתם; ואשש ברכות שהיו מוסיפין ביום התענית היו תוקעין על כל ברכה יבבא אחת, שהן שמונה עשרה התרעות), ורב יהודה בריה דרב

שמואל בר שילת משמיה דרב אמר: בעננו (מתריעין עננו, בקול רם היו צועקים: עננו אבינו עננו, עננו אלהי אברהם עננו, עננו אלהי יצחק עננו, עננו אלהי יעקב עננו, הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות). (אבל עננו דתפלת תענית - אומר אפילו בראשונות, ואפילו יחיד אוקימנא דאומרה בשומע תפלה, ותפלה קרי ליה התרעה, דאי בשופרות - מריעין מיבעי ליה; ומאן דמפרש עננו של תפלת תענית - משתבש, דהא קתני בסמוך שהן שמונה עשרה התרעות, וקא פריך מן וסימן לדבר יריחו, ואם איתא - ליפריך בהדיא: שמונה עשרה תפלות של שמונה עשרה ברכות מי איכא בשבת תעניות?)

קא סלקא דעתא מאן דאמר 'בעננו' לא אמר 'בשופרות', ומאן דאמר 'בשופרות' לא אמר 'בעננו', והתניא: 'אין פוחתין משבע תעניות' (באחרונות) על הצבור, שבהן י"ח התרעות (שהן מוסיפין שש ברכות משמונה עשרה עד עשרים וארבע, ולכל אחת שלש תרעות), וסימן לדבר (שלא תטעה אם התרעה הזו תרועה או תפלה): 'יריחו' ויריחו שופרות הוה (דכתיב בה שופרות ניהושע ו, ד ועוד), ותיובתא למאן דאמר 'בעננו'. (לישנא אחרינא סימן לדבר - כלומר: לכך מתריעין - כדי שיענו כדרך שנענו ביריחו על ידי שופרות, דכתיב ויתקעו בשופרות וגו' ותפול החומה תחתיה (יהושע ו, כ).)

אלא 'בשופרות' דכולי עלמא לא פליגי דקרי לה 'התרעה' (דהא מתריעין דקתני הכא במתניתין - דעבדינן בתעניות בשופרות), כי פליגי ב'עננו' (כי פליגי ב'מתריעין דאמרינן בעלמא על שאר פורעניות'): מר סבר קרי לה 'התרעה' (מר סבר 'עננו' נמי התרעה, והאי דקתני בעלמא 'מתריעין' - בעננו) ומר סבר לא קרי לה 'התרעה': למאן דאמר 'בעננו' - כל שכן בשופרות, ולמאן דאמר 'בשופרות' - אבל בעננו לא, והתניא: 'ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך (כמו נוחך בכותל), חגב (ארבה, כתרגומו) זכוב וצירעה (עוקצת את האדם) ויתושי' (נכנסין בעיניו ובחוטמו) ושילוח נחשים ועקרבים - לא היו מתריעין אלא צועקין' - מדצעה בפה (אלמא דצעקת פה לא קרי ליה התרעה), התרעה בשופרות!

תנאי היא (האי תנא דשאר מיני פורעניות - סבר: צעקת פה לאו שמה התרעה, ואידך סבר כו'), דתניא: 'על אלו מתריעין בשבת: על עיר שהקיפה גייס (וצרין עליה) או נהר (המתפשט ויוצא לחוץ לשטוף את השדה ואת הבתים), ועל ספינה המטורפת בים (כמו ביצים טרופות (חולין סד, א) - שהולכת ונדה, ועתידה להיטבע במים): רבי יוסי אמר: לעזרה (צועקין לבני אדם שיבואו לעזרם) אבל לא לצעה (תפלה)', (שאינו אנו בטוחין כל כך שתועיל תפלתנו לצעוק עליהן בשבת, אלמא: צעקת פה קרי התרעה; מפי מורי. לשון אחר: לעזרה דקאמר תנא קמא 'מתריעין', דמשמע בקול רם, ואמר ליה רבי יוסי: לעזרה - שיהו מתפללין כל אחד בביתו לעזרה בעלמא). במאי? אילימא בשופרות - שופרות בשבת מי שרי? אלא לאו בעננו, וקרי לה התרעה! שמע מינה!

בשני דרבי יהודה נשיאה הוה צערא,

(תענית יד, ב)

גזר תלת עשרה תעניות (כדאמרינן במתניתין (תענית טו, ב): שלש ראשונות ושלש אמצעיות ושבע אחרונות, ולשאר פורעניות עביד להו ולא לגשמים) ולא איעני. סבר למיגזר טפי - אמר ליה רבי אמי: הרי אמרו: 'אין מטריחין את הצבור יותר מדאי'! אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא: רבי אמי דעבד - לגרמיה הוא דעבד (לעצמו דרש, שלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות), אלא הכי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לא שנו (דאין גוזרים יותר משלש עשרה) אלא לגשמים, אבל לשאר מיני פורעניות - מתענין והולכין עד שיענו מן השמים.

תניא נמי הכי: 'כשאמרו (להתענות) 'שלש' (ראשונות ושלש אמצעיות) וכשאמרו 'שבע' (אחרונות) - לא אמרו אלא לגשמים, אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו'.

לימא תיהוי תיובתיה דרבי אמי?

אמר לך רבי אמי: תנאי היא, דתניא: 'אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור, לפי שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי' - דברי רבי; רבי שמעון בן גמליאל אומר: לא מן השם הוא זה (שאינו זה טעם, שאין מניחין בשביל טורח), אלא מפני שיצא זמנה של רביעה (של יורה, שהרי מרחשון עבר על כולן לסוף התעניות, שמקצתן היו בכסליו, דקתני מתניתין) (ואיכא למשמע מדברי שמעון דבשאר מיני פורעניות, דכל שעתא הוי זימניהו למיבטלי - אפילו טפי גזרינן, ורבי דאמר אין מטריחין - סתמא אכולהו קאמר, ואנא דאמרי כרבי).

שלחו ליה בני נינוה לרבי: כגון אנן, דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא - היכי נעביד? כיחידים דמינן או כרבים דמינן: כיחידים דמינן ובשומע תפלה, או כרבים דמינן ובברכת השנים? (אמרין לשאילת מטר כיחיד השואל צרכיו בשומע תפלה, דהא דאמרין שאלה בברכת השנים אפילו ביחיד - משום דזמן צבור הוא, אבל במילתא אחרית, דהוי ליחיד ולא לצבור, כהכא: דבתקופת תמוז לאו זמן שאילת צבור הוא - בשומע תפלה הוא דמדכר ליה, ולא בברכת השנים, כדאמרין במסכת עבודה זרה (ח.א.) ובברכות (לא.א.): אם היה לו חולה בתוך ביתו - מזכיר עליו בברכת החולים, ולבסוף מוקמינן: והלכתא בשומע תפלה, כך שמעתי.)

שלח להו: כיחידים דמיתו, ובשומע תפלה. מיתיבי: 'אמר רבי יהודה: אימתי (הוא סדר תעניות)? כזמן שהשנים כתיקנן (שהיא קציר בניסן, וזריעה במרחשון, ואין סדר השנים משתנה) וישראל שרוין על אדמתן (שמנהג ארץ ישראל בכך), אבל כזמן הזה - הכל לפי השנים (אם צריכה אותה שנה למטר, כגון שנה שחונה שצריכה לגשמים הרבה), הכל לפי המקומות (כגון נינוה, דאפילו בתקופת תמוז בעו מטר), הכל לפי הזמן (לא גרסינן 'לפי הזמן', שלא ירדו עדיין גשמים)!! אמר ליה: מתניתא רמית עליה דרבי? רבי תנא הוא ופליג! מאי הוי עלה? רב נחמן אמר: בברכת השנים; רב ששת אמר: בשומע תפלה; והלכתא בשומע תפלה.

בשני מטיין (שלא יראו בני אדם ויצטערו, אלא לעת ערב פותחין מקצתו, כדי שיהא להם מה לאכול בלילה) עם חשיכה (ולא נועלין ולא פותחין, הואיל ולא לכבוד שבת הוה), ובחמישי (מותירין לפתוח לגמרי) כל היום מפני כבוד השבת: איבעיא להו: היכי קתני 'בשני מטיין עם חשיכה ובחמישי כל היום מפני כבוד השבת'? או דילמא (פותחין כל היום, והכי משמע מתניתין: בשני מטיין ובחמישי פותחין כל היום כולו (היה פתוח כדרכו, לגמרי, מפני כבוד השבת)? תא שמע, דתניא: 'בשני מטיין עד הערב ובחמישי פותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת; היו לו שני פתחים פותח אחד ונועל אחד; היה לו אצטבא (כסא, דהשתא אין החנות פתוחה לרשות הרבים, ואם הוא פתוח - אינו נראה כל כך); כנגד פתחו פותח כדרכו ואינו חושש'.

עברו אלו ולא נענו - ממעטין במשא ומתן ובבנין ובנטיעה: תנא: 'בבנין' - בנין של שמחה (בנין דקתני מתניתין לא בנין הצריך לו, אלא בנין הצריך לשמחה, דבדבר שמחה ממעטינן); 'נטיעה' - נטיעה של שמחה; אי זהו 'בנין של שמחה' - זה הכוונה בית חתנות לבנו (לעשות חופתו); אי זהו 'נטיעה של שמחה' - זה הנוטע אבוורנקי של מלכים'. (דרך מלכים נוטעין אותו לצל, הוא נוטעו כמו כן לצל; היא והיא נטיעה של שמחה. שכך היו נוהגין: כשנולד בן למלך היו נוטעין אילן לשמו, ויום שממליכין אותו עושין לו כסא ממנו; לישנא אחרינא: אילן גדול המיסך על הארץ לטייל המלך תחתיו, ודומה לו בעירובין (ב.ב.)) 'זהו אבוורנקא דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה':

ובשאילת שלום: תנו רבנן: 'חברים - אין שאילת שלום ביניהן; עמי הארץ ששואלין - (תלמיד חכם) מחזירין להם בשפה רפה וכבוד ראש (משום איבה), והן מתעטפין ויושבינן כאבלים וכמנודין כבני אדם הנזופין למקום עד שירחמו עליהם מן השמים'. (אָבֶל ומנודה חייבין בעטיפה - דכתיב ועל שפם יעטה נבמועד קטן טו.א.).

אמר רבי אלעזר: אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו (לבזות עצמו בפני הצבור, שאם לא יענה יחרפוהו; כך שמעתי) אלא אם כן נענה כיהושע בן נון (אלא אם כן יודעין בו שהוא חשוב כיהושע, שאמר לו הקדוש ברוך הוא: קום לך למה זה אתה נופל על פניך), שנאמר (יהושע ז.י) 'ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך'.

ואמר רבי אלעזר: אין אדם חשוב רשאי לחגור שק אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב, שנאמר (מלכים ב ז.י) 'ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עובר על החומה וירא העם והנה השק על בשרו [מבית ... מלכים ב ז.ב. ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים, ויאמר: הנה ה' עשה ארבות בשמים היהיה הדבר הזה, ויאמר: הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל]'.
(יהושע ז.י)

ואמר רבי אלעזר: לא הכל בקריעה ולא הכל בנפילה: משה ואהרן
בנפילה, יהושע וכלב בקריעה: משה ואהרן בנפילה - דכתיב (במדבר יד, ה)
ויפול משה ואהרן על פניהם [לפני כל קהל עדת בני ישראל]:
יהושע וכלב בקריעה - דכתיב (במדבר יד, ו) ויהושע בן נון וכלב בן יפנה [מן התרים את הארץ]
קרעו בגדיהם. (לא הכל נענין [בנפילה] ולא הכל נענין בקריעה, דיהושע וכלב שלא היו חשובין כמשה ואהרן
לא זכו ליענות אלא בקריעה; ומקרא בעלמא קא דריש.)
מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני: אי הוה כתיב
'יהושע' - כדקאמרת; השתא דכתיב 'ויהושע' (כתיב בתריה דההוא דויפל - וי"ו מוסיף על
ענין ראשון) - הא והא עביד.

ואמר רבי אלעזר: לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה: מלכים בקימה
ושרים בהשתחויה:
מלכים בקימה - דכתיב (ישעיהו מט, ז) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו

(תענית טו, א)
לבזה נפש למתעב גוי (לישראל הבזוים ומתועבים) לעבד מושלים (ועבדים מושלין בהן, לקראת ישראל לעתיד
לבא) מלכים יראו וקמו [שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך], ושרים בהשתחויה -
דכתיב 'שרים וישתחוו'.
מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני: אי הוה כתיב
'ושרים וישתחוו' - כדקאמרת; השתא דכתיב 'שרים וישתחוו' - הא והא
עבוד.

אמר רב נחמן בר יצחק: אף אני אומר: לא הכל לאורה ולא הכל
לשמחה: צדיקים לאורה וישרים לשמחה:
צדיקים לאורה - דכתיב (תהלים צז, יא) אור זרוע לצדיק, ולישרים שמחה - דכתיב
ולישרי לב שמחה.
(הכי גרסינן: לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה דכתיב אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה - ישרים לשמחה,
דישרים עדיפי מצדיקים.)

הדרן עלך מאימתי